Helsager: Hvad er det – og hvad er det ikke?

Af: Erik Hvidberg og Lars Engelbrech

Med denne artikel starter vi her i DFT en artikelserie som vi har kaldt "Helsagssamleren". I artiklerne vil vi beskæftige os med det at samle helsager, og fortælle historierne fra denne del af filatelien, vi begge dyrker. Hver artikel vil have et emne i relation til helsager, sådan at artiklerne vil kunne læses særskilt, men at de tilsammen danner et "mini-helsags-leksikon".

Vi håber på denne måde at inspirere andre frimærkesamlere til også at se nærmere på de helsager, som mange har liggende, og måske tage helsager op som et ekstra samleområde. Måske kan det ende op med at interessen for helsagssamleriet bliver så stor, at det endelig vil lykkes at starte en forening for danske samlere af helsager.

I denne første artikel starter vi med definitionen af helsager samt ser på introduktionen af de første helsager.

Fig. 1. Danmarks første helsag: 2 skilling helsagskuvert 1865. Den lever op til definitionen af en helsag: ".. bærer et officielt anerkendt forudtrykt værdimærke...«".

Hvad er en helsag?

Lad os tage udgangspunkt i den officielle FIP definition af helsager:

"Helsager omfatter postalt materiale, som enten bærer et officielt anerkendt forudtrykt værdimærke eller et motiv eller en inskription, der angiver, at et nærmere angivet beløb er blevet forudbetalt for en postal eller dermed forbunden ydelse".

Med andre ord skal en forsendelse for at kunne kaldes en helsag have *trykt* et mærke på med angivelse af hvilken værdi der er blevet forudbetalt. Det betyder så, at et almindeligt brev med et påsat frimærke ikke er en helsag (for her er der påsat et frimærke - ikke trykt et mærke på), og de mange reklametryksager (fx. det cyklende postbud) er heller ikke helsager, da værdien ikke er angivet.

Det samme gælder for tryksager mv påstemplet "PP" (Porto betalt), samt forsendelser frankeret af frankeringsmaskiner (frankostempler) – dette skal dog ikke forhindre samlerne i at interessere sig for denne type af forsendelser – de kan blot ikke udstilles i FIPs officielle helsagsklasse.

Hvad findes der så af helsager? I dag laver Post Danmark postkort med forudtrykte frimærker på – gå ned og se på posthuset – de er utrolig flotte. I udlandet laves der også mange forskellige helsager – blandt andet laver man i Canada og mange lande i Østen meget flotte turistpostkort med billeder af de store seværdigheder – og et påtrykt frimærke (så behøver den stakkels turist ikke skulle finde ud af takster og købe frimærker – det bliver betalt ved køb af postkortet.

Men helsager er ikke en ny opfindelse – så lad os tage en tur tilbage i historien.

Den første helsag

Mens der er fuldstændig enighed om, at verdens første frimærke var det engelske "One Penny Black", er der mere delte meninger om, hvem der var først med helsagerne – alt afhængig af hvordan man definerer en helsag.

Mange helsagssamlere mener at den første helsag er "AQ" formularen fra Venezia, eller "Cavallini" arket fra Sardinien (begge fra 1600 tallet) selvom begge udgivelser havde baggrund i opkrævning af skatter på breve. Men når vi tager udgangspunkt i definitionen ovenfor, må førstepræmien gå til New South Wales, som i november 1838 ud-

gav kuverter med værdimærke trykt på. Men den mest kendte helsag i verden er uden tvivl Mulready'en, som udkom i England i 1840 samme dag som det første frimærke.

Mulready'en er en helsag navngivet efter dens designer William Mulready, og findes både som kuvert og som brevark (et stykke papir man folder sammen).

Det kan diskuteres om designet er pænt eller ej (se figur 2), og de satiriske tegnere i datidens England latterliggjorde Mulready'en.

Måske var dette medvirkende til, at den kun blev udgivet i otte måneder, før den blev erstattet af kuverter med et ovalt værdistempel trykt i øverste højre hjørne – en udformning, som dannede skole for helsager over hele verden – inklusiv Danmark, som i 1865 introducerer 2 skilling og 4 skilling kuverter (se figur 1). Dem vender vi tilbage til ved en senere lejlighed.

Fig. 2. Mulready brevark sendt den 1.5.1840 - på udgivelsesdagen!

Næste artikel handler om de forskellige typer helsager, som er udgivet.

De forskellige former for helsager

Af: Erik Hvidberg og Lars Engelbrecht

I denne artikel ser vi nærmere på de forskellige formål, der er udgivet helsager til – både hvilke målgrupper helsagerne er tiltænkt, og hvad de forskellige former for helsager var beregnet til. De enkelte typer vil i kommende artikler alle hver især blive grundigt gennemgået.

Lokalt 3 øre brevkort fra Kjøbenhavns By- og Hustelegraf (Københavns Bypost).

Helsagernes målgrupper

Langt den størst forekommende del af helsager er udgivet af de nationale postvæsener, med salg til – og brug af – publikum for øje.

Der forekommer en række grupper af helsager, hvor de, der anerkendes af helsagssamlere, er følgende:

Helsager udgivet af de officielle postvæsener til publikum. Vi taler her om forskellige typer af helsager, som alle har det til fælles, at de er trykt og udgivet af de officielle postvæsener til salg for publikums brug. Disse helsager er langt de almindeligst forekommende. Det er vigtigt at skelne disse fra uofficielle private modifikationer af de normale helsager udgivet af postvæsenerne, som ofte er fremstillet i filatelistisk øjemed (i de fransktalende lande kaldet »repliquages«).

Officielle tjeneste helsager til offentlige myndigheder. Officielle helsager udgivet til brug for offentlige myndigheder. Udseendet kan være mage til de af postvæsenet udgivne helsager, eller de kan have deres eget specielle design. I Danmark er der således udgivet tjenestebrevkort til brug for forskellige offentlige myndigheder. I enkelte lande forekommer de af postvæsenerne udgivne helsager med overtryk »SERVICE« eller lignende.

Udgaver til militært brug: Helsager fremstillet til brug for medlemmer af de væbnede styrker. Kan ligeledes ligne de af postvæsenet udgivne helsager, have eget design, eller være overtrykt på postvæsenets officielle helsager, som vi feks kender soldater brev- og korrespondancekortene fra Danmark fra første verdenskrig.

Private, men officielt godkendte udgaver til virksomheder/organisationer: Helsager fremstillet på privat foranledning, men med postvæsenernes officielle godkendelse. Udformning og design kan afvige fra de »normale« helsager. Fra Danmark kender vi en masse af disse helsager såvel fra private virksomheder, som fra offentlige institutioner (Danske Statsbaner, Nordisk Fjer A/S etc.).

Lokale helsagsudgaver til publikum i de større byer: Helsager fremstillet af private postbesørgelsesfirmaer med varierende grad af postvæsenernes anerkendelse. Har kun frankeringsgyldighed i de lokale områder, hvor de er udgivet. For Danmarks vedkommende forekommer der således helsager fra byposterne i København, Aalborg, Aarhus, Fredericia, Horsens, Odense, Randers og Viborg. Mange af disse lokale brevkort er ukendte eller meget sjældne i brugt tilstand.

Hvilke former for helsager findes?

I det følgende nævnes blot de mange forskellige typer af helsager, der i tidens løb er udgivet rundt om i Verden. Som tidligere nævnt vil der senere blive bragt en mere detaljeret gennemgang af hver type.

Italiensk soldaterbrevkort 1941.

4 øre korsbånd opfrankeret med 1 øre sendt til Sverige med postopkrævning

Enkelt brevkort: den mest almindeligt forekommende helsag - et stykke karton i postkortformat med påtrykt frimærke. Brevkortets formål var at skabe en mulighed for at kommunikere hurtigere og lettere end ved at skulle skrive et brev og putte det i konvolut.

Dobbelt brevkort: Som et enkelt brevkort, men med et vedhængende svarkort til brug for modtagerens svar.

Konvolutter: konvolutter i forskellige formater med et påtrykt frimærke. Kan være udgivet til forskellige formål, feks. luftpost, eller anbefalede breve.

Korrespondancekort: Et stykke karton i dobbelt brevkort format med påtrykt frimærke. Kortet er foldet på midten, og randene er forsynet med lim, således at indholdet ikke kan læses af uvedkommende. Randen er som regel perforeret på 3 sider for lettere at kunne åbne kortet. Med korrespondancekortet fik man et "lukket helssagsbrevkort", som kombinerede brevkortet med det lukkede brevs hemmeligholdelse af indholdet.

Korrespondancekort med svarkort: Som et korrespondancekort, men med et »indbygget« svar-korrespondancekort i miniformat.

Korsbånd: Et stykke papir, langt og smalt, med påtrykt frimærke til brug for fremsendelse af aviser og tidsskrifter mv., en såkaldt åben forsendelse.

Aerogrammer: Et stykke meget tyndt papir (af hensyn til vægten) med påtrykt frimærke. Papiret foldes og lukkes, så det fremtræder som et almindeligt brev. Den lave vægt var vigtig, da aerogrammer (som navnet siger) blev lavet til forsendelser, som skulle befordres med fly.

Brevark: Et papirark med påtrykt frimærke, som kan foldes og lukkes som et brev.

Ud over ovennævnte hovedtyper forekommer der et utal af andre typer af helsager fremstillet til forskellige postale formål. Også disse mindre almindeligt forekommende typer som for eksempel Rørposthelsager, Sparebøger, Telegramformularer, Postopkrævninger og -anvisninger mv, vil blive gennemgået i en senere artikel

I næste artikel ser vi nærmere på, hvordan man samler helsager.

Brevark fra Indien 1868.

Hvordan samler man helsager?

Af: Erik Hvidberg og Lars Engelbrecht

I denne artikel ser vi nærmere på de forskellige muligheder, der er for at samle helsager enten sammen med almindelige frimærker eller som en ren helsagssamling. Artiklen er således ment som inspiration til, hvordan du kan inddrage helsager i din samling.

6 øre brevkort forsøgt sendt indlands, men da indlandsportoen er på 8 øre, og der var frankotvang for brevkort, er det tilbagesendt til afsenderen. Opfrankering til 8 øre (landsporto) kunne kun lade sig gøre med en 3 øre, og deraf overfrankering med 1 øre. Kan fx bruges i posthistorisk samling.

En helsagssamling

Hvis man vælger at starte en samling udelukkende med helsager er der mange forskellige spændende måder at opbygge en samling på:

Landesamling: En typisk helsagssamling er landesamlingen, som indeholder alle hovednumre af et bestemt lands helsager.

Samling af enkelte former for helsager: Man vælger en eller flere former for helsager (se artikel 2 i DFT nr 2/2002 om de forskellige helsager) og koncentrerer sig om disse. Fx. En samling af korsbånd fra hele verden op til år 1900 eller en samling af danske dobbelte brevkort returneret fra udlandet. Hvis man går mere i dybden med en enkelt type, kan det også være fx. X-numre (I Danmark var helsager med private tiltryk kendetegnet ved at have trykte numre med et "x" foran).

Studiesamling: Hvis man er til fejl og varianter er der et væld af muligheder i helsagerne. Både mærkebilledet og det øvrige tryk (på de ældste danske brevkort fx. den græske bort) indeholder – ligesom almindelige frimærker – masser af variationer, som kan studeres og beskrives. Faktisk er dette et område som er meget lidt udforsket, så her er der stadig meget gode muligheder for at kaste sig over et uudforsket område af filatelien.

Ungarsk helsag med tog – kan fx bruges i tematisk samling.

Samling af takster/anvendelse: Meget tæt op af en posthistorisk samling ligger en samling af helsager, der viser anvendelsen af helsagerne og typisk herunder de forskellige takster. Fx kunne en samling omhandle anvendelsen af Sveriges helsager fra 1900 til 1950 eller Engelske helsager sendt lokalt.

Udover disse samleområder er det naturligvis muligt at kombinere dem – fx. et studie af varianter i engelske korsbånd.

Helsagssamling som supplement til frimærkesamling

Langt de fleste frimærkesamlere har en forkærlighed for et eller flere bestemte områder, og hvis man finder helsagerne fascinerende, vil det være meget oplagt at udvide sin traditionelle frimærkesamling med helsager. Det kan gøres på flere forskellige måder:

Traditionel filateli: I en traditionel frimærkesamling medtages

opfrankerede helsager for at vise brugen af frimærkerne. I sådanne tilfælde er det tillægsfrankaturen der er det interessante, idet mærkerne i givet fald enten skal være pladet, trykbestemt eller på anden måde (takning, farve etc) berettige deres tilstedeværelse i samlingen.

Specialsamling: Helsager medtages for at vise at frimærkebilledet, hvor frimærkeklicheen også er anvendt til trykning af helsager. Eksempelvis en specialsamling bølgelinietype, hvor der medtages helsager, med bølgelinie mærkebillede. I Danmark gør samme sig fx. gældende for Våbentypeudgaven og de "tofarvede" som på helsagerne er ensfarvede, men som Lasse Nielsen beskriver det i bogen "Danmarks Tofarvede frimærker 1870-1905" er det i stor udstrækning samme klicheer, der er blevet brugt til frimærker og helsager. Denne type af "genbrug" forekommer i mange lande.

Posthistorisk samling: Helsager er som enhver anden forsendelse, og derfor er der typisk masser af mulighed for at finde spændede posthistorie i helsager (se figur 1).

Stempelsamling: Helsagerne udmærker sig ved, at det ofte er muligt at finde meget smukke afstemplinger på dem. Enhver stempelsamler vil derfor kunne finde meget velegnet materiale blandt helsagerne.

Tematisk samling: Mange helsager har meget flotte illustrationer enten på selve mærkebilledet eller på resten af helsagen (for- eller bagside). Således findes der mange helsager indenfor temaer som bl.a spejdere, transport (tog, biler, skibe mv), skak og frimærker (se figur 2), men også helsager med private påtryk i form af logo eller reklamer passer godt ind i en tematisk samling, og mere herom i en senere artikel.

Korrespondancekort med ankomststempel og returstempel – kan fx bruges i stempelsamling.

At samle helsager

Udfordringen i at samle helsager ligger i stor udstrækning også i at finde dem – så "samlerglæden" (følelsen af at have fundet det, du søgte) er meget levende. Mens mange frimærkehandlere er leveringsdygtige i Danmarks frimærker AFA nr. 1 til 1400, så er der ingen handlere, der har alle Danmarks helsagsbrevkort fra nr 1 til 140 på lager – det må du finde på byttedage eller i frimærkehandlernes "rodekasser". Du kan altså ikke bare gå ned at købe, når lommepengene tillader det, for frimærkehandleren har sjældent det, du mangler, og der kommer ikke nyt materiale hver uge. Så når du begynder at samle helsager må du indstille dig på at være tålmodig. Til gengæld er glæden så meget større hver gang du finder det du søger, og du bliver belønnet ved arbejdet med at skabe en samling, som adskiller sig fra de fleste andre samlinger, en samling der vil skabe megen interesse og fornøjelse.

En begrænsning for helsagssamlere ligger måske i, at danske frimærkekataloger desværre ikke medtager helsager, og derfor skal der investeres i et ekstra katalog hvis man vil kaste sig over helsagerne, men det kommer vi tilbage til i en senere artikel om helsagskataloger og anden litteratur om helsager.

Med hensyn til prisniveauet på helsager er det så absolut et meget tilgængeligt område af filatelien. Prisniveauet på langt de fleste hovednumre ligger i praksis på mellem 5 og 10 kr. Og selv meget sjældne helsager når aldrig prisniveauet på de sjældne danske frimærker (selvom helsagernes oplag ofte er en brøkdel af frimærkernes).

Så der er masser af gode argumenter for at starte samleriet af helsager!

5 øres korrepondancekort opfrankeret med 5 øre. Kortet er sat i strafporto, idet den korrekte porto var 20 øre. Dansk "T" i cirkel, engelsk "1d - F.B.A." samt "12½" håndskrevet, desuden Britisk censur.

Historien om brevkortene

Af: Erik Hvidberg og Lars Engelbrecht

Østrigeren Emanuel Hermann udgav en artikel i januar 1869, hvor han beskrev sin idé med at udgive et brevkort, som skulle gøre kommunikationen hurtigere, nemmere og billigere samtidig med, at det ville øge den postale trafik. For brugerne ville det blive nemmere at sende korte beskeder (der ikke skulle holdes hemmelige), men fordelene var ikke mindre for postvæsenet: Brevkort ville være lettere end breve og i samme størrelse, så bundtning ville blive lettere, placeringen af værdistemplet det samme sted på alle brevkort ville muliggøre en maskinel afstempling, der skulle ikke checkes for ufrankerede forsendelser, der ville ikke være frimærker, som kunne aftages og forsøges genbrugt og endelig slap postvæsenet for at åbne og genlukke uanbringelige forsendelser.

Det første brevkort blev udgivet i Østrig-Ungarn 1. oktober 1869 med navnet "Correspondenz-Karte".

2 skilling brevkort sendt den 5.4.1871 - fire dage efter udgivelsen af brevkort i Danmark. Først kendte anvendelse af et dansk helsagsbrevkort.

Hurtigt efter fulgte bl.a. England, hvor brevkortene blev introduceret den 1. oktober 1870, som hurtigt blev en succes med over 75 millioner (!) sendte brevkort det første år. I de danske arkivalier på Postmuseet kan det ses, at der i Danmark netop blev skelet til den engelske succes, og der derefter blev introduceret brevkort (efter bl.a. engelsk forbillede) den 1. april 1871.

Brevkortenes anvendelse i Danmark

De første brevkort i Danmark var blå 2 skilling og røde 4 skilling brevkort. 2 skilling brevkort var bestemt for lokale forsendelser samt indenrigs tryksager, mens 4 skilling brevkortene var til indenrigs forsendelser. Prisen for dem var deres pålydende værdi, hvilket betød, at man fik kartonet "gratis", når man købte et brevkort fremfor et frimærke.

Fra starten i 1871 skulle brevkort – modsat breve – være fuldt ud frankerede. Hvis de var ufrankerede eller kun delvist frankerede, blev de ikke udbragt til modtageren, men sendt tilbage til afsenderen for en fuldstændig frankering. Dette skyldes ganske simpelt, at brevkortene er åbne forsendelser, hvor meddelelsen kan ses umiddelbart. Der ville derfor være en risiko for, at modtageren ville se meddelelsen på et delvist frankeret brevkort, når den manglende porto skulle indkræves, og modtageren derfor ikke ville modtage det (og betale den manglende frankering). Dette ville være en nem måde at snyde Postvæsenet på, og den gik jo ikke!

I perioden frem til den 1.10.1888, hvor Postvæsenet lod fremstille specielle adressebreve og postopkrævninger, var det meget almindeligt at anvende de enkelte brevkort til disse formål, ligesom der findes rekommanderede brevkort og brevkort sendt ekspres.

Brevkortets udformning

Brevkortet er i al sin enkelhed et stykke karton med værdistem-

¼ anna brevkort fra Østindien anvendt anvendt som indkaldelse til et missionærmøde. I enkelte tilfælde anvendte man dobbelte brevkort hertil, hvor spørgekortet var den trykte indbydelse, og svarkortet blev brugt som tilmelding til det pågældende arrangement.

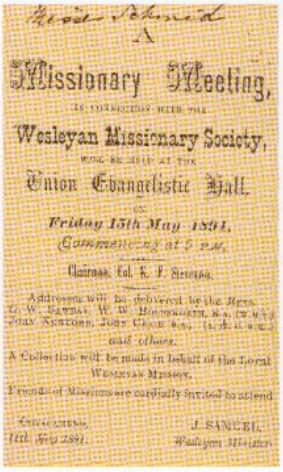

pel trykt i (typisk) øverste højre hjørne.

Kartonet kan variere meget i tykkelse, kvalitet og størrelse. I Danmark var kartonets størrelse fra starten i 1871 140 x 75 mm, men det blev fra 1879 ændret til 140 x 90 mm, som ønsket af UPU (måske af hensyn til bundtning). Fra 1950 blev brevkortene fremstillet i størrelse 148 x 105 mm. I de tidlige danske udgaver op til 1913 havde brevkortene en ramme rundt på adressesiden. Fra 1905 blev det tilladt at bruge en del af forsiden til andet end adressen, og således findes der fra 1913 brevkort med forsiden opdelt med plads til henholdsvis adresse og tekst. Meget karakteristisk for de danske brevkort er også våbenskjoldet i øverste venstre hjørne.

Helsager er fremstillet med et bestemt formål for øje, fx landsporto 5 øre. Men ved portoændringer blev en del brevkort ubrugelige, da den påtrykte værdi ikke længere passede til portosatserne. Papiret var på dette tidspunkt dyrt – og meget dyrere end arbejdskraft, så derfor findes mange brevkort med tiltryk og overtryk som er lavet i forbindelse med portoændringer. Til de ekstreme tilfælde hører fx et dansk 3 øre brevkort fra 1916, som først blev overtrykt til 5 øre, derefter tiltrykt med 2 øre (ialt 7 øre) og endelig i 1921 blev 2 øre tiltrykket overtrykt med 3 øre (ialt 8 øre). Altså er disse brevkort tre gange sendt tilbage fra posthuse til om-/tiltrykning og tilbagesendt til posthusene.

Værdistemplet, som er trykt på brevkortet, følger i Danmark typisk de samtidige frimærker, men der findes dog også specielle helsagsværdistempler – fx kæmpehøjen (1936), som ikke findes anvendt til frimærker.

Udgivelsen af brevkort slutter i Danmark i 1989, da efterspørgslen var meget lille med deraf følgende meget små oplag. Fra 1990 har PostDanmark dog udgivet brevkort med motiver fra frimærker – en form for maximumkort, men også et brevkort.

Hedder det brevkort, postkort eller korrespondancekort?

Kært barn har mange navne, og begrebet brevkort er blevet brugt på lige fod med bl.a. postkort og korrespondancekort, så lad os lige slå fast, hvad vi i dag må sige, er den gældende betydning:

Brevkort – eller helsagsbrevkort – er et stykke karton med påtrykt værdistempel, altså en helsag (se også definitionen i den første artikel).

Postkort er et stykke karton hvorpå der skal sættes et frimærke, før det kan sendes – og er dermed ikke en helsag. I Danmark kendes der postkort helt tilbage i skillingsperioden (før 1875), men den store udbredelse kom omkring århundredeskiftet, hvor postkort med billeder blev almindelige. Postkortsamlere er typisk interesserede i den side på postkortet, hvor billedet er, og kalder dette forsiden, mens helsagssamlere er interesserede i adressesiden af brevkortet, hvor værdistemplet er, og benævner dette forsiden.

Korrespondancekort er et foldet stykke karton med en gummieret kant, som sikrer, at kortet kan lukkes. Typisk åbnes korrespondancekort ved at afrive kanten på de tre sider, som er perforerede. Når korrespondancekort skal nævnes i forbindelse med brevkort, er det, fordi de første brevkort i en række lande (bl.a. Østrig) blev kaldt korrespondancekort, og det er naturligvis med til at bidrage til navneforvirringen.

Endelig bliver der brugt udtryk som "enkelte brevkort" og "dobbelte brevkort", hvor de dobbelte brevkort er to sammenhængende brevkort – altså et brevkort med betalt svar. Netop de dobbelte brevkort vender vi tilbage til i næste artikel.

8 øre brevkort anvendt som adressebrevkort til Sverige. Indtil 1.10. 1888 var det meget almindeligt at bruge brevkort til adressekort. Efter 1.10.1 888 skulle Postvæsenets egne formularer bruges til dette formål.

5c brevkort fra Belgien opfrankeret med 5c sendt til København. Den påtrykte meddelelse om at søndagsudbringning ikke ønskes er udstreget, og tilsvarende afrevet af det tilsvarende frimærke. (I perioden fra 1 juni 1893 til oktober 1914 var alle belgiske helsager og frimærker forsynes med en to-sproget "etiket" herom).

Dobbelte brevkort

Af: Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

Introduktion af de dobbelte brevkort

De første dobbelte brevkort så dagens lys allerede i 1872 i Holland, Sverige og Württemberg. Også Danmark kom med på vognen, og udgav i juni måned 1883 sine første dobbelte brevkort, eller "Brevkort med betalt svar", som den officielle betegnelse var. Dette er beskrevet i "Officielle Meddelelser" (OM) nr. 16 af 21. juni 1883 – de dobbelte brevkorts "fødselsattest".

Om brugen af kortene anfører OM, at det dobbelte brevkort (Brevkort med betalt svar) består af to sammenhængende kort, hvoraf hvert er forsynet med et påtrykt frimærke. Det første kort er bestemt til den oprindelige meddelelse, det andet kort er til svaret. Endvidere kan kortene udveksles med de danske kolonier i Vestindien og i de fremmede lande, som findes angivet i "Udenrigs-Brevposttaksten" (denne angiver ca. 35 lande).

Til de lande, hvor portoen for enkeltbrevkort udgør 15 øre, skal man benytte dobbelte 10 øres brevkort med et påklæbet 5 øres frimærke på hvert af de to sammenhængende kort.

Efter beslutning på Verdenspostkongressen i Lissabon kunne dobbelte brevkort fra den 1.4. 1886 anvendes til alle Verdenspostunionens medlemslande.

De lande, der ikke selv havde udgivet dobbelte brevkort, var ifølge konventionen forpligtet til at returnere modtagne svarkort efter de gældende regler. Først da Washingtonkongressens bestemmelser trådte i kraft den 1.1.1899, kunne der sendes dobbelte brevkort til alle lande både i og uden for Verdenspostunionen.

Sammenhængende 3 øre dobbelt brevkort sendt til (og returneret fra) Finland.

Danmark har i perioden frem til 1967, hvor det sidste dobbelte brevkort kom, udgivet i alt 132 forskellige dobbelte brevkort - når der tælles hovednumre.

Anvendelsen af kortene

Generelt fandt de dobbelte brevkort ikke den store udbredelse blandt publikum, hverken i Danmark eller i udlandet. Dette har blandt andet givet sig til udtryk i de ofte meget små oplag, hvori de er blevet trykt.

På den anden side har det også medført, at flere af dansk helsagsfilatelis større sjældenheder findes netop blandt de dobbelte brevkort.

Som alle andre helsager er også de dobbelte brevkort udgivet med et bestemt formål for øje (til lokal-, indenlands- eller inter-

6 øre svarkort returneret fra Norge. Taksten på 6 øre for dobbelte brevkort mellem Danmark og Norge varede fra udgivelsen af 6 øre dobbelt brevkort i juni 1883 til 1. januar 1886.

national brug) i en bestemt takstperiode. Blev kortet anvendt efter den pågældende takstperiodes udløb, skulle kortet opfrankeres. Det samme gælder, såfremt kortet blev anvendt til andre formål end det oprindeligt påtænkte, for eksempel som adressekort, til UPUs tredie område, rekommanderet, ekspres etc.

For danske helsagers vedkommende forekom det dog meget ofte, at Postvæsenet overtrykte de ikke mere gængse takster med et provisorisk overtryk eller et ekstra værdistempel, ja – eller en kombination deraf.

I Danmark er mange af de dobbelte brevkort blevet anvendt til mødeindkaldelser og andre arrangementer, hvor man forud ønskede en skriftlig tilkendegivelse om modtagerens fremmøde etc. Spørgekortets bagside blev påtrykt invitationen, mødeprogrammet etc., og svarkortet blev påtrykt arrangørens adresse på adressesiden. Det var tilladt at returnere det dobbelte brevkort sammenhængende, altså både svar- og spørgekort i brugt stand, men dette fænomen er meget sjældent forekommende. Til gengæld er sådanne kort meget eftersstræbt blandt helsagssamlere.

Dobbelt brevkort fra Hawaii.

Endvidere forekommer der dobbelte brevkort (såvel svar- som spørgekort), der er anvendt som enkelt brevkort. Afsenderen har blot delt det dobbelte kort i to, hvilket var fuldt ud lovligt.

Dobbelte brevkort, der anvendtes til udlandet, skulle ankomststemples på svarkortets bagside, således at når modtageren bestemte sig for at anvende kortet efter hensigten – at besvare afsenderen – så kunne de afsendende postale myndigheder se, at der var tale om et helt korrekt forhold, og at svarkortet derfor korrekt kunne afstemples i afsenderlandet. Denne ankomststempling, som ikke blot var gældende i Danmark, men i alle UPU lande, ses dog sjældent udført.

Blandt de danske dobbelte brevkort forekommer en del kort udelukkende brugt i filatelistisk øjemed. Blandt andet forekommer der (fra de "berømte" Hviidbrødre) en del dobbelte brevkort med lokal – eller indenlands frankeringsværdi, som er anvendt til udlandet med tillægsfrankering på spørgekortet, men uden en tilsvarende på svarkortet, altså en overtrædelse af bestemmelserne i "OM". I visse tilfælde er sådanne kort returneret opfrankeret med afsenderlandets frimærker, eller kortet er blot returneret og i visse tilfælde da sat i strafporto ved ankomsten. Kort af denne type er ikke samleværdige.

I perioden frem til den 1.10. 1888, hvor Postvæsenet lod fremstille specielle formularer til adressebreve og postopkrævninger, var det meget almindeligt at anvende de enkelte brevkort samt helsagskuverterne til disse formål. Det samme gælder ikke for de dobbelte brevkort, hvor der kun kendes ganske få eksempler på, at enten et spørge- eller svarkort er anvendt på denne måde. Men der forekommer dog helt unikke tilfælde, hvor der er anvendt et sammenhængende dobbelt brevkort som adressebrev, hvor portoen på det vedhængende svarkort har udgjort en del af betalingen for den fremsendte pakke.

Endvidere forekommer der ganske få danske dobbelte brevkort, som er opfrankeret med afklippede værdistempler fra helsager som frankeringsmiddel, hvilket var lovligt i en vis periode, men mere herom i en senere artikel.

Rammefejl og varianter

Ligesom tilfældet er for de fleste danske enkelte brevkort og for korrespondancekortene, så er der til dags dato heller ikke foretaget dyberegående studier af fejl og varianter i de dobbelte brevkort.

I Ringstrøms katalog anføres enkelte rammefejl, ligesom en-

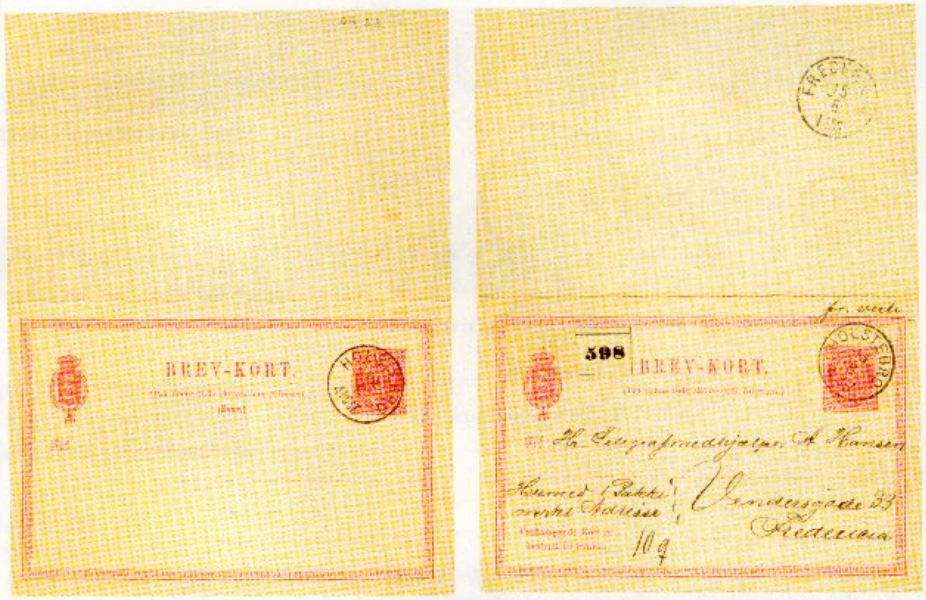

8 øre dobbelt brevkort brugt som adressebrevkort, hvor de 8 øre på afsenderbrevkortet og 8 øre på svarbrevkortet tilsammen dækker de 16 øre, som det kostede at sende pakken.

kelte varianter i form af manglende tryk etc. er katalogiseret.

Her ligger der fortsat udfordringer og venter på de filatelister, der har tid, lyst og energi til at udforske de dobbelte brevkorts trykteknik, oplag, settings og fejl – og der er fortsat meget store mængder ubrugt materiale til rådighed.

I den næste artikel vil vi behandle konvolutterne.

Konvolutter

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

I denne artikel beskæftiger vi os med udformningen og anvendelsen af de danske konvolutter. I en senere artikel vil vi behandle konvolutter fra udlandet, herunder de typer af konvolutter, som ikke har været fremstillet i Danmark.

Konvolutterne er den danske type helsag, som der er blevet forsket mest i. De mange typer og varianter, som er fundet i de danske konvolutter, kan findes meget velbeskrevet i bla. Sigurd Ringströms helsagskatalog fra 1985. Variationerne i konvoluttens udformning, dvs. størrelse, papirtype, værdistemplet osv. kan let ses, så lad os prøve at gå igennem de væsentligste variationer. Måske vil det være nemmest at se variationerne, hvis du nu har en eller flere helsagskonvolutter foran dig.

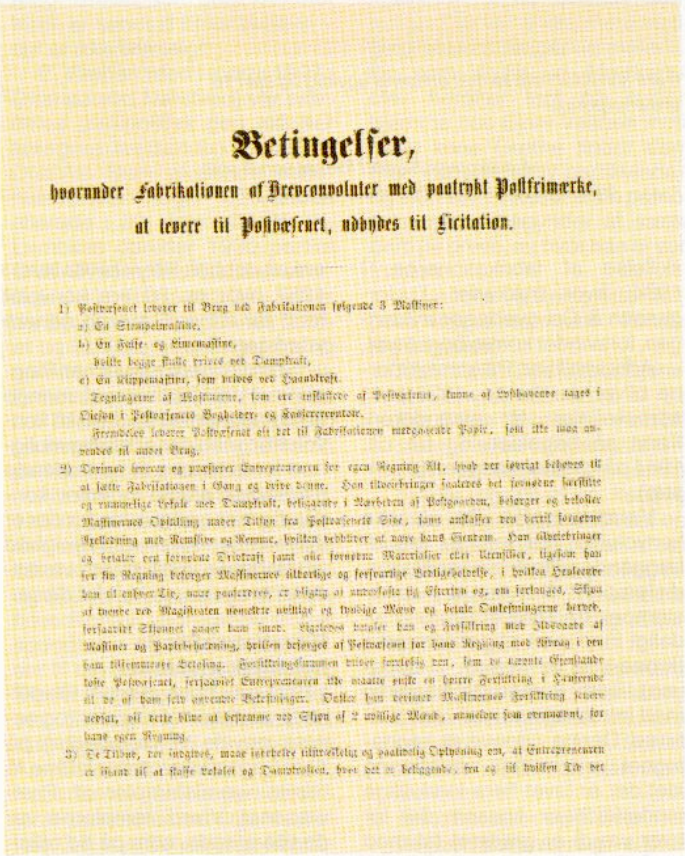

Betingelser,

hvorunder Fabrikationen af Brevconvolutter med paatrykt Postfrimærke, at levere til Postvæsenet, udbydes til Licitation.

1) Postvæsenet leverer til Brug ved Fabrikationen følgende 3 Maskiner:
a) En Stempelmaskine,
b) En False- og Limemaskine, begge disse Maskiner drives ved Dampkraft,
c) En Klippemaskine, som drives ved Haandkraft.
Tegningerne af Maskinerne, som ere installerede af Postvæsenet, kunne af vedkommende tages i Diplom i Postvæsenets Bogholderi- og Kontorreventur.
Fremdeles leverer Postvæsenet alt det til Fabrikationen nødvendige Papir, som ikke maa anvendes til andet Brug.

2) Derimod leverer og præsterer Entrepreneuren for egen Regning Alt, hvad der iøvrigt behøves til at sætte Fabrikationen i Gang og holde denne. Han tilveiebringer fornødne Arbejdere og ansætte lokale ved Dampkraft, beligaarde i Nærheden af Postgaarden, besørger og betaler Maskinernes Opstilling under Tilsyn fra Postvæsenets Side, fremskaffer ved dertil fornødne Fyrbødere med Remskive og Remme, hvilken vedbliver at være hans Eiendom. Han tilveiebringer og betaler den fornødne Drivkraft samt alle fornødne Materialier eller Artikler, ligesom han for sin Regning besørger Maskinernes tilbørlige og forsvarlige Vedligeholdelse, i hvilken Henseende han til enhver Tid, naar paakræves, er pligtig at underkaste sig Efersyn og, om fornødent, Skønnes at maatte ved Magistraten udnævnte uvillige og hvidige Mænd og betale Omkostningerne herved, forsaavidt Skønnes gaaer ham imod. Ligeledes besørger han og Forsikring mod Ildsvaade af Maskiner og Papirbeholdning, hvilken besørges af Postvæsenet for hans Regning med Fiirtrin i den ham tilkommende Betaling. Forsikringssummen bliver fastsat som, som de nærmere Eiendande ville Postvæsenet, forsaavidt Entrepreneuren ikke maatte ønske en bedre Forsikring i Henseende til de af ham selv opretteede Bekostninger. Dette han erstatter Maskinernes Forsikring kræver nødvendig, alt dette blive at bestemme ved Skøn af 2 uvillige Mænd, nemlige som vermænd, for hans egen Regning.

3) De Tilbud, der indgives, maae indeholde tilstrækkelig og paalidelig Oplysning om, at Entrepreneuren er istand til at kaste betalet og Dampkraften, hvor det er beliggende, fra og til hvilken Tid det

De danske konvolutters "fødselsattest": Licitationsmateriale om trykning af konvolutter (1864).

Konvoluttens udformning

Konvoluttens størrelse: Danmark indfører i 1865 konvolutter henholdsvis med påtrykt 2 skilling og 4 skilling, begge i størrelse 147 x 84 mm. Samtidig med overgangen til et andet værdistempel i 1901 skifter helsagerne også størrelse til et format på ca. 150 x 120 mm. I de følgende år varierer formatet +/- en centimeter – så der findes forskellige variationer i den store størrelse konvolutter.

Papiret: Papirkvaliteten varierer mellem ru og glat, og også papirets farve varierer fra det hvide over til det gullige. Meget af den variation, man kan se, skyldes misfarvning ved sollys, men der findes altså farveforskelle som reelt skyldes forskellig papirfarve.

Klappernes udformning: "Knivene" er betegnelsen for den form, konvolutten er skåret ud af papiret på, inden den er foldet og limet, og i andre lande kan formen af "kniven" give enten spidse eller afrundede klapper. De danske konvolutter er afrundede, men der er til gengæld forskel på, hvorvidt sideklapperne eller underklappen er øverst, når konvolutten er limet sammen.

Vandmærke: Der findes fem typer vandmærker, der ses som forskelligt udformede kroner i den øverste klap. Fra ca. 1935 blev konvolutterne fremstillet uden vandmærke. Ligesom på frimærker findes der også variationer af vandmærkerne, som også findes dobbelte, omvendt eller på underklappen.

Gummiering: På den øverste klap er der påsat lim, som kan variere i længden (55 mm til 140 mm) og i farve (fra hvid over gul til det brunlige).

Indertryk: Fra 1901 bliver der trykt et blåt indertryk i konvolutterne, således at det er sværere at se indholdet i en lukket konvolut. Fra 1942 ses Postvæsenets bomærke i indertrykket, og også dette findes i forskellige varianter.

Fabrikationsnumre: Fra 1918 trykkes der på konvolutterne et fabrikationsnummer med tilhørende kontrolbogstav til ad-

8 øre konvolut i lille format erklæret ugyldig og sat i 16 øre efterporto.

4 ørekonvolut i stort format sendt som tryksagsforsendelse til Constantinopel, Tyrkiet.

skillelse af fabrikationerne. I 1934, hvor trykkeriet J. Jørgensen & Co. overtager trykningen, forsvinder kontrolbogstavet.

Adresselinier: På konvolutterne bliver der fra ca. 1935 trykt adresselinier til afsenderen. Først på bagsiden og fra ca. 1944 på forsiden (nederst til venstre).

Værdistemplet: De danske konvolutter har kun to grundlæggende udformninger af værdistemplet. Det første værdistempel (fra 1865 til 1901) er tydeligt inspireret af det frimærke (krone-scepter-sværd udgaven), som kurserede samtidig med introduktionen af konvolutterne. Denne udgave er kendetegnet ved mange variationer, idet der er lavet flere forskellige moderklicheer, ligesom der for hver værdi er graveret tal med forskellig udformning. Det andet værdistempel (fra 1901) er hentet fra et af de essays (se Lasse Nielsens bog om de tofarvede side 246) som blev udarbejdet i forbindelse med våbentype frimærkerne. Også i denne udgave findes der forskellige variationer på grund af forskellige graveringer af samme værdi.

Lumogentryk: Ligesom frimærkerne optræder der fra ca. 1962 lumogentryk på konvolutterne. Lumogentrykkene er enten på venstre eller på højre side af værdistemplet.

Overtryk: Der optræder mange overtryk med variationer, idet der er lavet flere forskellige klicheer til overtryk af samme værdi. Også tiltryk forekommer, og et enkelt dobbelt tiltryk bliver lavet i 1957 hvor en 20 øre konvolut først får tiltryk 5 øre og senere yderligere 5 øre.

Som tidligere nævnt har Ringström (1985) beskrevet mange af variationerne i de danske konvolutter, men der er stadig mulighed for at at lave et spændende filatelistisk studie indenfor konvolutternes variationer, for der er tilsyneladende ikke altid enighed katalogerne imellem om variationerne og tidspunktet for disse.

Privatfremstillede helsagskonvolutter

I 1921 gav Postvæsenet tilladelse til, at statsinstitutioner (og senere private virksomheder) på deres egne konvolutter kunne få tiltrykt værdistempler af Postvæsenet. Værdistemplerne var de tilsvarende, som på de officielle helsagskonvolutter, men der findes naturligvis mange variationer i papir og størrelse på institutionernes og virksomhedernes konvolutter. Fx finder vi her rudekonvolutter og i 1925 Kunstforlaget Nordens flotte Ekspres Lykønsknings Konvolutter.

Anvendelse af konvolutter

Når man ønsker at analysere en brugt konvolut, er det naturligvis også interessant at se på konvoluttens anvendelse. Igen går vi her igennem de væsentligste ting at være opmærksom på:

Anvendelse: Konvolutter er udelukkende fremstillet med porto til lokal- og landsporto, men ikke udlandsporto, som derfor krævede en opfrankering af konvolutten. Tryksager blev også sendt i helsagskonvolutter, og herudover er konvolutterne den type helsager som oftest findes rekommanderet, sendt ekspres, med postopkrævning eller sendt til fjerne destinationer.

Frankering: Taksten for konvolutter er som for almindelige brevforsendelser, men som tidligere nævnt er konvolutterne ofte opfrankerede, når de bruges til andet end deres oprindelige formål (lokal-, lands- og tryksagsporto), og konvolutter med flotte opfrankeringer er naturligvis attraktive.

Det er også vigtigt for helsagssamleren at sætte sig ind i de posthistoriske aspekter såsom: Postale påtegninger som dirigeringspåtegninger eller frankopåtegninger, etiketter og stempler. Også fx. segl forekommer på konvolutterne og er meget dekorative.

Konvolutternes tilbagekomst

Konvolutterne udkom indtil 1967, hvor oplagene var blevet meget små, og Postvæsenet derfor indstillede produktionen. Men helsagskonvolutter er heldigvis ikke et overstået kapitel i Danmark, idet Post Danmark her i 2002 udgav en flot konvolut med Rasmus Klump. Så det er heldigvis stadig muligt at få en helsagskonvolut ind af brevsprækken.

En ting er at samle konvolutter og andre helsager – noget andet er at opsætte og udstille helsager, og netop dette er emnet for den næste artikel.

Opsætning og udstilling af helsager

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

Hvis man samler helsager for samleriets skyld, hvad langt de fleste samlere jo gør, så er man selvfølgelig helt frit stillet, og kan bearbejde, opbevare og eventuelt. opsætte sin samling præcis som man selv har lyst og kreativitet til.

Såfremt man derudover vil udstille sin helsagssamling i konkurrence med andre helsagssamlere, så findes der helt specifikke regler, man skal følge.

Udstilling af helsager

Helsager har de sidste ca. 35 år haft deres egen udstillingsklasse på alle udstillinger – lige fra den mindste lokale udstilling og op til de allerstørste verdensudstillinger, og har derfor sit eget specielle regelsæt, nemlig specialreglementet for bedømmelse af helsagseksponater (SREV) samt de tilhørende retningslinier (guidelines) herfor. Enhver udstiller bør fra starten af sætte sig ind i reglerne, ellers kan det let blive til en negativ oplevelse at udstille, men sådan er al konkurrence: En fodboldspiller skal også kende reglerne før han går på banen, ellers risikerer han meget nemt at få det gule eller røde kort. Reglementerne kan rekvireres gratis forbundskontoret mod fremsendelse af en frankeret svarkuvert, eller hvis man har muligheden for det, selv hente reglementerne på internettet på www.helsager.dk.

Helsager udstilles primært som landesamlinger, evt. for en begrænset periode eller eksempelvis kun konvolutter, brevkort eller tjenestehelsager etc. Eksponatet kan også omfatte specialstudier af en enkelt udgave af

Planche fra Svend Seitzbergs eksponat: "Dansk Vestindiens helsager".

Planche fra Natalie Krasheninikoffs eksponat: "Ruslands officielle brevkort 1872-1918".

Planche fra Lars Engelbrechts eksponat: "Danmarks "tofarvede" helsager 1871-1905".

Planche fra Erik Hvidbergs eksponat: "Bulgarien 1879-1896".

helsager, hvor det f.eks. er helsagens værdistempel eller rammebort der studeres, ganske som vi kender det fra de traditionelle »studiesamlinger«, og endelig kan de forskellige muligheder kombineres.

Den vigtigste planche i en udstillingssamling af helsager er indledningsplanchen. Det er et krav, at der findes en sådan! På denne planche skal udstilleren redegøre for, hvad det er han vil vise med sit eksponatet, dvs. den tidsmæssige periode, eksponatet strækker sig over, måden det er opbygget på (kronologisk eller andet), hvad formålet med eksponatet er (landesamling, studiesamling etc etc). Såfremt der er generelle ting der vedrører hele eksponatet (samme trykkeri, vandmærker, papir etc etc) kan dette også anføres på indledningsplanchen, så slipper udstilleren for evt. at skulle redegøre herfor flere andre steder i eksponatet. På denne planche er der også mulighed for at henvise til de bedre objekter der forekommer i eksponatet, ligesom udstilleren bør anføre den litteratur der danner grundlag for opbygningen af eksponatet, og også anføre såfremt udstilleren selv har bidraget med litteratur om emnet.

Ved dommerens bedømmelse er indledningsplanchen altid det første dommerne ser på, dels for at sætte sig ind i eksponatets opbygning og idé (nu om dage er det således, at dommerne på forhånd – før udstillingens afholdelse - modtager en kopi af indledningsplanchen, så de har mulighed for at læse op på emnet), og dels for så senere at bedømme udstillerens evne til at leve op til det af dem anførte.

Det anbefales absolut førstegangsudstillere dels selv at gå på udstilling for at se, hvorledes andre udformer deres indledningsplanche (og selvfølgelig for at se, hvorledes andre opsætter og tekster deres eksponater) og dels vil det også være en god idé at få »trykprøvet« sin indledningsplanche hos en mere erfaren udstiller før premieren finder sted.

I specialreglementet og i retningslinierne findes der nærmere om principperne for opbygning af helsagseksponater med udstilling for øje. Bl.a. fremgår det, hvilket materiale der kan medtages i en sådan samling, og hvilket der ikke kan.

I retningslinierne findes endvidere de kriterier, der lægges til grund for bedømmelsen af et helsagseksponat. De bedømmelseskriterier der benyttes - herunder fordelingen af point - svarer nøje til de kriterier, der anvendes indenfor traditionel filateli:

Behandling og filatelistisk betydning	30 points
Filatelistisk viden og forskning	35 points
Kvalitet og sjældenhed	30 points
Præsentation	5 points
I alt	100 points

Opsætning af helsager

Opsætning er nok en af de mest debatterede områder indenfor udstillerverdenen: Smag og behag er som bekendt forskellig fra individ til individ.

I det følgende gives der derfor nogle generelle råd om opsætning og tekstning af helsagseksponater. Vores råd bygger dels på egne erfaringer som udstillere, og på de mange helsagseksponater, vi i tidens løb har set:

- Anvend en hvid planche, evt. svagt elfenbensfarvet
- Selvom helsagerne pga. deres størrelse indbyder til at anvende dobbeltplancher eller andre store formater af plancher, så hold dig til A4 formatet (mange udstillinger antager kun eksponater monteret på dette format) men formatet er også nemmere at opbevare og transportere
- Undgå så vidt muligt at overlappe helsagerne, især de brugte helsager (en overlapning kan jo f.eks. skjule et grimt stempel, en rift eller lign)
- Afklip af helsager kan anvendes i studiesamlinger men bør generelt undgås. Kun i de tilfælde, hvor helsagen er så sjælden at den kun forekommer som klip bør det medtages.
- Forsøg at variere opsætningen i de enkelte rammer (reglementet anfører at en unødvendig ensartet opsætning bør undgås). Læg rammens 16 plancher op på et bord i 4 x 4. Først da kan du se, om der er balance i rammen og på de enkelte plancher. Man kan også forsøge sig med at tegne de enkelte rammer op på et kvadreret papir, for således at sikre sig at den generelle overordnede præsentation af eksponatet er i harmoni
- Det er i princippet (efter reglementet) ligegyldigt, om der anvendes håndskrift, maskinskrift, computer eller bogtrykt tekst, men husk og hav i baghovedet, at en æstetisk flot opsætning med let læselig tekst kan medvirke til at dommerne får et mere positivt indtryk af samlingen, og dermed rent psykologisk bliver "mildere stemt" (De fleste bliver gladere for en flot indpakket gave, end for en gave smidt i en plasticpose – sådan er dommere også!)
- Det er i udvælgelsen og tekstningen af det valgte materiale, du viser din filatelistiske viden. Husk derfor når du tekster, at det er helsagen der er det vigtigste (udgave, type etc.) men der skal også foretages en filatelistisk/posthistorisk analyse af helsagen hvis dette er muligt (evt. årsag til opfrankering, evt. dirigeringspåtegninger, strafporto etc.)

Også i forbindelse med opsætningen af dit helsagseksponat kan det anbefales at "trykprøve" dit eksponat på en eller flere erfarne udstillere. Det kommer der som regel en masse godt ud af, specielt hvis man husker, at kritikken er ment positivt.

Vi håber denne lille artikel har givet dig blod på tanden til at prøve at udstille dit materiale, og vi glæder os til at se det på en udstilling.

Hvor man finder information om helsager – også til at kunne tekste helsagseksponatet – tager vi op i næste artikel: "Litteratur om helsager".

Litteratur om helsager

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

De danske kataloger

Når man siger danske helsagskataloger, siger man også: Magius, Østergaard, Ringström og Pedersen, for netop disse fire herrer har haft afgørende indflydelse på udarbejdelsen af helsagskataloger over danske helsager.

Det første katalog blev udgivet i 1922 af Magius. Han var postmester og en ivrig helsagssamler. Hans arbejde med at katalogisere de første danske helsager var banebrydende, og alle de følgende kataloger bygger i stor udstrækning på hans arbejde.

Østergaard var den næste, der i 1944 lavede et helsagskatalog, som i det store hele var en opdatering af Magius' katalog.

Herefter skal vi frem til 1968, hvor Sigurd Ringström udgav et katalog, som igen var en viderebygning på Østergaards katalog. Ringströms katalog udkom i en ny og opdateret udgave i 1985, lidt efter at Oluf Pedersen udgav sine to håndbøger om danske helsager.

Oluf Pedersens katalog blev opdateret sammen med Jan Bendix i 1999, hvor det nyeste danske helsagskatalog udkom på Skillings forlag. I dag er det dette katalog samt Ringströms katalog, som de fleste samlere af danske helsager bruger. Ringströms katalog er mere detaljeret med beskrivelse af mange varianter, men er til gengæld meget svært læselig på grund af opsætningen. Oluf Pedersens nye katalog indeholder kun meget få varianter, men er til gengæld godt illustreret og meget overskueligt, og det er absolut anbefalelsesværdigt for en "ny" samler af danske helsager.

Når vi taler om de danske byposthelsager, er der i DAKAs katalog fra 1996 en god beskrivelse.

Dansk Vestindiske helsager er også beskrevet af Ringström, men her har Victor Engström i 1971 lavet et lille hæfte med beskrivelse af mange typer og varianter i de Dansk Vestindiske helsager. Også Facits Skandinavien specialkatalog har en katalogisering af Dansk Vestindien, men desværre finder vi ingen katalogisering af hverken Danmarks eller Dansk Vestindiens helsager i AFA.

I 1983-84 forsøgte AFA med en katalogisering af de danske helsager, men desværre fortsatte det ikke. Måske opnår vi en dag, at vores store nationale frimærkekatalog AFA igen medtager helsagerne – lad os håbe! Der er ingen tvivl om, at en katalogisering af helsager i AFA vil hjælpe meget på interessen for at samle helsager.

Verdenskataloger

Men de danske helsager blev beskrevet i kataloger lang tid før, Magius udgav sit katalog. For eksempel blev der i 1891 i München udgivet et "Postkarten-Katalog" (som kan lånes på DFF biblioteket), hvor Larisch beskriver imponerende mange variationer i de brevkort, der var udkommet i de 16 år fra brevkortene blev introduceret i Danmark til Larisch' katalog udkom, og der er ingen tvivl om, at Magius må have skelet til dette katalog, da han udgav sit første katalog.

Tidligere var det helt normalt, at frimærkekataloger (ligesom fortryksalbum) havde helsager med på samme niveau som frimærker, men måske på grund af den store mængde udgivelser, valgte blandt andet Stanley Gibbons udelukkende at katalogisere frimærkerne.

"Danmarks Helsager" udgivet af Skilling i 1999. Kataloget er efterfølgeren til Oluf Pedersens to håndbøger fra 1984.

Men store verdenskataloger – svarende til Stanley Gibbons – findes også indenfor helsagerne, og ikke mindst to kataloger bliver i dag til stadighed brugt. I 1925 udgav Dr. Ascher Grosser Ganzsachen-Katalog, som i dag bliver solgt som genoptryk med revideret prisliste. Der er ikke tilføjet nye udgivelser, men det er et udmærket katalog, hvis man samler klassiske helsager. Det mest omfattende verdenskatalog er uden tvivl Higgins & Gage, som i 19 bind udkom mellem 1966 og 1977 (med efterfølgende opdateringer af priser i perioden 1978-1990). Kataloget er helt uundværligt for en samler af helsager fra hele verden, men bindene kan også købes enkeltvis, hvis et enkelt land har interesse.

Fagblade og landekataloger

Hvis et specielt land har interesse, er der også masser af infor-

mation at hente i specialklubbernes blade. Blandt andre udgiver både den amerikanske helsagssamlerforening "United Postal Stationery Society" (UPSS) og den engelske "The Postal Stationery Society" hver et udmærket blad, hvor der er masser af gode artikler.

Naturligvis eksisterer der også landekataloger over helsagerne i de fleste lande, svarende til Ringstöms og Oluf Pedersens danske kataloger, så hvis du samler et specielt lands helsager er der god sandsynlighed for at du kan finde et specialiseret helsagskatalog – se evt. litteraturlisten på FIP helsagskommissionens hjemmeside på internettet: www.postalstationery.org

Michel har ligeledes to kataloger over henholdsvis Øst- og Vesteuropæiske helsager – en katalogisering, der for de danske helsagers vedkommende er stærkt inspireret af Østergaards og Ringstrøms kataloger.

Det er også muligt at finde speciallitteratur om enkelte typer helsager, og her skal nævnes Kesslers Catalogue of Aerogrammes fra 1961-69.

Artikler

Ud over kataloger er der mange andre måder at få informationer om helsager. Der er skrevet en mængde gode artikler om emnet.

Når det gælder danske helsager vil vi fremhæve Palle Laursens artikel i Holstebro Filatelistklubs udstillingskatalog Philos '83, hvor han redegør for portosatser og anvendelse af de danske helsager.

Også Henning Nielsens artikler i DFT 1985 om de tofarvede og våbentype korsbånd indeholder meget interessante resultater af hans forskning.

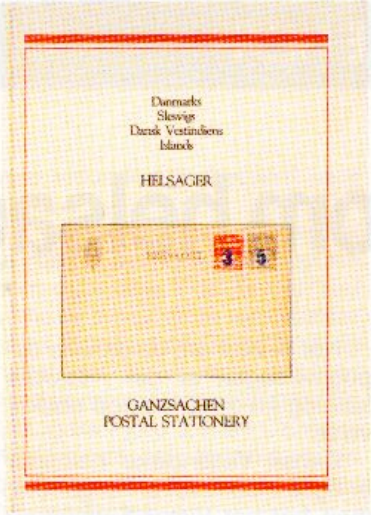

"Danmarks, Slesvigs, Dansk Vestindiens og Islands helsager" af Sigurd Ringström. Udkommet i flere udgaver – senest i 1985. (artikel8b.jpg)

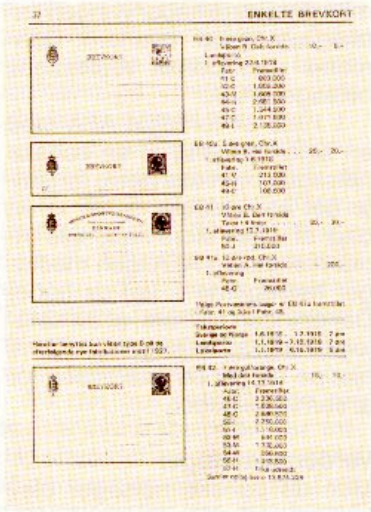

Side fra "Danske helsager" fra 1984 af Oluf Pedersen. Som det tydeligt ses, giver kataloget giver et godt overblik (som også findes i 1999 udgaven) med løbende takstangivelser og illustrationer af alle typerne.

Tilsvarende har Svend Seitzberg skrevet i Nordisk Filatelistisk Tidsskrift (NFT) 1995 om variationer i de Dansk Vestindiske helsager. Også i NFT har Lars Engelbrecht i 2000 og 2001 skrevet artikler om variationer i de smalle tofarvede brevkort, ligesom Lasse Nielsen i sit fantastiske værk om Danmarks tofarvede frimærker har et kapitel om de tofarvede helsager.

Også nogle udenlandske samlere skriver artikler om danske helsager. For eksempel har Jan Dekker (Holland) i NFT 1966 skrevet om hans forskning i sammenhæng mellem de tidlige danske helsager, og Andreas Kessler har i det tyske blad Philatelistische Nachrichten skrevet ikke mindre end 35 sider om våbentype helsager fordelt over otte artikler. Men ud over artikler, der handler direkte om de danske helsager og deres udførelse, er der naturligvis en mængde litteratur, som er nyttig for helsagssamleren.

Hvis vi for eksempel tager en samler af klassiske danske helsager, så vil artikler som Tholls artikel i NFT 1969 om brevkortenes anvendelse i de første år, Karsten Jensens artikel i NFT 1991 om sjældenhedsgraden af danske forsendelser til udlandet (senest opdateret og gengivet i Dansk Posthistorisk Selskabs CD-ROM med Dansk Posthistorisk Leksikon eller Niels Klottrups artikel om skillingsværdier i øretiden være yderst relevante.

Der findes mange flere gode artikler (og dermed undskyld til alle dem, vi ikke fik nævnt), som alle kan findes i Pierre Terrisse's bog over filatelistisk litteratur –

og bedst af alt: På DFFs bibliotek kan du låne alt, hvad vi har nævnt. God læselyst!

Fremtidens katalog

Når vi skal prøve at se ind i fremtiden, er vi sikre på, at bøger og papir vil eksistere som medie for helsagslitteratur i mange år endnu, men det er tydeligt, at endnu et medie trænger sig på: Internettet, der giver bla. avancerede søgemuligheder, som bøger ikke har. I vores næste artikel ser vi netop på internettet, og de muligheder der er i dag er for at finde informationer om helsager her.

Litteraturliste:

Kataloger:

AFA Danmark 1983-84, Århus

Ascher, Dr.: Grosser Ganzsachen-Katalog. Berlin-Wilmersdorf 1925

DAKA 1996 bypost, Brussel, Belgien

Dansk Posthistorisk Selskab: CD-Rom med Dansk Posthistorisk Leksikon

Engström, Victor E.: Danish West Indies Postal Stationery. Scandinavian Scribe 1971

Higgins & Gage: World Postal Stationery Catalog, Huntington Beach, California, USA

Kessler: Catalogue of Aerogrammes, 1969

Larisch, A.: Postkarten-Katalog. München 1891

Magius, A. : Danmarks, Islands og Dansk Vestindiens helsager. København 1922

Pedersen, Oluf : Danske helsager, Håndbog I og II. Brønshøj 1984 og 1985

Pedersen, Oluf & Bendix, Jan: Danmarks Helsager. Forlaget Skilling. Skibby 1999

The Postal Stationery Society: PS

Ringström, S.: Danmarks, Dansk Vestindiens, Slesvigs, Islands helsager. Århus 1968 og Trelleborg Sverige 1985

Terrisse, Pierre: Filatelistisk bibliografi. Aarhus 1986

United Postal Stationery Society: Postal Stationery

Østergaard, C.: Danmarks helsager. København 1944

Artikler:

Dekker, Jan: New lines in the Stationery Research. NFT 1966, 1

Engelbrecht, Lars: Danmarks helsagsbrevkort med de tofarvedes tegning 1871-1879. NFT marts 2000 m.fl.

Jensen, Karsten: Sjældenhedsgraden af danske forsendelser til udlandet 1854-ca. 1905. NFT marts 1991

Kessler, Andreas: Philatelistische Nachtrichten 95-97

Klottrup, Niels: Om skillingsværdier i øretiden m.m. DFT 1987

Laursen, Palle: Danmarks helsager, Kronologisk udgivelse med portosatser, Helsagernes anvendelse. Holstebro Filatelistklub: Philos '83, side 31-66

Nielsen, Henning: Danske korsbånd 2 sk fra 010672-010175. DFT 1985, 4 mfl.

Nielsen, Lasse: Danmarks Tofarvede Frimærker , KPK 2001

Seitzberg, Svend: Dansk Vestindiens helsager. NFT dec. 1995 m.fl.

Tholl: Brevkortenes anvendelse i de første år. NFT 1969, 4

Helsager og internettet

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

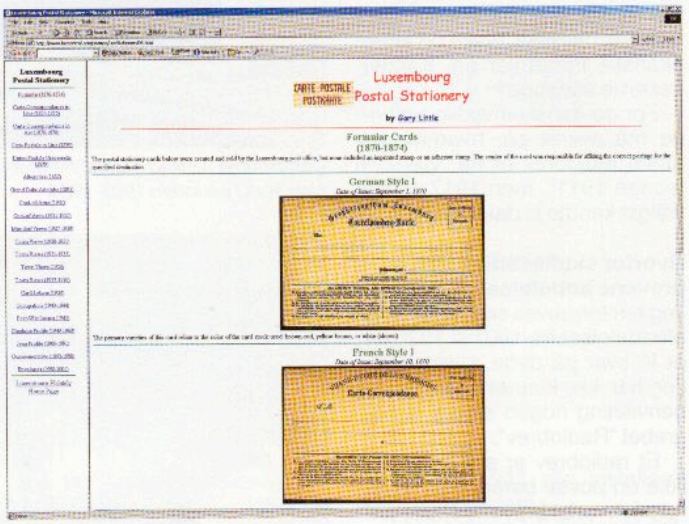

Som beskrevet i den foregående artikel er kataloger, bøger og tidsskrifter uundværlige kilder for informationer om helsager. Men i de seneste år er der dukket yderligere et medie op: Internettet.

På internettet kan man i dag hente alverdens informationer og naturligvis er der også masser af viden at hente om helsager. Informationerne på internettet ligger på hjemmesider (også kaldet websites), som oftest er lavet enten af helsagssamlere, foreninger af helsagssamlere eller handlere.

Informationer om helsager

Organisationer og foreninger:
Mange af foreningerne af helsagssamlere har hjemmesider, hvor alle har adgang til mange spændende informationer.

Den amerikanske forening United Postal Stationery Society har en hjemmeside med spændende artikler om helsager samt oversigt over foreningens egne publikationer (fortrinsvis over amerikanske helsager).

En anden virkelig god side er FIP Postal Stationery Commission, der bl.a. har en god introduktion til det at samle helsager, miniudstilling af forskellige eksponater og lister over resultater af internationale helsagseksponater.

Danske hjemmesider:
Hidtil har to danske samlere af helsager lavet hjemmesider: Lars Engelbrechts hjemmeside koncentrerer sig om de smalle helsagsbrevkort med de tofarvedes tegning.

På denne hjemmeside finder du et hav af informationer om variationer i disse brevkort, men også billeder, litteraturliste, sider fra eksponat osv. Den anden danske samler er Michael Siegumfeldt, som beskriver varianter i helsager med våbentype, og også her er der mange illustrationer.

Udenlandske hjemmesider:
Over hele verden findes der helsagssamlere, der har lavet hjemmesider.

Norske Morten Naarstad har en hjemmeside om finske helsager 1891-1918 med mange illustrationer af spændende frankeringer.

I Luxemborg har Gary Little en hjemmeside med en komplet katalogisering af hans hjemlands helsager – igen med mange illustrationer.

Frankrigs helsager beskrives også på en del hjemmesider, og specielt spændende læsning er J.D. Hayhursts hjemmeside om de pneumatiske helsager (rørpost) i Paris.

Gary Littles hjemmeside om helsager fra Luxemborg.

Engelske Michael Pitt-Payne har en god artikel om udviklingen i brevkortene, og amerikanske James Majka har en fin hjemmeside om de amerikanske helsager. Hawaii er også repræsenteret med en hjemmeside, som er præmieret af FIP, og endelig skal nævnes Timo Bergholms hjemmeside om klassiske russiske helsager.

Tematiske helsager:
Også hjemmesider med specielt fokus på tematiske helsager findes, og mange af disse har en liste over eksisterende helsager med et bestemt tema. Et godt eksempel på dette er Gaston Barette, som beskriver helsager med frimærker som tema (stamps on postal stationery).

Andre informationer:
Ud over hjemmesider, som viser et bestemt samleområde, er der også mulighed for at finde littera-

turanmeldelser – for eksempel af bogen "The Collectors' Guide to Postal Stationery" af Peter J. Van Gelder. Det er også muligt at finde andre helsagssamlere med henblik på at bytte, og her er The Stamp Trader List af Hans Mortensen udmærket.

Som med al anden information på internettet er det vigtigt at huske, at det er meget nemt at lægge informationer ud, men ud over forfatteren selv er der ingen "redaktør" eller "bibliotekar", der kontrollerer rigtigheden af informationerne. Så husk på, at selvom en hjemmeside har mange spændende informationer, så er der ingen garanti for rigtigheden af dem.

Køb og salg af helsager

Handel på internettet er stadig stigende, og også her følger handel med helsager rigtig godt med.

På internettet findes der et par hjemmesider fra handlere, der er specialister i handel med helsager – Mike Sagar, Canada og Terraphila v/Peter Steinkamp, Tyskland – men desværre kun med informationer om, hvordan man kontakter dem, og ingen online handel.

Mange andre handlere har on-line handel, hvor en del af det udbudte er helsager, og her er Jan Bendix's Skilling Online den førende herhjemme.

Online auktioner med helsager er også meget almindelige, og her bør eBay fremhæves for et utroligt stort udbud af helsager fra hele verden og rigtig god brugervenlighed.

Fremtidens hjemmesider?

Hvad vil vi forvente at kunne bruge teknologi og hjemmesider til i fremtiden? Helt oplagt er en automatisk genkendelse af helsagstyper, således at du laver en scanning af din helsag, hvorefter programmet på hjemmesiden vil lede efter kendetegn på den, og derudfra give dig information om type, katalognummer og værdi – information du kan lægge direkte ind i din database over dine helsager.

Tilsvarende er der sikkert mange andre områder, hvor teknologien og internettet vil gøre sit indtog i vores hobby.

Lars Engelbrechts hjemmeside om "tofarvede" helsager.

Flere links

Alle de hjemmesider, som vi har nævnt i denne artikel, finder du ved enten at taste adressen (URL'en), som er vist her, eller du kan klikke dig frem til dem (og mange flere om helsager) ved at gå ind på www.helsager.dk, hvor der er links til hjemmesiderne. God fornøjelse!

Organisationer og foreninger

FIP Postal Stationery Commision
www.postalstationery.org
United Postal Stationery Society
www.upss.org

Danske samlere

Lars Engelbrecht (Tofarvede)
www.helsager.subnet.dk
Michael Siegumfeldt (Våbentype)
www.helsager3.subnet.dk

Udenlandske samlere

Morten Naarstad (Finland)
home.online.no/~naam/statio_main.htm
Gary Little (Luxemborg)
www.luxcentral.com/stamps/LuxStationeryDB.html
J.D. Hayhurst (Paris rørpost)
www.cix.co.uk/~mhayhurst/jdhayhurst/pneumatic/book2.html
Michael Pitt-Payne (Englands brevkort)
http://www.stamp2.com/articles/general/site/view_article.asp?idarticle=80
James Majka (USA)
www.majkafam.com

James Majkas hjemmeside om amerikanske helsager.

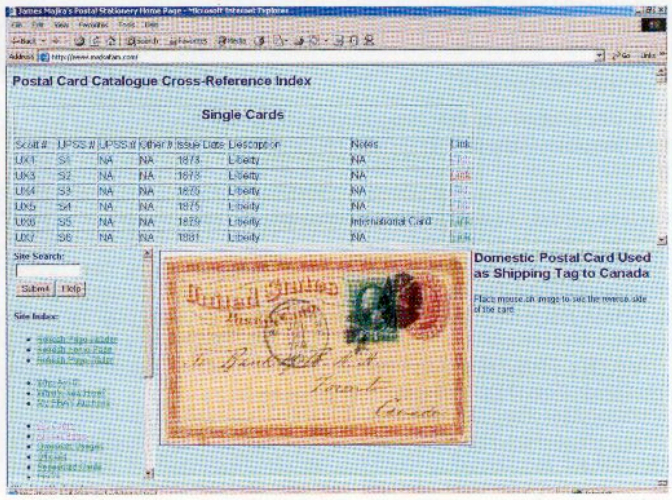

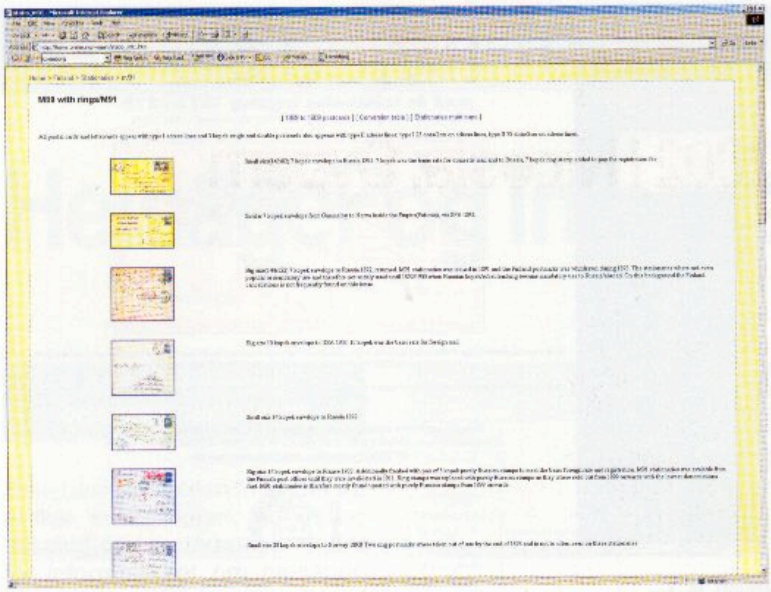

Morten Naarstads hjemmeside om finske helsager.

Hawaii
www.hawaiianstamps.com/postal.html

Timo Bergholm (Rusland)
home.nestor.minsk.by/ph/exhibit/ps/00.html
Gaston Barette (Tematisk)
www.stampsonstamps.org/psawc.htm

Litteraturanmeldelse
The Collectors Guide to Postal Stationery
www.rossia.com/stamps/reviews/revgenphil.htm

Kontakt til andre samlere
The Stamp Trader List
www.stamptraderlist.dk

Køb og salg af helsager
Mike Sagar (Canada)
www.postalstationery.ca
Terraphila (Tyskland)
www.terraphila.de
Skilling Online (Danmark)
www.skilling.dk
eBay (auktion)
www.ebay.com

Vær opmærksom på, at de omtalte links kan ændre sig eller være ude af funktion i kortere eller længere tid.

På www.helsager.dk vil der være en opdateret liste over links til hjemmesider om helsager.

Korrespondancekort

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

Allerede i "Helsagssamleren del 2", DFT februar 2002 - definerede vi et korrespondancekort således: "Et stykke karton i dobbelt brevkort format med påtrykt frimærke. Kortet er foldet på midten, og randene er forsynet med lim, således at når kortet er lukket, så kan det ikke læses af uvedkommende. Randen er som regel perforeret på 3 sider for lettere at kunne åbne kortet ved at afrive randen. Med korrespondancekortet fik man et "lukket" helsagsbrevkort, som kombinerede brevkortet med det lukkede brevs hemmeligholdelse af indholdet".

I denne artikel vil vi gå dybere i korrespondancekortenes historie, udseende, brug samt varianter.

Korrespondancekortets historie

De første korrespondancekort så dagens lys i Belgien i 1882. Kun langsomt fulgte de øvrige frimærke/helsagsudgivende lande op herpå. Danmark var således i top 10 i Verden blandt førsteudgiverne af korrespondancekort, idet det første danske korrespondancekort så dagens lys i 1888, og Danmark var ligeledes det første land i Skandinavien til at udgive korrespondancekort.

Som et kuriosum kan det dog nævnes, at Københavns Bypost allerede i 1883 udgav et Express-korrespondancekort med et pålydende på 10 øre, godt nok trykt på tyndt papir, og i et format noget større end formatet på et brevkort, men ud fra den samme grundlæggende ide, som vi senere redegør for.

Årsagen til fremkomsten af korrespondancekortene var muligheden for at bevare brevhemmeligheden. Brevkortet havde jo allerede i 1888 en del år på bagen, og var også blevet en rimelig pæn succes for de udgivende postvæsener.

Kombinationen af et stykke karton og et påtrykt frimærke var i de fleste tilfælde nok for brugerne, idet det var et nemt medie (alt i ét) at bruge. En stor del af postvæsenets kunder ville derfor gerne bevare denne mulighed, MEN samtidig også have en mulighed for at bevare brevhemmeligheden, således at Postmand Per ikke havde mulighed for at læse eksempelvis kærestebreve, privat korrespondance eller rykkere fra den lokale købmand.

En række lande har også udgivet Svar-Korrespondancekort, dvs et almindeligt korrespondancekort, med et "indbygget" svar-korrespondancekort i miniformat.

De postale betingelser for at returnere et sådant svarkort var de samme som var gældende for svarkortet fra et dobbelt brevkort, dog kunne kortet på grund af at det var indbygget, ikke ankomststemples, som det var tilfældet med svarkortet fra det dobbelte brevkort.

Det skal anføres at ægte brugte mini svar-korrespondancekort er yderst sjældent forekommende, og at de – uanset hvilket land de stammer fra – hører til blandt helsagsfilateliens helt store sjældenheder.

Korrespondancekortets "filateli" og brug

Korrespondancekortene byder på store muligheder for alene at opbygge en samling af sådanne. Dels er der de forskellige udgaver, som for Danmarks – og de fleste andre landes vedkommende – i det store hele følger de udgivne typer af brevkort og frimærker, og dels kan en sådan samling udbygges med et utal af typer af takningsforskelligheder, forskellig tekst på randen, fabrikationsnumre som blev indført i 1918 (på lige fod med de øvrige danske helsager), for ikke at tale om studier af værdistemplerne og den øvrige typografi på kortene. Desuden kan der samles varianter i form af blindtryk, private tiltryk, destinationer herunder opfrankeringer, forsendelser sat i strafporto samt essays etc. Disse muligheder vil vi gennemgå i det følgende.

Tager vi udgangspunkt i de danske korrespondancekort, så blev den første udgave perforeret 9½ på de tre af kortets åbne sider i en afstand af ca. 6 mm fra yderkanten. Der findes to variationer af denne første perforering med henholdsvis 61 eller 62 huller forneden. Senere ændres perforeringen til 11¾ med gennemgående perforering i de nederste hjørner, og også her findes der undertyper. Endnu senere til 10¾ med en sjælden variant perforeret 12. Fra 1964 blev kortene gennemstukket for bedre at kunne anvendes af brevvendemaskinen i Århus.

Også den vejledende tekst på kortranden er forskellig, her findes to typer: "Kortet åbnes ved at afrive Randen" og "Man aabner Kortet, ved at afrive Randen". Tilsvarende kendes også fra flere andre lande, og i nogle tilfælde

Korrespondancekort fra Fiji med overtryk "specimen" ("prøve").

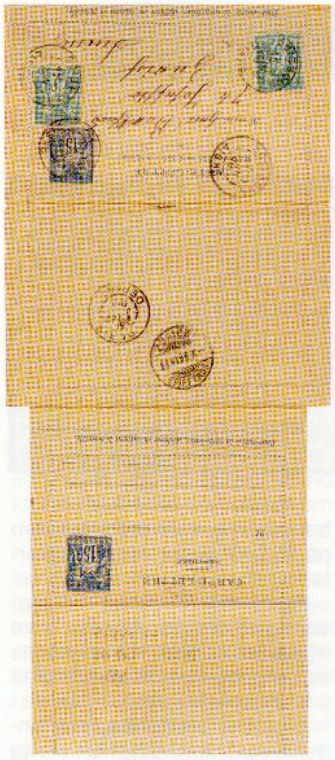

Fransk korrespondancekort med "indbygget" svarkort.

kan det være svært at typebestemme et brugt kort, hvor randen med teksten mangler.

Selvom korrespondancekortet var fremstillet til at få afrevet randen (det skal man altid huske på, når man taler om kvalitet af korrespondancekort) så forekommer der en del brugte korrespondancekort med fuld rand, hvor modtageren forsigtigt har åbnet kortet for at bevare randen, og det er ikke KUN frimærkesamlere der har gjort dette, også mange mere almindelige mennesker har været nænsomme i åbningen af kortene. Og korrespondancekort med bevaret rand er efterspurgte blandt samlere: Enkelte helsagskataloger går endda så langt som at angive prisen på brugte kort med rand til 3 til 4 gange prisen på det samme kort uden rand.

Studiet af værdistemplerne og den øvrige typografi på kortene er for Danmarks vedkommende kun i sin vorden, her ligger der fortsat et væld af muligheder åbne for de samlere, der har lyst til at dyrke den del af filatelien.

Underfrankeret korrespondancekort sendt til Schweiz. Frankeret med Schweiziske portomærker.

For flere andre landes vedkommende foreligger der allerede dybtgående studier herom.

Ser man på brugen af korrespondancekortene, så er korrespondancekortene helt klart den danske helsagstype som oftest ses i underfrankeret stand sendt såvel indenrigs som til udlandet. Årsagen hertil skal utvivlsomt findes i, at publikum ofte opfattede et korrespondancekort som et brevkort, og ikke som den lukkede forsendelse det var, og som derfor skulle frankeres med taksten for et tilsvarende brev. Publikums uvidenhed eller mangel på omtanke kan vi helsagssamlere så glæde os over i dag, når vi finder danske korrespondancekort med fremmede landes portomærker, for ikke at tale om T-stempler, påtegninger m.v.

Indenfor korrespondancekortene forekommer også en række varianter som f.eks blindtryk eller dobbelttryk af værdistemplet, utakkede kort, kort med omvendt takning, samt overtrykte kort hvor nogle få ældre, fra postkontorerne indsendte kort, er blevet overtrykt og kun forekommer i ganske få eksemplarer (3-5 stk). I denne artikel vil vi ikke gå i detaljer omkring alle disse varianter, da de fleste er velbeskrevet i Ringstrøms helsagskatalog.

Endelig skal det også nævnes, at udenlandske korrespondancekort også forekommer med SPECIMEN eller MUSTER påtryk, ligesom der forekommer die proofs og colorproofs samt essays (sidstnævnte forekommer også i Danmark).

En del institutioner og firmaer forsynede på egen hånd kortene med tiltryk indeni, for således at anvende kortet som en formular, blandt andet kendes der trykte tilsigelser fra Københavns Politi. Der forekommer også korrespondancekort som er forsynet med reklamepåtryk indeni kortet, samt på kortets bagside. Disse kort er særdeles efterstræbte ikke bare blandt helsagssamlere, men også af tematiske samlere.

I næste artikel ser vi nærmere på korsbåndene.

Et tidligt dansk korrespondancekort – fejlagtigt uden perforering.

Korsbånd

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

Mange forbinder sikkert begrebet korsbånd med knæ, menisker, ydre ledbånd samt ikke mindst sportsskader. Men indenfor filateli og specielt helsager dækker begrebet korsbånd over noget ganske andet. Et korsbånd er et langt, smalt stykke papir, som er beregnet til at komme rundt om en avis eller lignende, når den sendes med posten. Når der er tale om et helsagskorsbånd er der naturligvis et påtrykt værdistempel. Ud over værdistemplet er korsbåndet som oftest blankt, dog kan der være linier til at markere kanten eller en kort instruks i anvendelsen. Den ene ende er som oftest gummieret, så korsbåndet let kan lukkes.

Et korsbånd er således ikke "et bånd i kors" (ligesom gavebånd om julegaver) som man ellers logisk skulle tro ud fra navnet, men det er nærmere et "enkeltbånd". Men tidligere var det faktisk normalt at komme to bånd i kryds over hinanden rundt om en forsendelse, og deraf navnet. Udtrykkene "korsbånd" og "enkeltbånd" optræder således også i de postale dokumenter allerede før frimærker og helsager blev indført i Danmark. Således fremgår det af "Lov angaaende Postforsendelser" – 11. marts 1851: "Frankerede Forsendelser indtil 8 Lods Vægt under løse Korsbaand eller Enkeltbaand, som ikke indeholder andet Skrevet end Adressen, Afsenderens Navn, Afsendelsesstedet og Datum, betale indtil 4 Lod som et Enkeltbrev, over 4-8 som et Dobbeltbrev. Herunder henhøre ogsaa trykte Priscouranter, om end Priserne ere tilføiede med Skrift, og Correcturark, hvorpaa ikkun Rettelserne ere skrevne".

TATSTID

Onsdag den 23. November 1927.

Korsbånd i "sit rette element": Som omslag til en avis.

Indholdet, der var tilladt at sende som korsbånd, kunne dække over et stort område: Tryksager (herunder aviser), forretningspapirer, vareprøver og mønstre måtte alle sendes som korsbånd, og disse definitioner har naturligvis givet anledning til en række sonderinger – eksempelvis måtte billeder og kort gerne være kolorerede, men ikke håndtegnede. Afgørende er det naturligvis, at taksten for at sende korsbånd er lavere end portotaksten for breve.

Også andre udtryk er brugt om korsbånd – således står der i H. C. Andersens dagbogsoptegnelser fra søndag d. 19. december 1869: *"Fik til Morgen fra Reitzel et Exemplar af mine tre nye Eventyr; det har kostet 8 Skil: dansk her ned i Krydsbaand."* Dagen efter står der bl.a.: *"Brev fra Fru Henriques, til Aften i Krydsbaand Thielse Bog om Bakkehuset, sendt Brev til Mathilde Ørsted."*

Udtrykket "korsbånd" - eller "krydsbaand" som H. C. Andersen kalder det - optræder til gengæld ikke ved indførelsen af helsagskorsbånd i Danmark. Den oprindelige betegnelse for helsagskorsbånd var "papiromslag med paatrykt frimærke", senere ændret til "frimærkeomslag til tryksagsforsendelse".

Helsagskorsbånd blev første gang udgivet af USA i 1861. Tre år senere udgav New South Wales korsbånd og herefter fulgte flere og flere lande.

Korsbånd i Danmark

I Danmark kom det første korsbånd i 1872 med værdi 2 sk., der dækkede såvel lokal- som landsforsendelser af tryksager med vægt indtil 250 gram. Teksten i Officielle Meddelelser 2. maj 1872 lyder: *"Fra den 1ste næste Maaned vil der til Bekvemmelighed for Publikum blive indført egne Papiromslag med paatrykt 2 Skilings Postfrimærke, som navnlig tænkes anvendte til Indpakning af Kors- og Enkeltbaandsforsendelser."*

Fra introduktionen blev korsbånd solgt på posthusene i ark af seks (man kunne dog også købe dem enkeltvis), og dette fortsatte indtil 1888, hvorefter korsbåndene blev leveret til posthusene i bundter á 25 styk. Ud over værdistemplets pålydende betalte man også lidt for selv korsbåndet (papiret).

Fra 1882 kom der helsagskorsbånd med udlandsporto (5 øre), og man kan faktisk være heldig at støde på et brugt "parstykke" med to sammenhængende 5 øre våbentype hel-

Danmarks første korsbånd: 2 skilling. Her sendt fra Herlufmagle til Bornholm

sagskorsbånd, som er et resultat af, at man kunne købe ark, og at taksten til udlandet var 10 øre for tryksager mellem 50 og 100 gram. Det har så været nemmere at klippe to sammenhængende korsbånd ud, end at opfrankere det ene med et 5 øre frimærke. En anden meget speciel – og eftertragtet – brug af korsbånd, er de 4 øres korsbånd, hvor værdistemplet blev klippet ud, halveret og brugt som 2 øres "frimærke" på Færøerne i 1919.

Fra starten var helsagskorsbånd trykt på hvidt papir (størrelsen på de første helsagskorsbånd er ca. 10 cm i bredden og 40 cm i længden). Papiret var fra begyndelsen tyndt og af ret dårlig kvalitet, der har let ved at knække. Indtil 1913 benyttedes papir uden vandmærke, derefter med vandmærke krone - ligesom korrespondancekortene. Fra 1933 går man igen over til at benytte papir uden vandmærke. Hvidt papir benyttedes indtil 1935, hvor man gik over til at benytte gråbrunt papir uden vandmærke.

Benyttelsen af fabrikationsnummer og kontrolbogstaver følger det samme mønster som for korrespondancekortenes vedkommende med introduktion i 1918 og med fabrikationsnummer, men uden kontrolbogstav fra 1936.

Indtil 1936 varetoges fremstillingen af korsbånd af H.H.Thieles Bogtrykkeri, derefter af J.Jørgensen & Co.'s Bogtrykkeri. Alle udgivne korsbånd er fremstillet i bogtryk. Salget af korsbånd ophørte i 1946.

2 øre korsbånd opfrankeret til 30 øre – sendt til Bangkok (artikel11c.jpg)

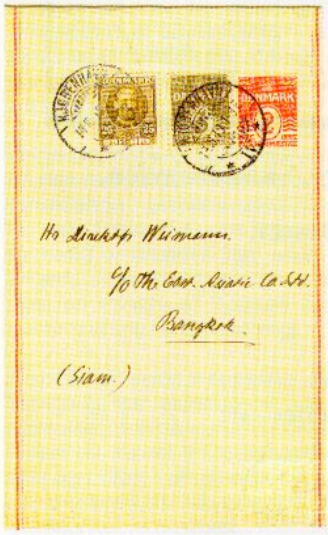

At samle korsbånd

Korsbånd er nok den mindst bevarede helsag. Grunden til dette er den naturlige, at der ingen meddelelser var på korsbåndene (i modsætning til brevkort og korrespondancekort). Konvolutter havde heller ingen beskeder på, men har været praktiske at gemme breve i, men korsbåndene havde ingen funktion efter modtagelsen, og er for langt de flestes vedkommende blevet revet i stykker ved åbningen og smidt ud.

Dette betyder, at det faktisk ikke er helt nemt at finde de forskellige korsbånd. Således regner man med, at der findes under 20 bevarede brugte 2 skilling korsbånd (ud af en produktion på over 200.000 styk.

Yderligere er kvaliteten af de korsbånd, der er gemt, meget varierende – ikke mindst når det gælder stemplerne. Tænk på den bløde, runde forsendelse et korsbånd om en avis er. Hverken menneskelig hånd eller maskine kan lave pæn afstempling hver gang, og det ses tydeligt på kvaliteten af afstemplingerne, som ofte er udtværede. Så korsbånd i god kvalitet er en sjældenhed. Udfordringerne bliver ikke mindre, hvis man ønsker at udstille sine korsbånd, for et korsbånd i fuld længde (40 cm) kan ikke være på en standardplanche, og korsbåndende må derfor foldes. Endnu større udfordring bliver det, hvis man ønsker at vise et af de første ark med seks styk (i størrelse 60 x 40 cm) – men det er faktisk set.

Til gengæld er der mulighed for at finde korsbånd med forskellige typer opfrankeringer – alt efter vægtklasse, og som rekommanderet eller med postopkrævning, og en del danske samlere har i de senere år kastet sig over netop korsbånd.

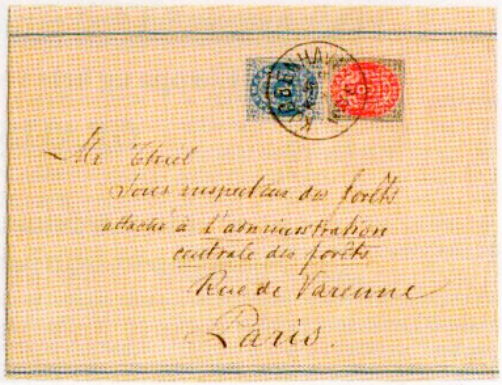

4 øre korsbånd opfrankeret med 8 øre til 12 øre (2. vægtklasse til Frankrig 1.1.1876-1.4.1879)

Aerogrammer

Af Erik Hvidberg
og Lars Engelbrecht

Navnet "aerogram" kommer fra græsk: aer betyder luft og grafein betyder at skrive. Et aerogram er et brevark fremstillet af meget tyndt papir og er beregnet til befordring med fly. Helsagsaerogrammet (som vi ser på i denne artikel) har påtrykt værdistempel – aerogrammer findes også uden påtrykt værdistempel, men kan så ikke kategoriseres som en helsag. Det tynde papir betyder, at aerogrammet er meget let, og er dermed meget velegnet til at blive sendt med luftbefordring - for når det gælder lufttransport er vægten meget betydende for omkostningerne ved transporten.

Aerogrammet er en videreudvikling af brevarket, som kendes tilbage fra 1840, og har normalt flapper på siderne, som er gummierede. Når beskeden er skrevet på arket fugtes flapperne, hvorefter arket foldes og flapperne lukkes til, således at arket bliver forseglet.

For at sikre den lave vægt (som er en betingelse for at sende et aerogram til en lav takst) blev papiret i starten lavet så tyndt, at det indimellem var muligt at se håndskriften igennem papiret. Papiret er derfor som regel farvet eller på anden måde trykt, så det er svært at læse den skrevne besked på det ellers tynde papir. Endvidere holdes den lave vægt ved ikke at tillade, at der lægges noget i forsendelsen, ligesom den højst må tillægsfrankeres med ét frimærke. Tillægsfrankering er aktuel, når oplaget af et givet aerogram efter en portoforhøjelse skal opbruges.

Aerogrammet kan karakteriseres som den mest moderne succesfulde helsag. For de andre succesfulde helsager – konvolutter, brevkort, korsbånd og korrespondancekort er alle introduceret i det 18. århundrede, mens aerogrammet første gang ser dagens lys i 1933.

Aerogrammets historie

Ideen med at sende brevark via luften kendes helt tilbage til belejringen af Paris i 1870-71, og USA's "Airgram" fra 1929 er ligeledes et brevark beregnet til transport i luften. Men ingen af disse har påtrykt værdistempel, og er derfor ikke et helsagsaerogram. I 1920'erne og 1930'erne blev luftpostruter etableret rundt omkring i verden, og der var et stigende behov for at anvende flyvemaskiner til at fragte post fra et land til et andet. Den traditionelle transport over land kunne ofte tage uger eller endda måneder, og samtidig var omkostningerne ved at sende almindelige breve store, og dette medførte et behov for billig metode til luftpost. Vi skal som nævnt frem til 1933, før aerogrammet introduceres, og det er Irak, der udgiver det. Faderen til aerogrammet var Douglas W. Gumbley, hvis oprindelse var fra Guernsey, og som i perioden 1920-34 var Generalpostinspektør i Irak. Han udviklede ideen om et letvægtsbrev til lufttransport, og det irakiske postvæsen udgav derefter verdens første aerogram.

Anden verdenskrig betød en videre udbredelse af aerogrammet. Et stort antal engelske soldater var placeret rundt omkring i verden, og deres mulighed for at skrive hjem til England blev klart forbedret med introduktionen af Englands første helsagsaerogram i 1943. Samtidig blev der udgivet specielle aerogrammer til krigsfanger. Disse aerogrammer var uden gummiering, så aerogrammerne ikke blev forseglet, og det var derfor let for censorerne på begge sider at læse indholdet.

Det engelske aerogram blev betegnet "Air mail letter card", og det var også betegnelsen for mange efterfølgende udgaver, men begrebet "card" skal ikke tages så bogstaveligt: De var – som alle efterfølgende aerogrammer – fremstillet på meget tyndt papir. Udtrykket "aerogram" bliver på et møde i 1952 i Brussel officielt anerkendt af UPU, og derefter anvendes dette udtryk. På mødet i Brussel fastlægges også retningslinierne for aerogrammer. Forsiden skal have trykt "Aerogramme", og på bagsiden skal der på udgiverlandets sprog fremgå, at det ikke befordres som aerogram, hvis

Danmarks første aerogram: 40 øre, fabrikationsnummer

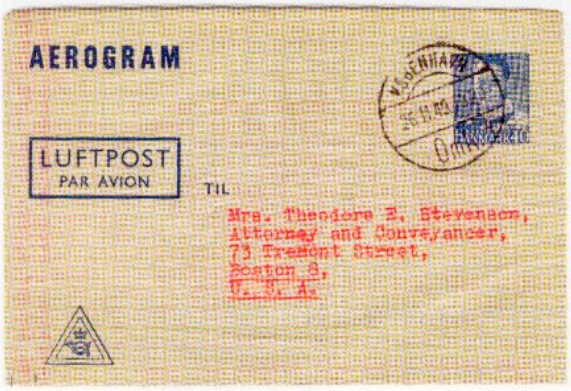

der lægges noget i. I Wien bestemmes det i 1964, at formatet skal være mellem 10x7 cm og 15x10,7 cm.

Vægten på et aerogram måtte højest være 2_ gram, ellers beregnes der porto som for et almindeligt luftpostbrev af 1. vægtklasse. Ved Tokyo konferencen i 1969 blev maksimumvægten forhøjet til 4 gram.

Anvendelsen af aerogrammer

Nogle lande – som Danmark – har samme takst for aerogrammer til alle lande, mens andre lande har en Europa takst og en takst for øvrige udland. Og enkelte lande – fx Canada - har også en indenrigstakst for aerogrammer.

Aerogrammer forekommer også rekommanderet, og det er ifølge UPU accepteret fra 1964, men de ses også før. En rekommandering kræver naturligvis opfrankering, men det er naturligt at spørge sig selv hvor stort behovet er for rekommanderede aerogrammer, når man ikke kan lægge noget i? Det viser sig også, at mange rekommanderede aerogrammer er filatelistisk lavet.

Verdens forbrug af aerogrammer har i en årrække været nedafgående, hvilket sikkert hænger sammen med, at behovet for korte skrevne beskeder og breve mellem verdensdelene er erstattet af telefonsamtaler.

Men mange lande udgiver stadig spændende og meget flotte aerogrammer. Udformningen af - og formatet på - de moderne aerogrammer giver designerne mulighed for at bruge de temmelig store flader på ydersiden til forskellige formål. Malaysia og Singapore laver i dag aerogrammer med farverige billeder af turistmål og den smukke natur i deres lande. Australien og Storbritannien har i en del år haft juleaerogrammer, naturligvis beregnet til julehilsner.

Danske aerogrammer

Det første danske aerogram udkom den 9. oktober 1949 – på Verdenspostforeningens 75 års stiftelsesdag. Værdistemplet var Frederik IX 40 øre, som var portoen for aerogrammer til hele verden. I alt 15 forhøjelser af portoen indtil 1985 betød lige så mange udgivelser af nye aerogrammer og/eller tiltryk. Ud over to typer portrætter af Frederik IX blev der lavet et tredje mærkebillede "Den flyvende kuffert" udført af Mads Stage efter H. C. Andersens eventyr.

Et flot eksempel på et moderne, rigt illustreret aerogram

Der er mange variationer i de danske aerogrammer. Såvel papir, format, bundtryk som tekst varierer i de forskellige oplag. Disse variationer er godt beskrevet i helsagskatalogerne.

Det er også blandt aerogrammerne, at vi finder en af de store danske rariteter: 80 øre overtryk på 60 øre (fabrikationsnummer 23), hvis oplag kun er ca. 20-25 stk.

Det danske postvæsen tog ud over portoen også betaling for selve aerogrammet, dvs. papiret, i begyndelsen 5 øre stigende til 80 øre i 1985. Denne praksis har formentlig også medvirket til, at aerogrammets popularitet i Danmark dalede, og udgivelsen af aerogrammer blev indstillet i Danmark i 1985.

Der findes aerogrammer sendt til mange spændende destinationer, og mange samlere af aerogrammer efterspørger specielt de meget "eksotiske" destinationer. Andre samlere fokuserer på variationerne i aerogrammernes tekst og udformning.

Værdistemplet (med lumogentryk til højre) "Den flyvende kuffert", der aldrig blev brugt til danske frimærker – kun aerogrammer.

Helsager med reklamepåtryk og andre private tiltryk

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

I de første artikler i »Helsagssamleren« har vi primært beskrevet de forskellige typer af helsager, hvordan man samler og udstiller samt information på internettet og i litteraturen om helsager. I de kommende artikler vil vi fortsætte vores beskrivelse af helsagssamleriet, og vi vil også bevæge os ud i periferien af emnet, bl.a. ved at se på de forskellige anvendelsesmuligheder af helsagerne.

Denne gang omhandler vores artikel helsager med reklamepåtryk og andre private tiltryk. Sidstnævnte skal ikke forveksles med de privatfremstillede helsager - for Danmarks vedkommende helsager med »x-numre« - disse vil vi behandle i en senere artikel.

Helsagsbrevkort fra Bad Skodsborg.

Private tiltryk og reklamepåtryk på helsager kendes fra de fleste helsagsudgivende lande, men her beskæftiger vi os kun med de danske.

Mange foreninger, virksomheder, forretningsdrivende og også statslige virksomheder opdagede snart helsagens anvendelighed, når det gjaldt massekommunikation, nemlig ved at forsyne større mængder af helsager med trykt, enslydende tekst, reklamer eller lignende, idet man så sparede besværet dels med at skrive samme meddelelse mange gange, dels sparede besværet med at påklæbe løse frimærker og endelig også sparede penge til karton (som jo i en lang periode var gratis for helsagsbrevkortenes vedkommende).

For konvolutternes vedkommende blev det allerede meget tidligt (allerede fra skillingsperioden) populært at påtrykke firmanavn, logo etc, dels som afsenderadresse men også som en reklame for firmaet. Især efter fremkomsten af helsagskonvolutterne i den store størrelse i 1901, ser man mange af disse konvolutter med meget dekorative tiltryk, men også de smalle konvolutter forekommer med enten påtrykt afsender- eller modtagerangivelse. Det er ikke blot helsagssamlere, der går efter denne type konvolutter, mange samlere af posthistorie er interesserede i sådanne konvolutter, da de »pepper« samlingen lidt op.

Brevkortene - såvel de enkelte som de dobbelte - findes med et utal af private tiltryk, mest almindeligt er nok anvendelsen til mødeindkaldelser. Her har bl.a. Kjøbenhavns Philatelist Klub først i forrige århundrede gjort flittig brug af kortene til alle mulige praktiske administrative opgaver, såsom mødeindkaldelser, påmindelse om restancer, aflysninger af møder (især under den spanske syge under 1. Verdenskrig). De dobbelte kort er oftest anvendt til mødeindkaldelser, hvor svarkortet så er anvendt til tilmelding.

Helsagsbrevkort med reklame for Legetøjs-huset. Brug af trykte fotos på helsager ses fra starten af 1900-tallet.

Helsagsbrevkortene kendes også brugt som valgkort eller med information om kommende besøg af et firmas repræsentant. Endvidere helsager med tiltryk om postopkrævning eller postanvisning, og disse tiltryk blev lavet af bl.a. Aller i 1880'erne, før

Korrespondancekort med reklamer på for- og bagside samt inderside.

der blev lavet særlige formularer til disse formål. Tiltrykkene findes i et utal af andre varianter, som det vil føre alt for vidt at komme ind på her.

I sidste halvdel af 1880'erne ser vi de første illustrationer på helsagsbrevkortene. Fx havde enkelte hoteller egne helsagskort til brug for hotellets gæster. Mest almindeligt er kortet fra Hotel Kongen af Danmark i København (som findes i flere forskellige typer), mens kortet fra Bad Skodsborg er noget mere sjældent forekommende, men begge helsager har flotte illustrationer.

Der forekommer også helsagskort med påtrykte reklamer på dele af eller på hele den ene side, se f.eks. kortet fra Thorngrens Legetøjs-hus. Også korrespondancekortene kendes med private tiltryk til forskellige formål. Meget almindelig er tilsigelsesformularer fra Københavns Politi, og her brugte man netop korrespondancekortet for at bevare brevhemmeligheden, men også andre fortrykte kort forekommer.

Som tilfældet er i flere andre lande, forekommer der også danske korrespondancekort, hvor bagsiden af kortet, samt hele kortet indeni er påtrykt reklamer. For overhovedet at kunne anvende kortene var det derfor nødvendigt at skrive sit brev på et løst papirark som blev lagt inden i kortene. Disse kort blev ofte solgt til en lavere pris end kortets pålydende.

Der forekommer kun få danske korsbånd med private tiltryk, primært et logo eller en afsenderadresse.

Det er ikke kun samlere af traditionel filateli og posthistorie, der søger helsager med private påtryk. Især helsager med reklamepåtryk er særdeles efterstræbte af tematiske samlere, hvor en af annoncerne kan anvendes i det tema, den pågældende samler. Sådanne kort kan komme op i priser på flere tusinde kroner - så måske var det en idé at se efter i skuffen, om der ligger en lille upåagtet formue gemt?

I den næste artikel vil vi se nærmere på, hvordan man bedst opbevarer sine helsager.

Helsagsbrevkort med julehilsen fra KFUM.

K. F. U. M s UNGDOMSAFDELING
ROSENBORGGADE 13
JULEN 1918

FRED PAA JORDEN!

Hvor det lyder mærkelig nyt i Aar efter de lange Aar, hvor Ufred og Voldsfærd syntes at byde Julebudskabet Trods!

Vi vil takke Gud for hans Godhed mod os og vort Folk, fordi her var en lille Plet, som Krigen ikke fik Lov at hærge, og fordi det ogsaa lysner nu for det haardtprøvede Sønderjylland. Og vi vil bede ham om at lade Freden komme over hele den lidende Jord.

Men Julebudskabet vil os noget mere. Freden skal først og fremmest bo i Hjertet, den Fred, som vi føler, naar vi giver os helt i hans Haand. Kender du den Fred? Bed ham, at den maa fylde dit Hjerte i denne Jul, at du mellem alle Gaverne og Glæderne i denne gode Tid maa finde Guds bedste Julegave.

Fred udi Hjertet du for alting give!
Hos os du blive!

Glædelig Jul!

UNGDOMSAFDELINGENS
UDVALG

Opbevaring af helsager

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Helsagssamlere – såvel som alle andre filatelister – værdsætter naturligvis deres samling, og har derfor en naturlig interesse i at bevare deres samling af helsager, så den ikke langsomt forgår over tid.

Både de generelle betingelser, vi opbevarer helsagerne under, og den måde, vi behandler dem på, spiller ind på helsagernes tilstand. Og naturligvis er det bedre at forebygge end at helbrede. I denne artikel ser vi derfor på, hvordan en samling helsager bør opbevares og behandles.

Opbevaring af helsager sker typisk på to måder: I album eller i kasser, og de fleste vælger en kombination af de to. Begge måder har fordele og ulemper, og vi har derfor følgende råd at give:

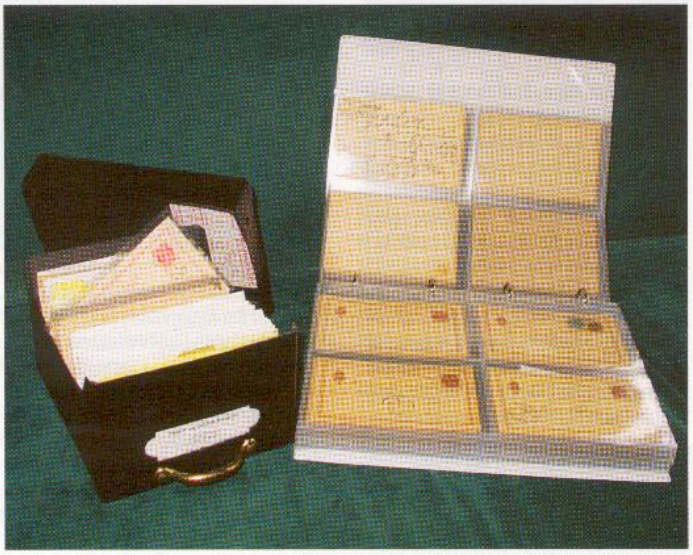

Opbevaring af helsager i henholdsvis A4 album (fotosider i PP plastik) og kartotekskasse (med helsagerne i løse PP plastlommer).

Opbevaring i Album

Der bruges typisk to typer album til opbevaring af helsager: Album med kartonsider, hvor helsagerne sættes op med fx fotohjørner og album med plastiksider, der også bruges til førstedagskuverter og breve.

Når det gælder alle typer albumsider – både karton og plastik – er det yderst vigtigt, at siderne er syrefri og ikke indeholder kemiske blødgørere. For plastikkens vedkommende skal man sikre sig dette fx ved at undgå PVC baseret plastik, men derimod bruge PP (Polypropylen) plastik.

En simpel test for kartonets vedkommende er at holde albumsiderne under ultraviolet lys. Hvis siden lyser i det ultraviolette lys, indikerer det syre i kartonet. Dette er også vigtigt at være opmærksom på, hvis man sætter sin samling op med underlag på hver helsag.

Det underlag man bruger (typisk karton i anden farve end albumbladet) skal ligeledes være syrefri for ikke at påvirke helsagen.

Albums bør stå op - ikke stables. Når man stabler album lukkes al luft ud, og faktisk har helsagerne godt af en vis luftcirkulation. Desuden vil der specielt i bunden af bunken være en så stor vægt, at fx prægninger i kartonet kan tage skade.

Opbevaring i æsker

Opbevaring i album er dyrt, og hvis man ikke nødvendigvis skal kunne se alle ens helsager nemt, vil det være en fordel at supplere opbevaring i album med opbevaringsæsker.

Vi anbefaler, at man bruger kasser med låg, så lys og støv holdes ude.

Kraftige skoæsker eller (endnu bedre) kartotekskasser er yderst velegnede. Helsagernes forskellige størrelse (fx de lange korsbånd) giver ofte problemer, når de skal placeres i kasser. Derfor er det en fordel at have kasser i forskellige størrelser, sådan at de forskellige typer helsager kan placeres i forskellige kasser – alt efter mål.

For at adskille de forskellige typer eller numre bruges så kartotekskort i lidt større størrelse end helsagerne, så man på toppen af kortet kan beskrive type, numre mv. Dette system gør det let at finde rundt.

Pas på, at der ikke er for få helsager i en kasse, så vinklen de står i, bliver så stor, at de bagerste bøjes. Tilsvarende bør æsken ikke fyldes så meget op, at det ikke er muligt at bladre i den.

Vi anbefaler også, at helsagerne placeres i gennemsigtige beskyttelsesblade (igen syrefri plastik), så hjørnerne ikke stø-

Spændende 6 skilling frankering til Hertugdømmerne, men med tydelige spor af "rust" (som er en svamp, der trives i fugt.

des. Da prisen på disse beskyttelseslommer er relativt høj kan det naturligvis kun anbefales at bruge disse for helsager af en vis værdi.

Beskyttelseslommerne giver yderligere mulighed for, at man i lommen kan placere små sedler med yderligere beskrivelse af helsagen, hvis man har behov for det, uden at skrive på helsagen.

Helsagerne og det omgivne miljø

Der er tre afgørende forhold for, hvordan helsagen trives: lys, temperatur og fugtighed.

Lys: Når helsager udsættes for lys i længere tid – både naturligt og kunstigt lys – vil det resultere i farver, der bleges, og i nogle tilfælde også at papiret bliver stift eller skørt. Derfor bør helsager aldrig ligge frit, så de bliver påvirket af lys. Helsager i kasser uden låg får også misfarvning af den øverste kant på grund af lys. Vi kender også samlere, der ikke vil lade deres helsager fotokopiere, da lyset påvirker farverne, men uden at være eksperter på området tror vi ikke, at en enkelt kopiering af en helsag skader, men det er naturligvis ikke noget man skal gøre ofte (og hvorfor skulle man også det?).

Temperatur: Det er vigtigt, at helsagerne ikke opbevares for varmt (ikke over 18 grader). Det vil sige, at direkte sollys (også til kasser eller album) bør undgås. Helsagerne opbevares bedst i lidt køligere rum – under stuetemperatur. Varme øger risikoen for "rustpletter" på helsagerne. Denne "rust" er i virkeligheden en svamp, og den trives i varme, fugtige omgivelser.

Fugt: Som nævnt trives svamp i fugtige omgivelser (nogle specialister mener over 65% luftfugtighed), og derfor bør helsager ikke opbevares i for eksempel fugtige kældre. Helsager med gummiering (konvolutter, korrespondancekort, korsbånd mv.) risikerer også at "sætte sig fast" ved for stor fugtighed, sådan at gummieringen klæber til. Endelig kan papiret/kartonen begynde at "slå sig" i fugtigheden, således at det krøller eller bukker sig. På den anden side vil for tørre omgivelser betyde, at papiret begynder at sprække.

Håndtering af helsagerne

Når det gælder håndteringen af helsager, er der også en række ting, man bør undgå: Papirklips kan bruges til at samle papir i bundter, men de bør aldrig komme i nærheden af helsager. Kombinationen af metallet, som clips er lavet af og lidt fugt kan betyde rust på helsagerne. Ligeledes er brug af tape på helsager bandlyst.

Selvom det kan være fristende at reparere en helsag (der fx har fået revet et hjørne af) med tape, vil vi på det kraftigste fraråde at gøre det. På længere sigt har vi oplevet, at klisteret efter en årrække kan flyde ud og gøre skade.

Tidligere var det udbredt at placere et stempel med navn eller initialer på ens helsager, men dette må naturligvis frarådes.

På mange helsager ses håndskrevne noter om katalognumre, stemplet, pris osv.

Vi må igen anbefale, at man under ingen omstændigheder skriver på en helsag.

Selv en meget blød blyantsstreg vil kun kunne fjernes ved brug af viskelæder, og enhver brug af viskelæder (uanset hvor blødt det er) ødelægger papiret en lille smule.

Ved at behandle ens helsager som beskrevet, giver man sin samling rigtig gode betingelser, så man kan nyde den i masser af år.

Rørpost helsager

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

En af de – i Danmark – mindre kendte helsagstyper er rørpost helsager.

Årsagen til fremkomsten af rørpost helsagerne i sidste halvdel af 1800 tallet, skal findes i fremkomsten af den elektriske telegrafi, som blev modtaget med store forventninger af publikum rundt om i Verden, om en væsentlig hurtigere kommunikation, end den op til da kendte "snail mail" kommunikationsform (breve og kort mv. sendt med skib og/eller jernbane).

Det viste sig hurtigt, at telegrafien var særdeles effektiv over de lange afstande, men ofte skulle telegrammerne transskriberes undervejs, ofte endda flere gange, hvilket især i de store byer kunne medføre en stor ophobning af telegrammer. Fra telegramkontorerne blev telegrammerne viderebragt af telegrafbude, som jo ikke kunne arbejde hurtigere end det almindelige postbud, så især i de store byer blev publikums forventninger til det store teknologiske fremskridt ikke opfyldt.

For at øge udbringningshastighederne i de store byer, valgte postvæsenerne derfor at anlægge rørpostsystemer, herunder bl.a. i London, Paris, Marseille, Wien, Prag, Rom, New York, Rio de Janeiro, Buenos Aires og Moskva.

Et rørpostsystem bestod, som navnet siger, af et rør, hvorigennem man kunne sende en hul cylinder, som indeholdt posten. Teknikken man anvendte i de enkelte systemer var forskellig, dels diameteren af cylinderen (som jo var afgørende for mængden af post den kunne indeholde) og dels teknikken til frembringelsen af cylinderen, hvoraf der var to muligheder: en vakuummodel, hvor man ved at skabe undertryk i rørsystemet kunne suge cylinderen frem, og en trykmodel, hvor man ved at opbygge et tryk i rørsystemet kunne presse cylinderen med posten frem.

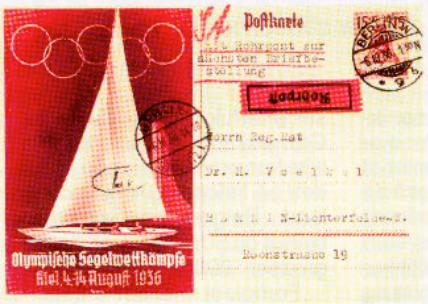

Tysk helsag sendt som rørpost. Altså ikke en rørposthelsag, men et "almindeligt" brevkort sendt som rørpost.

Der blev efterhånden opbygget netværker af rør, som forbandt telegrafstationer og postkontorer via store fordelingscentraler, og det virkede særdeles effektivt.

Det er på dette tidspunkt vi ser rørpost helsagerne dukke op i de store byer. Hvorfor skulle publikum her sende de nu "besværlige" telegrammer, hvor man skulle betale for antallet af bogstaver, når man nu kunne sende en helsag med en masse tekst til samme pris, eller billigere, og lige så hurtigt som et telegram?

I flere af de ovennævnte byer fremstillede postvæsenerne specielle helsager til brug netop for rørpost. De almindeligt forekommende typer er konvolutter, korrespondancekort og brevkort, men også andre typer forekommer. Det vil her føre for vidt at opliste de flere hundrede forskellige helsager, det drejer sig om, men de er alle velbeskrevne i de store helsagskataloger (Higgins & Gage, Dr. Ascher), samt selvfølgelig i de pågældende landes specialkataloger.

Af hensyn både til plads og vægt er langt de fleste af rørposthelsagerne trykt på meget tyndt papir, og kan derfor af og til være svære at finde i en rigtig god kvalitet. For flere af byernes vedkommende findes der store sjældenheder og sjove varianter blandt rørposthelsagerne.

Blandt helsagssamlere, især i de lande der har udgivet dem, er rørposthelsager eftertragtede,

Tysk "Rohrpost-karte" anvendt i Berlin

og opnår ofte ganske flotte priser på auktioner rundt om i Verden, og på internationalt plan findes der da også samlinger heraf, som er godt på vej til en guldmedalje, ja enkelte har allerede opnået en guld.

Danmark har aldrig udgivet rørpost helsager, da hverken København eller andre byer fik installeret et rørpostnetværk, men i enkelte større firmahovedkvarterer fik man installeret rørpostsystemer som interne kommunikationssystemer. Det gjaldt blandt andet Hovedtelegrafstationen på Købmagergade, som var forbundet med et rørpostsystem til Købmagergades postkontor, som stod for udbringningen af telegrammerne.

Fransk "Carte Pneumatique" fra Paris

Som et lille kuriosum kan jeg nævne, at jeg selv (EHH) sidst i 50erne og først i 60erne var i lære som shippingmand i Det Forenede Dampskibs-Selskabs (DFDS) hovedkontor på Sct Annæ Plads i København. Her rådede man også over et internt rørpostsystem, som forbandt de enkelte afdelinger med DFDS kommunikationscenter, hvorfra man så videresendte de indkomne telegrammer til skibe, afsendere, modtagere etc pr Telex, eller pr telegrafi via Lyngby Radio, eller via egne skibes telegrafister. Det virkede særdeles effektivt.

Forløberen for helsager

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

I en enkelt af de tidligere artikler, artiklen om rørposthelsager, har vi beskæftiget os med en helsagstype, som ikke er udgivet af det danske postvæsen, og lovede samtidig i kommende artikler at gå videre med dette emne. Derfor vil vi denne gang fortælle om forløberne for helsager, de såkaldte "formular brevkort".

Frankrig: Brugt formular brevkort anvendt i 1873.

Forløbere for helsager.
I den allerførste af vore artikler gav vi definitionen på en helsag, hvoraf langt den vigtigste del af definitionen er, at en helsag skal have et påtrykt mærke med en angiven værdi, men ligesom vi kender de førfilatelistiske breve som "forløbere" eller "prefilateli" fra den traditionelle filatelis samlinger, så har også helsagerne deres forløbere.

En helsagsforløber er et brevkort trykt og udgivet af et lands officielle postvæsen, hvorpå der kunne påklæbes eller allerede ved salget var påklæbet et frimærke. Generelt er kortene med påklæbet frimærke solgt over disken på et postkontor - enten til frimærkets pålydende værdi - eller med en lille merpris til betaling af kortet. De ufrankerede kort, der forekommer er for det meste også købt og betalt på et postkontor, men det formodes (vides ikke bestemt), at enkelte af de udgivende lande har udleveret kortene gratis til publikum.

Formular brevkort kendes fra flere europæiske lande, f.eks. Rusland og Spanien, men ikke mindst har Frankrig i perioden 1870-78 udgivet et væld af forskellige formular brevkort, hvoraf mange er store sjældenheder, ja der er ligefrem udgivet et specialkatalog, som alene omhandler disse kort i deres forskellige tryk, typografi og varianter, essays og prøvetryk. Der findes faktisk flere gode udstillingssamlinger, som alene omfatter disse franske kort. Også i flere franske kolonier er der udgivet tilsvarende kort, bl.a. i Senegal i 1884.

Det er dog ikke kun i Europa, der blev udgivet formular brevkort.

Det kendes faktisk fra næsten alle kontinenterne. I det følgende nævnes blot nogle af de lande, der har udgivet sådanne kort: Barbados 1881, Ethiopien 1896, Hong-Kong 1879, Macao 1892 og 1897, Mauritius 1879, Trinidad 1879, Surinam 1877, Uruguay 1875 og Venezuela i 1880.

Mange formular brevkort, især de oversøiske, er særdeles efterstræbte dels af helsagssamlere, men så sandelig også af såvel samlere af posthistorie som af samlere af traditionel filateli.

Helsagssamlerne vil som regel have en forløber til at pryde deres indledningsplanche til deres samling, hvis nu ellers det land, de samler på, har udgivet formular brevkort. Hvorimod dette, at det stykke pap, et frimærke sidder på, er udgivet af og solgt gennem postvæsenet, for posthistorikere og samlere af traditionel filateli gør objektet væsentligt mere samleværdigt end et almindeligt brev/postkort frankeret med samme frimærke Denne efterspørgsel gør, at prisen på et ægte gået formular brevkort ofte kan være op til 500 gange større end prisen på en ganske almindelig forsendelse med den samme frankering.

Som en lille afviger til dette

Bermuda: Formular brevkort udgivet den 1.9.1880 frankeret med ½ d, solgt frankeret på posthuset

med at postvæsener påklæbede frimærker på formularer før salg, så kender vi jo det tilsvarende fænomen fra Danmark og Dansk Vestindien, hvor postvæsenet før salg påklæbede frimærker, IKKE på formular brevkort, men på allerede udgivne helsager, som havde mistet deres brugsværdi på grund af portostigninger. Denne type af forsendelser bør for øvrigt medtages i en samling af danske eller vestindiske helsager, selvom det af og til kan være svært at bevise, at frimærket nu også er påklæbet af postvæsenet, og ikke af en "kreativ" frimærkesamler.

I nogle af de kommende artikler vil vi også se nærmere på andre typer helsager, som det danske postvæsen ikke har udgivet, ligesom vi vil beskrive forskellige samlemuligheder indenfor helsagernes vidunderlige verden.

Luxemburg: Har i perioden 1870 - 1879 udgivet ikke mindre end 21 formularbrevkort, herunder dobbelte brevkort.

Internationale svarkuponer

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

I vores gennemgang af helsagstyper har vi hidtil ikke omtalt "internationale svarkuponer", selvom de også kan medtages under kategorien helsager på udstillinger.

Men lad os starte med at se på formålet med svarkuponerne, deres historie samt udformning. Derefter vil vi søge en mulig forklaring på, hvorfor de ikke er medtaget i ét eneste dansk helsagskatalog.

Formålet med svarkuponer

En svarkupon er beregnet til følgende situation: Man skriver til en person i et andet land og ønsker et svar (men uden at modtageren skal have udgifter med at sende svaret). Man kan så på posthuset købe en svarkupon og vedlægge. Modtageren kan på sit lokale posthus ombytte svarkuponen til et frimærke, der dækker den internationale takst for et brev af 1. vægtklasse. Man kan således sammenligne en svarkupon med en check, der dækker svarportoen, og det er naturligvis kun relevant internationalt, da man indenfor landets egne grænser blot kunne medsende et frimærke.

Der er to "familier" indenfor svarkuponer: Den største "familie" er de internationale svarkuponer, som følger Verdenspostforeningens regler, og som derfor kan bruges næsten alle steder I verden. Verdenspostforeningen står for behandlingen af ca. 6 millioner svarkuponer om året. Den anden "familie" er for afgrænsede postunioner, fx Frankrig og de tidligere kolonier, Storbritannien og Commonwealth, den Arabiske postunion osv. Vi vil i denne artikel primært se på de internationale svarkuponer.

Bulgarsk svarkupon (type London) opfrankeret på grund af takststigning.

Forløberen for svarkuponen er naturligvis det dobbelte brevkort, hvor man kunne sende et brevkort med et vedhængende svarkort – også internationalt. Tilsvarende har nogle lande også udgivet korrespondancekort med indlagt svar og konvolutter i forskellig størrelse, der kunne lægges ind i hinanden.

Svarkuponen kan således ikke bruges som frimærke og er ikke en egentlig forsendelse, der skal adresseres. Men passer en svarkupon til definitionen på en helsag? Den officielle FIP definition af helsager lyder: "Helsager omfatter postalt materiale, som enten bærer et officielt anerkendt forud trykt værdimærke eller et motiv eller en inskription, der angiver, at et nærmere angivet beløb er blevet forudbetalt for en postal eller dermed forbunden ydelse". Ud fra denne definition må vi klart sige, at svarkuponer falder ind under definitionen af en helsag: Det er postal materiale, og der er en fortrykt værdi på kuponen.

Historien om svarkuponerne

Allerede fra grundlæggelsen af Verdenspostforeningen i 1874 blev det diskuteret at indføre et verdenspostfrimærke, men der skulle gå over 30 år, får det blev indført i form af svarkuponen. Det var englænderen Shattky, der i 1903 kom med det forslag til svarkuponer, som i 1906 blev vedtaget på Verdenspostforeningens kongres i Rom. Som i andre sammenhæng kan vi danskere påstå, at det var herfra idéen opstod, idet den danske postkontrollør Holstein fra Aarhus kom med et meget lignende forslag til Verdenspostforeningen inden Shattky.

Den første svarkupon udkom 1. oktober 1907, og der findes faktisk førstedagsafstemplede svarkuponer fra bl.a. Frankrig, Tyskland, Holland, Storbritannien og Schweiz.

Da svarkuponer, som tidligere nævnt, kan sammenlignes med checks (med små beløb), har det naturligvis givet anledning til forskellige økonomiske overvejelser. Ikke mindst er der blevet spekuleret i at udnytte forskellene i taksterne landene imellem. Hvis man skulle betale mindre for en svarkupon i ét land, end man kunne sælge den til i et andet, ville der jo være en simpel måde at lave en god fortjeneste på! Netop denne tankegang var baggrund for et stort fupnummer i USA, hvor Charles Ponzi i 1920 fik lokket 10 millioner dollars ud af folk med løfter om 50% forrentning på 45 dage. Ponzi ville angiveligt investere i svarkuponers forskellige værdi, men det var et svindelnummer, og pengene var tabt.

Herhjemme var værdien af svarkuponer årsag til rationering af den efter besættelsen i 1940-45. Der var på det tidspunkt strenge regler om ind- og udførsel af penge, og der blev i en periode fra 1945 indført forbud mod salg af flere end 5 svarkuponer pr. kunde.

Der har også været problemer med forfalskninger af svarkuponer. Bl.a. blev salget af svarkuponer i Argentina indstillet i en periode i 1954 pga. mange forfalskninger.

Udformningen af svarkuponen

Den internationale svarkupon findes i fem forskellige udformninger. De tidlige svarkuponer viste den kvindelige figur, der leverer post fra én del af verden til en anden. På syv forskellige sprog (fransk på forsiden og tysk, engelsk, arabisk, kinesisk, spansk og russisk på bagsiden) beskrives, hvad kuponen kan bruges/ombyttes til.

På svarkuponen er der plads til to stempler: Ét til posthuset, der udleverer svarkuponen, og ét til posthuset, der indløser svarkuponen. Når vi samlere finder en svarkupon burde de således have ét stempel (i venstre side), som indikerer at kuponen er blevet betalt og udleveret. Men der findes "i fri handel" også svarkuponer uden stempler eller med to stempler (som indikerer, at kuponen er blevet ombyttet til et frimærke).

Som nævnt findes der fem forskellige udformninger (og en del varianter) af svarkuponerne. Den almindelige måde at benævne de fem udformninger er at bruge navnet på den UPU kongres, hvor beslutningen om den nye udformning blev vedtaget, efterfulgt af et nummer. Filatelister har siden kronologisk nummereret varianterne, så der i dag findes 31 varianter:

Rom i 1906 (typerne: Ro1 til Ro8)

London i 1929 (typerne: Lo9 til Lo17A)

Wien i 1964 (typerne: Vi18 til Vi21)

Lausanne i 1974 (typerne: La22 til La30)

Beijing i 1999 (type : Pe31).

Modsat alle andre typer helsager er det ikke hvert land, der producerer egne svarkuponer, idet hele produktionen af svarkuponer foregår i Schweiz.

Dansk svarkupon (type Lousanne) anvendt på Færøerne i 1978. UPU er for selvstændige stater, og Færøerne er tilknyttet UPU gennem Danmarks medlemsskab.

Når portosatsen til udlandet steg, var værdien på svarkuponerne også for lav, og der ses både eksempler på håndskrevne og trykte ændringer af værdien.

Svarkuponer er helsager

Opsummerende må vi sige, at en svarkupon også er en helsag, men fordi det ikke er en forsendelse, men en "værdikupon", har nogle helsagssamlere sandsynligvis ikke betragtet dem som værende helsager. Det er nok noget af forklaringen på den manglende omtale af svarkuponer i helsagskataloger. Den manglende omtale af svarkuponer i katalogerne forklarer endvidere sikkert i høj grad, hvorfor der hidtil ikke har været et stort antal samlere. Men vi kan nu se – bl.a. via stigende auktionspriser på de sjældnere eksemplarer (af bl.a. Dansk Vestindiske svarkuponer) - at interessen for at samle svarkuponer er stigende.

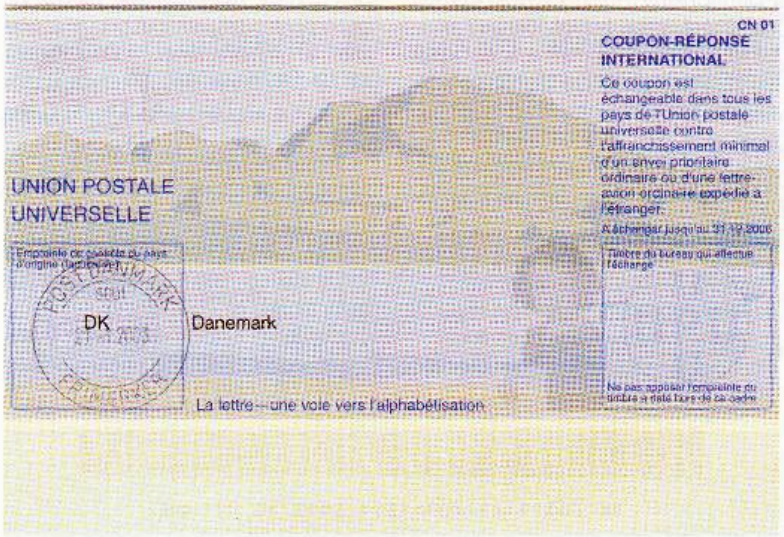

Nyeste type svarkupon (Beijing) fra Danmark.

Danmarks tjenestebrevkort

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Tjenesteforsendelser

Oprindelsen til tjenesteforsendelser i Danmark skal findes helt tilbage til Chr. IV's oprettelse af Postvæsenet.

I "Forordningen for Post-Budde" omtales "Vore Breve" og "Andre Breve", hvor "Vore Breve" ikke alene er Kongens breve, men også breve som kongens ansatte sendte i embeds medfør. Disse breve fik betegnelsen "Kongelig Tjeneste", og i mange år kunne disse forsendelser sendes portofrit.

Postloven af 7. januar 1871 afskaffede portofriheden for tjenesteforsendelser og bestemte, at fra 1. april samme år skulle tjenestlige forsendelser frankeres med tjenestemærker. Samtidig hermed introduceredes tjenestebrevkort (helsagsbrevkort) med blå 2 skilling og røde 4 skilling værdistempler påtrykt.

Anvendelsesmuligheder

De statsmyndigheder, der var berettiget til at bruge tjenestebrevkort blev listet op i forbindelse med introduktionen i 1871, og til- og afgang fra listen blev løbende bragt i Postvæsenets Officielle Meddelelser. Blandt de myndigheder, som har kunnet anvende tjenestebrevkortene var amtmænd, byfogder, provster, sognepræster og statsskovridere.

Tjenestebrevkort kunne bruges til almindelige og anbefalede forsendelser, pakkesager, postanvisninger og postopkrævninger, men ikke ekspresforsendelser. Endvidere var det fra 1.4. 1871 til 1.10.1906 ikke lovligt at bruge tjenestebrevkort til lokalforsendelser (som fra starten i 1871 kostede 2 skilling), og derfor ser man ikke 2 skilling brevkort sendt lokalt i købstæderne (herunder København).

Til gengæld var det muligt at bruge brevkortene til distriktsforsendelser, der defineres som forsendelser der "bliver befordret med Landpostbude og ikke hidrørte fra et andet Poststed" (postkontor, postekspedition eller brevsamlingssted). Distriktsforsendelserne kunne sendes til lokalporto, og dermed ses 2 skilling brevkortene brugt til dette formål.

Tjenestebrevkort måtte naturligvis ikke bruges til at sende private meddelelser. Men i særlig tilfælde måtte private alligevel anvende Tjenestebrevkort. Det var dog kun i de tilfælde, hvor der skulle indsendes svar på forespørgsler fra offentlige instanser – en såkaldt "befalet indberetning".

For at sikre, at det i sådan en situation var en lovlig anvendelse af tjenestebrevkortet, skulle der skrives "befalet indberetning" på brevkortets forside.

Tjenestebrevkort findes med en række af denne type påtegninger, som beskriver hvilken type tjenesteforsendelse, der er tale om – fx "St. Hv." (Statstjenstligt Hverv) og "Afæsket Erklæring".

Selvom kun de udvalgte offentlige myndigheder måtte anvende dem, så var brevkortene almindeligt til salg på postkontorerne. Derfor findes der også forholdsvis mange ubrugte tjenestehelsager, mens nogle typer tjenestehelsager kan være svære at finde i brugt tilstand.

Fra begyndelsen i 1871 kunne tjenestebrevkort bruges til såvel indlands- som udlandsforsendelser, men fra 1. april 1879 kunne de ikke længere anvendes til udlandet. Det vil sige, at tjenestebrevkort (og -frimærker) kun kunne anvendes til udlandet i 8 år, og det er yderst sjældent at se tjenestebrevkort sendt til udlandet (men de findes).

Bestemmelserne for brug af tjenestefrimærker og -helsager var i kraft indtil 31. marts 1924, hvorefter de ikke kunne anvendes.

Udformningen

I samtlige de 53 år tjenestebrevkortene blev brugt herhjemme var det samme mærkebillede, der blev brugt. Det var Philip Batz, som i 1869 fremlagde to

2 skilling tjenestebrevkort sendt som distriktsforsendelse. Nederst til venstre "St. Hv."

udkast til tjenestemærkerne, hvoraf det ene – i en modificeret form – blev brugt til islandske tjenestemærker og det andet til de danske.

Det er tydeligt, at det er de samme klicheer, der er brugt til både frimærker og helsager.

Det er således nøjagtig de samme matricefejl, der findes på frimærker og helsagernes værdistempler. Fx findes alle fire forskellige typer 2 skilling og 4 skilling matricetyper i både frimærker og helsager. Det betyder, at det vil være helt naturligt for en samler af typerne i tjenestefrimærker også at vise de samme typer i tjenestehelsagerne.

Rammerne (den græske bort) på tjenestebrevkortene er sammenfaldende med de almindelige helsager, der samtidig blev trykt.

På H. H. Thieles trykkeri har man således genbrugt rammeklicheerne fra de almindelige brevkort til trykningen af tjenestebrevkortene.

Variationer i rammerne kan således genfindes i de to helsagstyper, og heri ligger der et spændende – og helt uopdyrket – stykke forskningsarbejde.

En ting er dog anderledes ved tjenestehelsagerne i forhold til de almindelige helsager: På tjenestebrevkortene findes der på de tidligste helsager ikke et våbenskjold i øverste venstre hjørne. Dette kan muligvis skyldes, at der i selve værdistemplet er et våbenskjold, og at man derfor ikke fandt det nødvendigt at have endnu et våbenskjold på brevkortene?

Danmark er dog langt fra det eneste land, som har haft tjenestebrevkort, og i andre lande er der yderligere udgivet tjenestekonvolutter og anbefalede tjenestekonvolutter, og det vil vi komme ind på i en senere artikel.

4 skilling tjenestebrevkort blækannulleret i Langaa sendt til Viborg. Nederst til venstre: "Forlangt Indberetning paa oversendt brevkort".

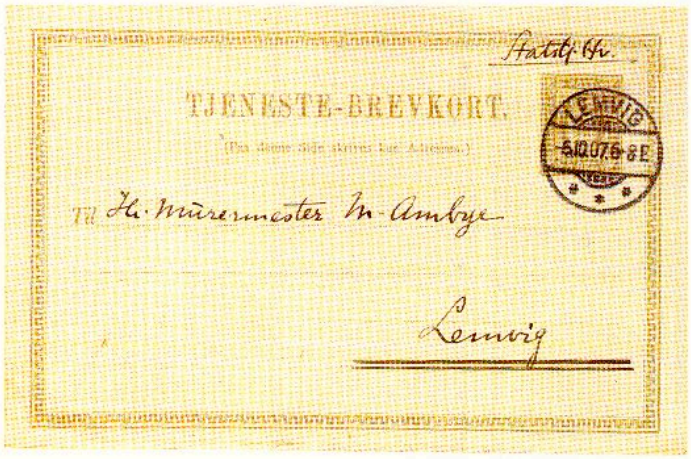

3 øre tjenestebrevkort sendt lokalt i Lemvig. "Statstj. Hv.".

3 øre tjenestebrevkort sendt fra Struer til England af privatperson (der er således ikke tale om en tjenesteforsendelse). Helt korrekt er 3 øre tjenestemærket indrammet (kan ikke bruges til privatforsendelse), men brevkortet er yderligere (og korrekt) opfrankeret med 10 øre i almindelige frimærker.

HELSAGSSAMLEREN DEL 19

Privatfremstillede helsager

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Udtrykket "privatfremstillede helsager" har ofte (og meget naturligt) givet anledning til den misforståelse, at Postvæsenet har fremstillet nogle helsager og "private" har fremstillet andre. Men det er ikke sådan begrebet skal forstås. Yderligere kompliceret bliver det af, at de privatfremstillede helsager også går under navnene "bestillingshelsager", "x-helsager", "institutionshelsager" eller "firmahelsager". For at forklare udtrykket "privatfremstillede helsager" rigtigt, må vi starte med at se på baggrunden for disse helsager:

I 1921 gav Postvæsenet tilladelse til, at man kunne indlevere konvolutter, som derefter blev tiltrykt med værdistempel. Dermed var man ikke tvunget til at anvende helsagskonvolutter i den udformning, som Postvæsenet udgav, men man kunne indlevere konvolutter i nøjagtig den udformning, man havde brug for, og få tiltrykt et værdistempel.

De privatfremstillede helsager har således aldrig været til salg for offentligheden, men blev anvendt af statsinstitutioner – og senere hen private virksomheder. Når man anvender udtrykket "privatfremstillet", er det således fordi, den ikke er fremstillet på Postvæsenets initiativ, men af "private" (hvilket skal forstås som både offentlige institutioner og private firmaer). I nogle tilfælde har Postvæsenet udelukkende tiltrykt værdistemplet, og i andre tilfælde har Postvæsenet ligeledes trykt teksten.

Mange institutioner og firmaer har brugt de officielt udgivne helsager og tiltrykt dem med tekst, men dette regnes ikke som en "privatfremstillet" helsag – i sådanne tilfælde er der tale om en "helsag med privat tiltryk" (se artikel 13 i denne serie).

De privatfremstillede helsager er heldigvis meget nemme at identificere, idet de altid er forsynet med et "x" efter fabrikationsnummeret.

Heraf kommer udtrykket "x-helsager". Derudover er en del privatfremstillede helsager forsynet med formularnummer (fx A 458) og fremstillingstidspunkt (fx "10/72" for oktober 1972) samt oplag.

Den første organisation, der benyttede sig af muligheden for at få fremstillet helsager på denne måde var Statstelegrafen, som i 1922 tog aflange konvolutter med rude i brug. Senere fulgte en lang række andre statsinstitutioner, bl.a. Finansministeriet, Statens Seruminstitut og Sundhedsstyrelsen.

Sundhedsstyrelsen fik bl.a. fremstillet korrespondancekort, som blev brugt til fødselsanmeldelser. De er let genkendelige, da der på adressesiden er trykt "Til Sognepræsten i ...". Det var Sognepræsten, som skulle have

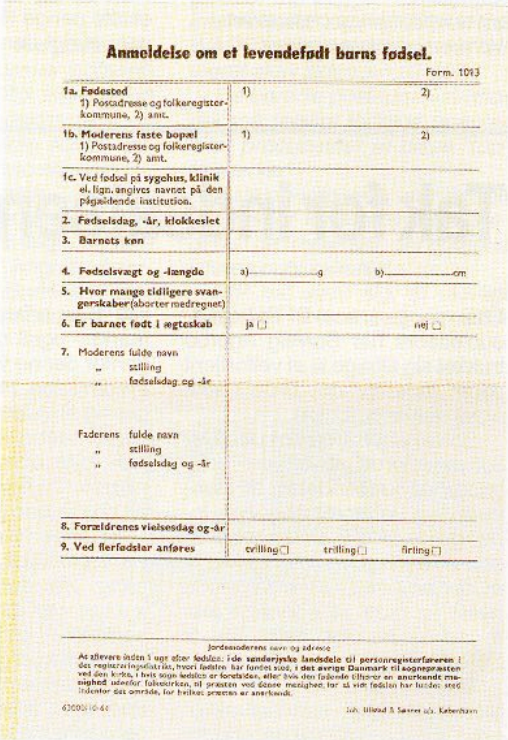

Anmeldelse om et levendefødt barns fødsel.

Form. 1013

1a. Fødested 1) Postadresse og folkeregisterkommune, 2) amt.	1)	2)
1b. Moderens faste bopæl 1) Postadresse og folkeregisterkommune, 2) amt.	1)	2)
1c. Ved fødsel på **sygehus, klinik** el. lign. angives navnet på den pågældende institution.		
2. Fødselsdag, -år, klokkeslet		
3. Barnets køn		
4. Fødselsvægt og -længde	a) ..... g	b) ..... cm
5. Hvor mange tidligere svangerskaber (aborter medregnet)		
6. Er barnet født i ægteskab	ja ☐	nej ☐
7. Moderens fulde navn „ stilling „ fødselsdag og -år Faderens fulde navn „ stilling „ fødselsdag og -år		
8. Forældrenes vielsesdag og -år		
9. Ved flerfødsler anføres	tvilling ☐	trilling ☐ firling ☐

Jordemoderens navn og adresse

As aflevere inden 1 uge efter fødslen: **i de sønderjyske landsdele til personregisterføreren i** det registreringsdistrikt, hvori fødslen har fundet sted, **i det øvrige Danmark til sognepræsten** ved den kirke, i hvis sogn fødslen er forefalden, eller hvis den fødende tilhører en **anerkendt menighed** udenfor folkekirken, til præsten ved denne menighed, for så vidt fødslen har fundet sted indenfor det område, for hvilket præsten er anerkendt.

63000110-64

Joh. Ulstad & Søsner a/s. København

Privatfremstillet korrespondancekort: Fødselsanmeldelse fremstillet for Sundhedsstyrelsen (Fabrikation 173x).

information om nyfødte, og det var blot sognets navn, som skulle tilføjes adressen. Undtagelsen var dog Sønderjylland, hvor det ikke var sognepræsten, men personregisterføreren, der skulle have tilsendt fødselsanmeldelser. Derfor findes også korrespondancekort med trykket "Til Personregisterføreren i ..." samt "Til Sognepræsten/Personregisterføreren i ...".

Også brevkort blev udgivet som privatfremstillede helsager. De Danske Statsbaner brugte således flittigt privatfremstillede brevkort som information til modtagere af gods, at det var ankommet til stationen og skulle hentes. Faktisk kendes helsager helt tilbage til 1870'erne med denne type besked, men helt op til midten af 1940'erne påtrykte DSB selv almindelige helsager, og først herefter er det "privatfremstillede helsager" – altså med x-numre.

Fra 1954 blev det også muligt for private firmaer at få fremstillet helsager på denne måde. Mange firmaer havde hidtil benyttet sig af systemet med "Modtager betaler portoen". Men da Postvæsenet indskrænkede servicen, så omdelingen af disse først skete ved middagstid i stedet for om morgenen, betød det, at firmaerne ikke samme dag kunne nå at ekspedere de ordrer, der typisk fremgik af brevkortene. Derfor valgte en del virksomheder at skifte over til privatfremstillede helsagsbrevkort, og dermed kunne firmaerne igen modtage brevkortene om morgenen, så de kunne nå at ekspedere de ordrer, som kunderne sendte.

Nogle af de firmaer, der har benyttet sig af privatfremstillede helsager er Th. Wessel og Vett, Plumrose og Nordisk Fjerfabrik.

Det er også i de privatfremstillede brevkort, at vi ser brevkort med perforering. Normalt var det kun korrespondancekort, der var perforerede i tre sider, men bl.a. firmaerne Hvalsøe og Erlandsen samt Holger Petersen udsendte fra 1950'erne mapper med 10 stk. brevkort til deres kunder. Brevkortene var hæftet og perforeret i deres højre side, så de kunne rives ud af mappen og anvendes af kunden til at bestille varer.

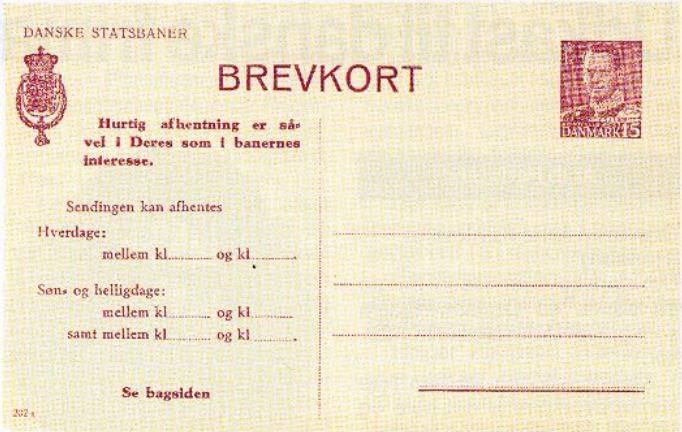
DANSKE STATSBANER

BREVKORT

Hurtig afhentning er såvel i Deres som i banernes interesse.

Sendingen kan afhentes

Hverdage:

mellem kl..... og kl.....

Søn- og helligdage:

mellem kl..... og kl.....

samt mellem kl..... og kl.....

Se bagsiden

202 x

Privatfremstillet brevkort: Anmeldelse af ankommet gods fremstillet for DSB (Fabrikation 202x).

Ingen regel uden undtagelse, og der findes faktisk en privatfremstillet konvolut uden x-nummer. Det er de smukke Ekspres post lykønskningskonvolutter, som Kunstforlaget Norden udgav i 1925. Disse konvolutter havde påtrykt et 40 øre værdistempel, svarende til ekspresudbringningsgebyret. Konvolutten skulle således altid tillægsfrankeres med enten lokal- eller landsporto, og derfor er der gjort plads til dette til venstre for 40 øre værdistemplet. Ekspres post lykønskningskonvolutterne findes i to udformninger, men det blev kun til et oplag på 18.000 stk, og salget ophørte i 1930.

I slutningen af 1980'erne og starten af 1990'erne blev der til en række frimærkeudstillinger udgivet privatfremstillede brevkort og konvolutter, og faktisk bliver der stadig den dag i dag lavet privatfremstillede helsager til bl.a. Nordea.

I dag er der flere specialsamlere af de privatfremstillede helsager, som samler de forskellige variationer af påtryk og de forskellige fabrikationsnumre. Men de privatfremstillede helsager er også populære blandt motivsamlere, da der fx findes færger, den lille havfrue, kort, biler og fugle som illustrationer på disse helsager.

Privatfremstillet konvolut: "Ekspres Post Lykønskning" fremstillet for Kunstforlaget Norden (uden fabrikationsnummer)

Gode råd om at samle og udstille helsager

Af Lars Engelbrecht og Erik Hvidberg Hansen

Ved FIP helsagskommissionens møde i Seoul i august 2002, blev der bl.a. holdt et indlæg om at samle, udstille og bedømme helsager. Indlægget blev holdt af Raymond Todd, Australien, på daværende tidspunkt næstformand i helsagskommissionen, nu director i FIPs styrelse, bl.a. med ansvar for helsagskommissionens virke.

Idet Todds indlæg også må have interesse for danske samlere og udstillere af helsager, og for så vidt også for samlere af posthistorie og traditionel filateli, idet mange af rådene om at udstille er generelle, har vi indhentet hans tilladelse til at bringe dette i DFT, i en lidt "fordansket" udgave:

En dommer sætter pris på:
En informativ indledningsplanche, som fortæller, hvad det er, udstilleren vil vise med sit eksponat, altså en afgrænsning af det valgte område, hvis det drejer sig om en landesamling eller en samling af en enkelt udgave. Er eksponatet studieorienteret, skal dette også fremgå af indledningsplanchen.

Information om hvordan eksponatet er opbygget (kronologisk, efter typer etc.), eventuelt information om eksponatets bedste objekter, samt om eventuel egen forskning. Endvidere bør anføres de litterære hovedværker, der er anvendt i forbindelse med opbygningen af eksponatet.

Anvendelse af nye metoder i forbindelse med opsætning af eksponatet, således at ikke alle plancher fremtræder ens, eller

POLAND 1919 - 1922.
The definitive Eagle issues.

The purpose of this exhibit is to show the single postcards of the definitive two Eagle issues, issued in Poland during the years 1919 - 1922.

Furthermore is it the intention to show the cards used for other purposes than intended on the day of issue, with additional franking i.e. sent abroad, or used as express or registered mail.

During the issue of the cards a large inflation took place, which is shown via the often high extra frankings which were added to the cards, month for month, just to pay the actual postage.

Some items are not correctly franked, but under- or overfranked, this is often caused either by lack of stamps with a certain face value, or by the publics lack of knowledge of the current postal rate, as the rates very often were raised.

Also a fewsubtypes of the cards, and the different cardboard used for the printing is shown. Being just post-war time, the quality and the color of the cardboard varies a lot

The exhibit is presented in chronological order of the issued cards.

Note that the first issue is with two different dominations: 1(tennigow) and 1(talerzy) for use in respectively Kongresspolen/Posen and Galizien.

All available catalogues handbooks and special articles on the subject, including the very difficult documentation of the postal rates, has been used to build this exhibit.

8 Mk postcard sent to Zürich, Switzerland from BORSZCZOW 19.5.1922. Additional franking 22 Mk. to make up the rare international 30 Mk rate, which was only valid in the period 1.5.1922 - 15.9.1922.

1 Erik Hvidberg Hansen, Danmark

Indledningsplanche til Erik Hvidberg Hansens 1 rammes-eksponat om polske helsager. Hele eksponatet kan ses på internettet: www.helsager.dk

næsten ens. Dette kan opnås ved forskydning og overlapning af de viste objekter.

En logisk og effektiv bearbejdning af eksponatet, især når det drejer sig om en begrænset tidsperiode, et lille land, eller en enkelt type helsag. Det er her, at helsagssamleren skal huske, at helsagen er det vigtigste at beskrive, først derefter kommer, i begrænset omfang, beskrivelsen af eventuelle opfrankeringer, samt af den posthistorie,

der måtte ligge bag den pågældende forsendelse.

En beskrivelse af den postale ydelse, som helsagen er udgivet til brug for (indenrigs, udenrigs, tryksag etc.)

Udstilleren skal demonstrere sin filatelistiske viden indenfor det valgte område og sin forståelse af samme – dette sker gennem udvælgelse af det materiale, der vises i eksponatet, samt beskrivelsen af det.

Udstilleren skal redegøre for en ikke planlagt brug af en helsag, dvs. en helsag anvendt til et andet formål, end det der var tilsigtet ved udgivelsen af helsagen, f.eks. når en helsag er sendt anbefalet eller ekspres, eller sendt til sjældne destinationer med afvigende portotakster.

Eksponatet skal via sin opsætning "appellere" til dommeren. Med andre ord betyder opsætningen ofte mere end de 5 point, som den ifølge bedømmelsesskemaet kan opnå. Sagt på en anden måde vil en dommer, lige som alle os andre, hellere have en flot indpakket gave, end blot gaven afleveret uindpakket i en krøllet plasticpose.

En dommer sætter IKKE pris på:

En kedelig ensartet opsætning og præsentation af eksponatet. Det skal herunder nævnes, at pladsen på en planche skal udnyttes, således at der ikke er for meget ikke udnyttet plads. På den anden side skal en planche heller ikke være overlæsset. Udstilleren må her selv finde en balancegang i sit eksponat.

Et uafbalanceret eksponat, hvor vægten er lagt på perifere udgivelser, på meget almindelige udgivelser eller lignende. De enkelte emissioner bør, uanset sjældenhed og pris, være i balance. På grund af pladshensyn kan de mest almindelige helsager udelades af eksponatet, blot der gøres opmærksom på dette i indledningsplanchen.

Dårlig, eller middelmådig kvalitet, såfremt der eksisterer bedre kvalitet af den pågældende helsag. Kun hvor der findes under 3-4 kendte eksemplarer af en helsag, kan denne medtages selv i ringe kvalitet, uden at dette vil påvirke bedømmelsen for kvalitet. Og selv om kvaliteten er ringe, vil den så alligevel tælle med under karakteren for sjældenhedsgraden.

Dommeren bryder sig heller ikke om duplikeret materiale, – altså dette at vise flere eksemplarer af den samme helsag uden nogen begrundelse. Det er helt i orden at vise flere eksemplarer af samme helsag, såfremt der er typeforskelle, eller helsagen er sendt rekommanderet, ekspres eller lignende.

Ligeledes bryder dommeren sig heller ikke om en landesamling, hvor der mangler helt almindeligt forekommende helsager.

"Filatelistisk fremstillet materiale", altså helsager, der ikke er korrekt frankerede, eller som på anden måde "lugter" af at være fremstillet af filatelister til ikke postale formål, bør ikke medtages. Beslutter udstilleren af forskellige årsager alligevel at vise sådanne eksempler, bør det fremgå af teksten under den pågældende helsag. I øvrigt skal alle tillægsfrankeringer beskrives vedrørende årsagen til tillægsfrankeringen

Sidst, men ikke mindst, så undgå at opsætte et visuelt ikke tiltrækkende eksponat, og find en balancegang med teksten: Ikke for lidt tekst, og heller ikke for meget tekst.

Vi har fundet, at ovenstående råd også skulle komme danske samlere til gode.

I næste nummer bringer vi afslutningen af Raymond Todds indlæg.

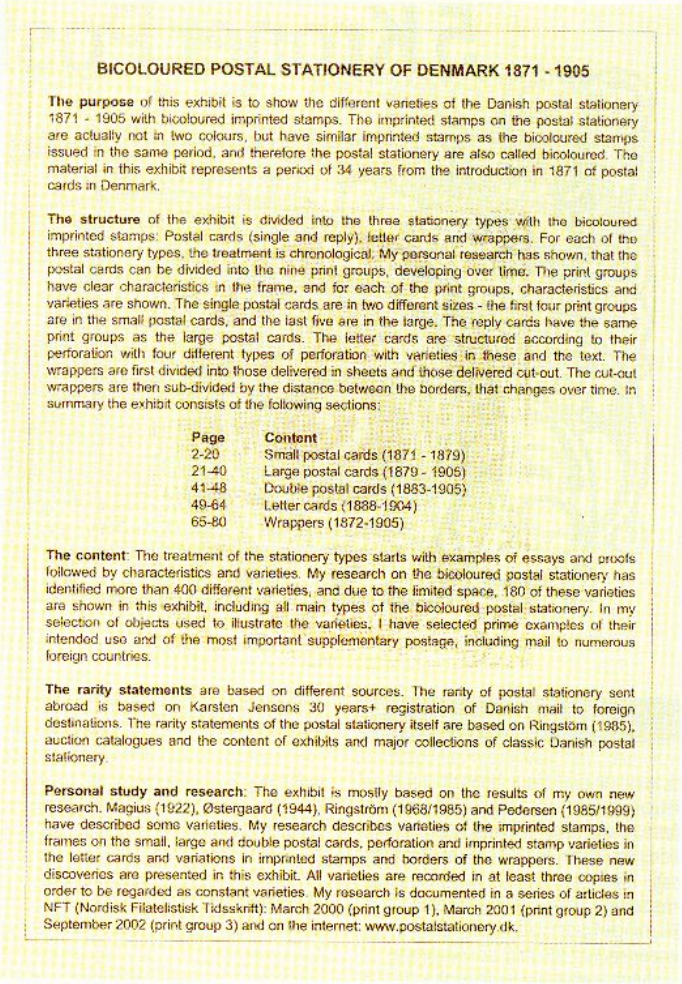

BICOLOURED POSTAL STATIONERY OF DENMARK 1871 - 1905

The purpose of this exhibit is to show the different varieties of the Danish postal stationery 1871 - 1905 with bicoloured imprinted stamps. The imprinted stamps on the postal stationery are actually not in two colours, but have similar imprinted stamps as the bicoloured stamps issued in the same period, and therefore the postal stationery are also called bicoloured. The material in this exhibit represents a period of 34 years from the introduction in 1871 of postal cards in Denmark.

The structure of the exhibit is divided into the three stationery types with the bicoloured imprinted stamps: Postal cards (single and reply), letter cards and wrappers. For each of the three stationery types, the treatment is chronological. My personal research has shown, that the postal cards can be divided into the nine print groups, developing over time. The print groups have clear characteristics in the frame, and for each of the print groups, characteristics and varieties are shown. The single postal cards are in two different sizes - the first four print groups are in the small postal cards, and the last five are in the large. The reply cards have the same print groups as the large postal cards. The letter cards are structured according to their perforation with four different types of perforation with varieties in these and the text. The wrappers are first divided into those delivered in sheets and those delivered cut-out. The cut-out wrappers are then sub-divided by the distance between the borders, that changes over time. In summary the exhibit consists of the following sections:

Page	Content
2-20	Small postal cards (1871 - 1879)
21-40	Large postal cards (1879 - 1905)
41-48	Double postal cards (1883-1905)
49-64	Letter cards (1888-1904)
65-80	Wrappers (1872-1905)

The content: The treatment of the stationery types starts with examples of essays and proofs followed by characteristics and varieties. My research on the bicoloured postal stationery has identified more than 400 different varieties, and due to the limited space, 180 of these varieties are shown in this exhibit, including all main types of the bicoloured postal stationery. In my selection of objects used to illustrate the varieties, I have selected prime examples of their intended use and of the most important supplementary postage, including mail to numerous foreign countries.

The rarity statements are based on different sources. The rarity of postal stationery sent abroad is based on Karsten Jensens 30 years+ registration of Danish mail to foreign destinations. The rarity statements of the postal stationery itself are based on Ringström (1985), auction catalogues and the content of exhibits and major collections of classic Danish postal stationery.

Personal study and research: The exhibit is mostly based on the results of my own new research. Magius (1922), Østergaard (1944), Ringström (1968/1985) and Pedersen (1985/1999) have described some varieties. My research describes varieties of the imprinted stamps, the frames on the small, large and double postal cards, perforation and imprinted stamp varieties in the letter cards and variations in imprinted stamps and borders of the wrappers. These new discoveries are presented in this exhibit. All varieties are recorded in at least three copies in order to be regarded as constant varieties. My research is documented in a series of articles in NFT (Nordisk Filatelistisk Tidsskrift): March 2000 (print group 1), March 2001 (print group 2) and September 2002 (print group 3) and on the internet: www.postalstationery.dk.

Indledningsplanche til Lars Engelbrechts eksponat om danske helsager. Hele eksponatet kan ses på internettet: www.helsager.dk

Gode råd om at samle og udstille helsager – del 2

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

I sidste nr. af DFT bragte vi første del af et "fordansket" uddrag af et foredrag, som blev holdt af australieren Raymond Todd i Seoul, Korea i 2002. Her bringer vi del 2, som både henvender sig til helsagssamlere samt udstillere og dommere af helsagseksponater.

Når det drejer sig om kvaliteten af helsager, så betragt altid helsagen som et meget stort frimærke: Hvis du ikke bryder dig om frimærker med folder, pletter eller rifter, så bør du også undgå helsager med disse skavanker. Kun en stor sjældenhedsgrad bør kunne ændre på disse principper.

Fra nogle helsagsudgivende lande, herunder især de skandinaviske, findes der meget lidt tilgængeligt arkivmateriale i form af prøvetryk og essays på markedet, idet de skandinaviske postvæsener hørte de mest strengt kontrollerende af, at sådant materiale ikke kom ud til samlerne.

Brevkort fra British India.

Et eksponat skal derfor ikke "straffes" unødigt, såfremt sådant materiale mangler eller kun er sparsomt repræsenteret.

Du skal ikke være bange for at blande ubrugte og brugte helsager på samme planche, når du udstiller. Fordommen herom stammer fra den traditionelle filateli.

Nogle lande – fx Paraguay – har simpelthen ikke udgivet tilstrækkelig mange helsager, så det er muligt at lave et eksponat på lad os sige maksimum 5 rammer. Dette skal ikke straffes, tværtimod vil jeg gerne opfordre samlerne til også at kaste sig over disse små områder. Det skal dog nævnes, at hvis man specialiserer sig og går i dybden, så vil selv et lille område som Dansk Vestindien sagtens kunne komme op på 8 rammer.

Omvendt har andre lande udgivet så mange helsager, at en udstiller må begrænse sig i tid, typer eller andre segmenter for at opnå sit mål, men selvfølgelig kan en samler samle præcis lige hvad han/hun vil.

Bliv ikke overvældet af en samling Britiske Kolonier, hvor "Specimens" vises i overvældende antal. Nogle gange er de lettere at erhverve end ægte brugte helsager uden overtrykket – men selvfølgelig ingen regel uden undtagelser.

Helsagssamlere bør altid forsøge at samle helsagen brugt til det formål, den oprindeligt blev udgivet til, dvs. uden tillægsfrankering. Helsager med tillægsfrankering på grund af portostigninger eller med ekstra gebyrer for rekommendation, ekspres, postanvisning eller postopkrævning etc. etc. skal dog absolut medtages. Der forekommer også helsager, som blev solgt over skranken med påklæbede frimærker på grund af portostigninger. Sådanne helsager (de kendes både fra Danmark og Dansk Vestindien) bør vises både ubrugt og brugt.

Der er perioder, hvor helsagsudgivelser boomede og var særdeles populære blandt kunderne. Når efterspørgslen var på nedtur, signalerer dette ofte sjældenhed. De fleste udgivelser i 1800 tallet findes i rimelige mængder, men f.eks. er 1900 tal-

Brevkort fra Bulgarien. Bulgarien hører til blandt de lande, der sjældent ses udstillet.

lets Edward 7th udgaver fra de Britiske kolonier meget svære at få fingre i, især i brugt stand og efter at populariteten af helsager faldt endnu mere drastisk i 1950erne, findes der ekstremt sjældne helsager fra denne periode.

Udstillere skal være omhyggelige med tekstningen af deres eksponat, således at de giver tilpas information om, hvorfor netop denne helsag er med i deres eksponat. I øjeblikket er der en tendens til at lave lange forklaringer vedr. stemplerne og andre posthistoriske aspekter for de brugte helsagers vedkommende – det vil altid være en balancegang, som den enkelte udstiller må finde.

I princippet er dato, fra, til, type (hvis der forekommer flere) samt en forklaring på, hvorfor der eventuelt forekommer en opfrankering, nok tekst.

Skal vi se ud i fremtiden, så forekommer der stadig muligheder for at kunne lave samlinger fra områder, der meget sjældent ses, eller aldrig er set på internationale udstillinger – f.eks. nogle af de sydamerikanske lande, franske kolonier, Britisk Afrika og Britisk West Indien, samt enkelte asiatiske lande. De virkelig svære områder er spanske, portugisiske, tyske og italienske kolonier. Veludbyggede samlinger fra fyrstetiden i Balkanlandene mangler vi også fortsat at se på udstillinger.

I næste del af Helsagssamleren vender vi tilbage til den type artikler, vi tidligere har bragt, dvs. om specifikke helsager eller grupper af helsager. Næste artikel omhandler således bypost-helsager.

Eksempel på tekstning af eksponat.

Specimen overtryk: Mere almindeligt i nogle lande end i andre lande.

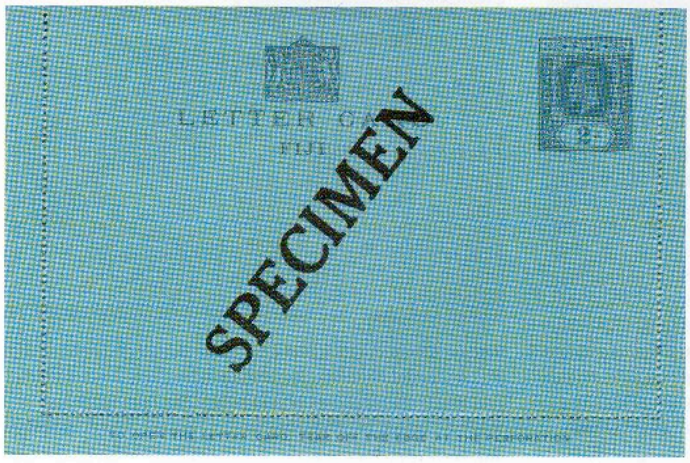

Spørgsmål til "Helsagssamleren"

Vi er meget glade for de henvendelser, vi har fået fra læsere af DFT vedrørende de første 20 artikler i vores artikelserie. Har du spørgsmål om helsager, eller er der et eller andet indenfor helsagssamleriet, som du kunne tænke dig, at vi berørte i kommende artikler, er du meget velkommen til at kontakte os:

Erik Hvidberg Hansen
Masten 50
3070 Snekkersten
Tlf. 4922 4320
E-mail:
hvidberg@inet.uni2.dk
Lars Engelbrecht
Bistrupvej 53
3460 Birkerød
Tlf. 4582 2622
E-mail:
lars.engelbrecht@helsager.dk

Bypost helsager

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Helsager er i Danmark ikke kun udgivet af det danske postvæsen. I slutningen af 1900-tallet udgav private firmaer såkaldte "bypost-helsager".

I denne artikel vil vi se nærmere på disse helsagsudgivelser, som også kendes i en lang række andre lande.

3 øre bypost brevkort fra Kjøbenhavns By- og Hustelegraf

Bypostens opstart i Danmark

Begrebet "Bypost" skal forstås som postbesørgelse udført af et privat firma indenfor et lokalt område, og allerede fra 1869/70 kender vi bypost frimærker udgivet af Holte Landpost. Men de første danske bypost-helsager blev udgivet i København. Kjøbenhavns By- og Hustelegraf blev stiftet i 1878 af telegrafingeniør S. Lauritzen og telegrafist Th. Thaulow. Udover tilladelsen til at oprette stationer til afsendelse og modtagelse af telegrammer, fik man også tilladelse til at distribuere breve og pakker i byen.

Efter en stille start fik Byposten hurtigt en stor andel af posten i byen, da man kunne spare penge ved at bruge Byposten frem for Postvæsenet. Bypostens brevporto var på 3 øre mod Postvæsenets 4 øre og tilsvarende 2 øre for tryksager mod Postvæsenets 4 øre.

Også i andre større byer i Danmark skød bypostfirmaer op.

I Aalborg, Aarhus, Fredericia, Horsens, Kolding, Odense, Randers, Svendborg, Vejle og Viborg startede i 1880'erne bypostfirmaer.

Udgivelsen af bypost helsager

Det var Kjøbenhavns By- og Hustelegraf, der først udgav bypost helsager i Danmark. I 1880. Et ekspresbrevkort med en særlig 10 øres eksprestakst for hurtig udbringning. Samtidig blev der udgivet et dobbeltbrevkort, igen med 10 øre eksprestakst, men altså med et vedhængende svarkort.

Disse dobbelte brevkort er vel at mærke udgivet før Postvæsenet udgav dobbelte brevkort – det var først i 1883, disse blev udgivet, og det er vel et udmærket udtryk for den nytænkning, der skete i bypostfirmaerne.

Egentlig må vi betragte de første brevkort som forløbere for helsager (se vores artikel 16 om helsagsforløbere), da de ikke har et påtrykt værdistempel, men fik påsat et 10 øre frimærke. Den første egentlige helsag med påtrykt værdistempel blev udgivet i 1881.

Bypostfirmaerne i byerne Aalborg, Aarhus, Fredericia, Hor-

10 øre bypost brevkort. 10 øre var ekspres takst

sens, Odense, Randers og Viborg udgav ligeledes helsager, og det blev til flere typer.

De forskellige typer bypost-helsager, som blev udgivet er følgende:

Brevkort: Som vi kender dem fra Postvæsenet, men blev fremstillet både til almindelig takst, til eksprestakst samt som dobbelt brevkort.

Pakkekort: I København og Aarhus blev der udgivet specielle pakkekort svarende til adressekort. En helsagstype, som i Danmark kun kendes fra byposten.

Bypost-Opkrævning: Som navnet siger, er der her tale om en formular til postopkrævning. Igen en helsagstype, som i Danmark kun kendes fra byposten.

Konvolutter: Konvolutter blev fremstillet såvel med almindelig takst som ekspres takst.

Korrespondancekort: Korrespondancekort (et lukket brevkort med perforering til at afrive randen) er ligeledes udgivet, og som det var tilfældet med de dobbelte brevkort, var det også byposten, der udgav denne type helsager før Postvæsenet. Bypostens korrespondancekort er imidlertid ikke benævnt "korrespondancekort", men har påtrykt "Brevkort".

De såkaldte "fri-korrespondancekort" er en speciel type forsendelse, som vi vil behandle særskilt i en senere artikel.

Bypost helsagerne er enten fremstillet af lokale trykkere (fx Brødrene Backhausen i Aarhus), eller hos Ferslew i København.

Generelt er bypost helsager sjældne i brugt stand, og en hel del typer kendes slet ikke brugt. En tommelfingerregel siger, at 3 øres helsager fra Københavns Bypost er almindelige, mens alt andet er sjældent (men dog er der ingen regel uden undtagelse, idet der også er enkelte af varianterne af de københavnske 3 øre brevkort, der er sjældne!)

Bypostmærker på helsager

En speciel kobling mellem bypost og helsager er anvendelsen af bypost frimærker på Postvæsenets helsager. Således har bude fra firmaet "Københavns Telefon Kiosker" (1896-1980) været brugt til at få forsendelser hurtigt frem fra afsenderen i København til stationen, hvor forsendelsen er afleveret til først afgående tog mod byen, hvor forsendelsen skulle sendes til. Således eksisterer der helsager (Postvæsenets), der er opfrankeret med et såkaldt "Telefonkioskmærke".

10 øre bypost dobbelt brevkort (med svar). En tidlig "forløber" med påsatte frimærker

Nedlæggelsen af byposten

Bypostfirmaerne blev en så stor succes, at det blev en seriøs konkurrent til Postvæsenet, og i Postloven af 5. april 1888 blev der lavet forbud mod oprettelse af nye byposter samt mod udvikling af de bestående.

Samtidig satte Postvæsenet taksten på lokale brevkort ned fra 4 øre til 3 øre, og udgav samtidig 4 øre korrespondancekort til lokalt brug. Dette blev begyndelsen til enden for Byposterne i Danmark.

Ironisk nok (i forhold til denne artikelserie om helsager) er det – efter Direktøren for Københavns Byposts mening – bl.a. Postvæsenets udgivelse af korrespondancekort, der er skyld i Bypostens økonomiske problemer. Således skriver han i et brev til Postvæsenet:

"Allerede i Begyndelsen af October Maaned d. A. indtraadte Forandringen, idet saa godt som alle de 320 Urtekræmmere og Udsalgssteder, der hidtil havde solgt Bypostfrimærker og Bypostens Brevkort, nægtede som Agenter at modtage til videre Forhandling nævnte Mærker og Brevkort, eftersom Cirkulationen af Postvæsenets 4 Øres lukkede Brevkort og almindelige 3 Øres locale Brevkort allerede var iværksat, meget hurtigt vandt en stor Udbredelse og fortrængte Bypostens Frimærker og Brevkort. De af Postvæsenet udstedte lukkede 4 Øres Brevkort have nemlig aldeles fortrængt Breve, frankeret med Bypostens 3 Øres Mærker, idet Publicum ved deres benyttelse sparer Udgift til Papir og Convolut".

Byposten i København blev nedlagt i 1889, efter at man var blevet enig om en passende erstatning: 100 kr. pr. postkasse, der blev taget ned (der var 121 bypost postkasser i 1888).

Indenfor en kort årrække lukkede de øvrige Byposter, og dermed ophørte udgivelsen og anvendelsen af bypost helsager i Danmark.

5 øre bypost brevkort fra Aalborg Bypost

Mindre kendte typer helsager – del 1

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Som beskrevet i tidligere artikler, så har det danske postvæsen kun udgivet de mest gængse typer helsager: konvolutter, enkelte- og dobbelte brevkort, korrespondancekort, korsbånd og aerogrammer.

Mange andre landes postvæsener har været væsentlig mere kreative med at udnytte helsagens muligheder til andre postale formål, end de ovennævnte. I denne, og i en efterfølgende artikel vil vi kort beskrive nogle af disse helsagstyper

For og bagside af dansk flyttebrevkort.

Postsparekort

En del lande har udgivet postsparekort. Princippet bag kortene var at give småsparere mulighed for at spare op ved at indsætte meget små beløb på deres "konto".

Sparekortene købtes på postkontoret til et beløb, normalt svarende til udlandsportosatsen for et brev. Kortet var som regel opdelt i 10 felter, hvoraf det første var påtrykt et værdistempel (frimærke) – det er det, der gør kortet til en helsag, meningen var så at køberen indsatte frimærker af samme værdi i de øvrige ni felter, efterhånden som køberen fik råd til det. Når kortet var fyldt ud, afleveredes det så til postkontoret, hvor det blev arkiveret i en mappe med indleverer ens navn og adresse, og indlevereren fik en kvittering.

Der var forskellige regler for, hvornår det indsatte beløb kunne hæves (dato eller minimumsbeløb), og der var også forskel på, hvorvidt postvæsenerne tog sig betalt for denne service. I langt de fleste tilfælde var det gebyrfrit for opspareren, postvæsenets gevinst var at have en ekstra kapital til rådighed, som de ikke skulle forrente. De sidste postsparekort blev udgivet sidst i 1920erne, men havde da også haft en levetid på ca. 50 år.

Anbefalede konvolutter

En almindelig forekommende helsagstype i England, i de engelske kolonier samt i nogle Commonwealth lande er den anbefalede konvolut. Den anbefalede konvolut er som regel lavet

Anbefalet konvolut fra Guldkysten.

Indisk brevark.

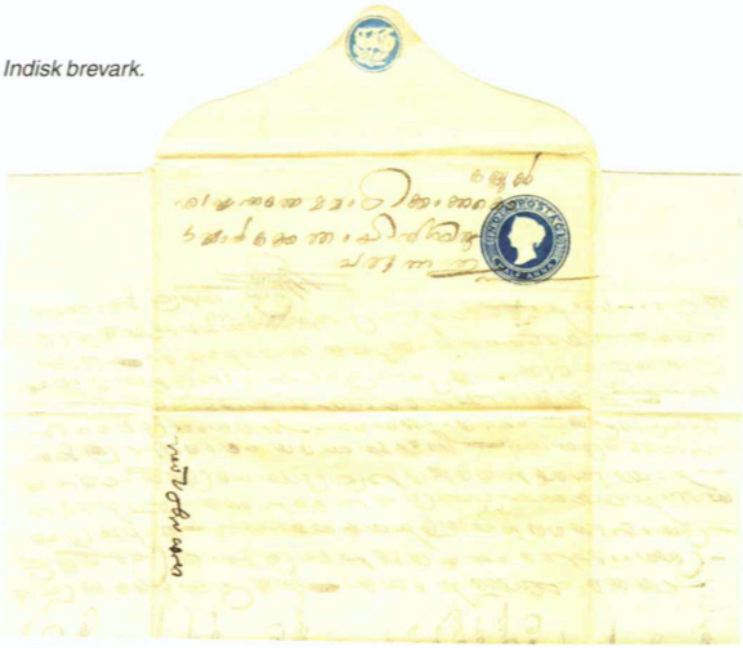

af ekstra kraftigt papir, og kunne udelukkende anvendes til anbefalede forsendelser.

Konvoluttens værdistempel er som regel indenrigsportoen, hvorfor de fleste udlandsforsendelser er opfrankerede, det samme gælder selvfølgelig for konvolutter anvendt som anbefalede ekspresbreve etc. Konvolutterne forekommer som regel i flere formater, hvor de store formater i brugt stand ofte er sjældne og efterstræbte. Enkelte af konvolutterne har på et senere tidspunkt fået tiltrykt et ekstra værdistempel således at den var direkte anvendeligt efter en portoforhøjelse.

Brevark

Mange lande – primært i England og i de engelske kolonier – har udgivet de såkaldte "lettersheets", eller brevark som vi kalder dem på dansk. Denne type helsag består at et ark papir med et påtrykt værdistempel. Afsenderen brugte således "bagsiden" af papiret til at skrive sine meddelelser på, hvorefter arket blev foldet som en konvolut, og adresseret på forsiden under værdistemplet, og som regel forseglet på bagsiden, enten med lak eller med en oblat.

Man kan sige at de senere udgivne korrespondancekort, blev afløseren for brevarkene, I begge tilfælde købte kunden konvolut og brevpapir i samme medie. Den meget berømte Mulready, der betragtes som verdens mest kendte helsag, udkom således både som konvolut, og som brevark.

Adresseændringskort

En speciel type af helsager – de såkaldte adresseændringskort – er udgivet af mange landes postvæsener som en service overfor publikum. Postvæsenerne stiller dem normalt gratis til rådighed for publikum.

Også det danske postvæsen udgiver stadig sådanne kort, i starten med et påtrykt værdistempel, nu kun med et „Postsag" påtryk.

Formålet med kortene er at folk, der flytter, herved får en nem adgang til at informere familie, venner og andre forbindelser om deres nye adresse. For postvæsenet betyder det, at der undgås en masse spildtid med at returnere forsendelser på grund af forkert adresse.

I næste artikel går vi videre med andre typer af mindre kendte helsager.

Postsparekort, Østrig.

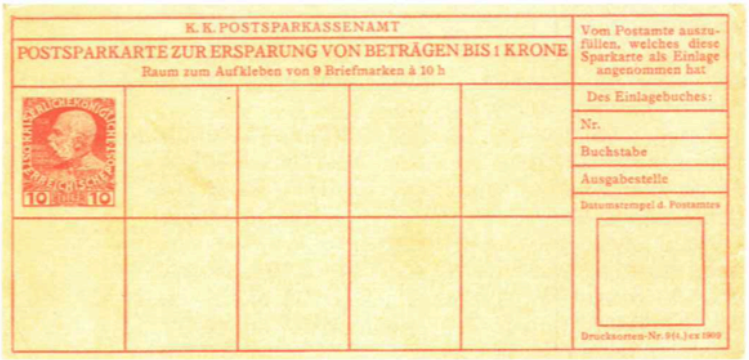

Mindre kendte typer helsager – del 2

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

I denne artikel fortsætter vi så gennemgangen af mindre kendte typer af helsager – specielt helsagstyper, som ikke er udgivet herhjemme.

JULKORT MED PORTO
-KLART OCH BETALT!

Det påtrykte værdistempel på de svenske portokort

Postblanketter

Mange lande har udgivet adressekort i form af helsager i mange forskellige værdier, alt efter forsendelsens vægt og destination. Især tillægsfrankerede adressekort er efterstræbte af samlere, specielt de høje værdier og sjældne destinationer.

En del lande har udgivet postchecks (postværdikuponer) som helsager, altså med et påtrykt værdistempel med angiven værdi. Disse checks kunne købes og indfries på posthuse, og virker som en ganske almindelig check, bare i posthusregi og ikke i bankregi.

Postkvitteringer og modtagelsesbeviser forekommer også som helsager i en del lande, men er sjældne at finde, især i brugt stand.

Nogle få lande – blandt andet Japan – har udgivet adressesedler med påtrykt værdistempel til pakker.

Adressesedlen blev fastgjort til pakken enten med en snor eller et stykke tyndt ståltråd, som fulgte med når man købte sedlen på posthuset.

Også postanvisninger og postopkrævninger forekommer som helsager i en del lande.

Tjekkoslovakisk adressehelsag

Telegram helsager

Også udbredelsen af telegrafien har sat sine spor blandt helsager i mange forskellige lande. Vi har tidligere – i artikel 15 om rørpost – redegjort for den historiske baggrund for etableringen af rørpost i mange store byer. Men langt den største del af telegrammerne havde modtagere eller afsendere rundt omkring i de mindre byer og på landet.

Til brug primært for disse kunder lod flere postvæsener fremstille telegram-korrespondancekort og telegram-brevkort. Disse kort var som regel opdelt i en række felter, hvor afsenderen kunne skrive telegramindholdet ordvis.

Der er også udgivet almindelige telegramblanketter med påtrykt værdiangivelse, som publikum kunne købe og udfylde på stedet på telegrafstationen eller posthuset, og så aflevere til forsendelse.

Til denne type af telegrammer kunne der mod et gebyr udstedes en telegramkvittering, der ligeledes var udformet som

en helsag, med gebyret påtrykt. Bortset fra kortene er telegramhelsager forholdsvis sjældent forekommende.

Et grænseland

En del mere moderne helsagstyper må siges at befinde sig i et grænseland i forhold til den officielle FIP definition af helsager. For eksempel fremkom der i Holland i 1985 en helt speciel helsagstype i form af emballage til forsendelse af kassetter og Cd'er. Vi kender emballagetypen herhjemmefra, hvor den ligeledes sælges på de danske postkontorer, men forskellen er, at de hollandske sælges med portoen betalt. Der er dog ikke påtrykt et værdistempel med en angiven værdi, men blot "porto betalt" – altså ikke i overensstemmelse med definitionen af helsager som kræver et værdistempel med angiven værdi. Ikke desto mindre katalogiseres de i såvel Michels helsagskatalog som i det Hollandske katalog.

Et andet tilsvarende eksempel er Portokort, som blev introduceret i Sverige i 1993.

De er anvendt til flere formål: Solgt til private på tankstationer, fortrykt som konkurrencesvarkort eller uddelt gratis (tilsvarende de Go-Card kort vi kender fra caféer herhjemme) som reklamekort.

Portokortene har påtrykt et værdistempel "Portokort", men uden værdistempel. Igen følger kortet ikke de klassiske definition af en helsag, da der ikke er angivet en værdi. Alligevel omtales de svenske portokort som helsager.

Tilsvarende har mange andre lande udgivet kort og konvolutter med et værdistempel der angiver 1st class eller 2nd class mail, som også medtages i helsagskatalogerne, men hvis man følger FIPs regler strengt, må man faktisk ikke udstille disse objekter som helsager.

Efter vor bedste overbevisning bør FIP's helsagskommission derfor snarest tage fat på en revision af disse grænseområder i deres definition af helsager, således at udstillere har mulighed for at vise sådanne objekter på udstillinger.

Helsagstelegram

Øvrige typer

Og der findes mange andre typer helsager: Skatteindberetningskort fra Ungarn, arbejdshenvisningskort fra Holland, samt en masse forskellige tjenesteformularer fra lang række lande, som alle er udformet som helsager: Pakkeanmeldelser, advis for ilgods, advis for toldgods etc.

Der er altså nok at tage fat på, når man samler helsager – og der er mere, end der er nævnt her, så god jagt!

Helsagstelegramkvittering

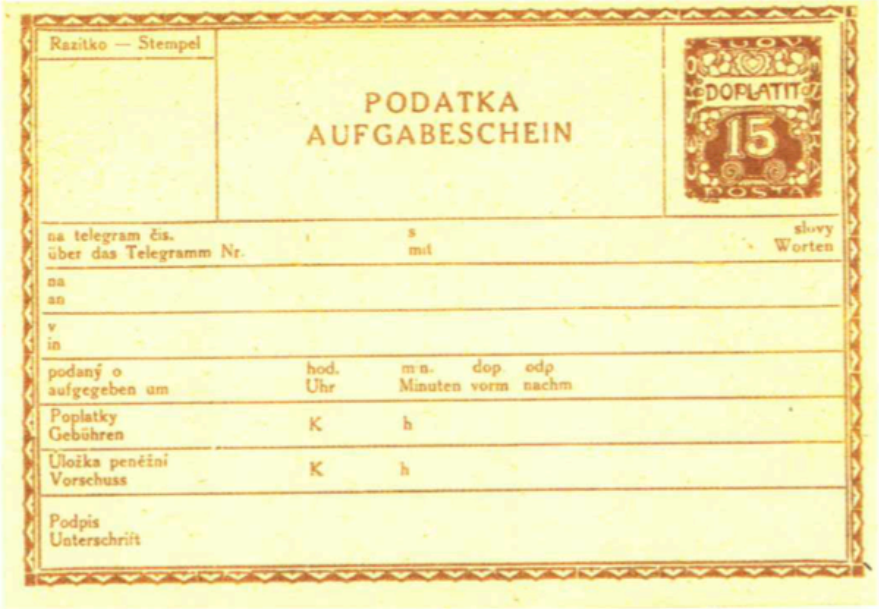

Essays, prøvetryk og nytryk

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Ligesom det kendes fra den traditionelle filatelis verden, så forekommer der også essays, prøvetryk og nytryk i helsagernes verden.

I det følgende beskriver vi kort forskellen på de tre typer, samt hvad der forekommer af disse ting i den danske helsagsfilateli.

Definitioner

Et *essay* er et udkast til en helsag. Disse udkast kan derfor afvige meget fra den endeligt udgivne helsag, men forskellene kan også bestå i meget små detaljer. Det vil sige, at et essay ikke helt ligner den faktisk udgivne helsag. For danske helsags essays vedkommende er det primært formatet eller den anvendte typografi til tekst og bort, der afviger fra de udgivne helsager. Endvidere findes der essays af overtryk på helsagerne. Det vil sige at helsagen er en faktisk udgivet helsag, men at der er eksperimenteret med overtryk i forskellige udformninger.

Dansk korrespondancekort essay. Tekst i rød skrift i stedet for sort og intet våbenskjold øverst til venstre.

Et *prøvetryk* er et aftryk af helsagen i den udformning, som den har, når den bliver udgivet. Men der kan være fremstillet prøvetryk, primært i forskellige farver, men af og til også på forskellige papirtyper for at finde frem til hvad der gav det pæneste resultat. Det er også her, at vi finder helsager i sorttryk, som er et aftryk i sort farve af helsagen.

Endelig er et *nytryk* et genoptryk af helsagen foretaget efter helsagens faktiske udgivelsesperiode.

Essays

Essays af helsager forekommer i Danmark fra det første brevkort: 2 skilling ultramarin fra 1871. De forekommer i forskellige formater og farver, samt med forskellig teksttypografi og bort. I alt er der registreret 33 af disse kort blandt samlere. Væsentligt sjældnere er essays af 10 øre tofarvet i stort brevkort format med anden udformning af teksten end det faktisk udgivne brevkort. Endelig findes der essays af et provisorium: 6 øre tofarvet brevkortet i stort format med overtryk „5" i henholdsvis sort og grøn farve. Dette er imidlertid aldrig blevet udgivet.

Dansk brevkort essay. Størrelse og ramme afviger fra den udgivne helsag.

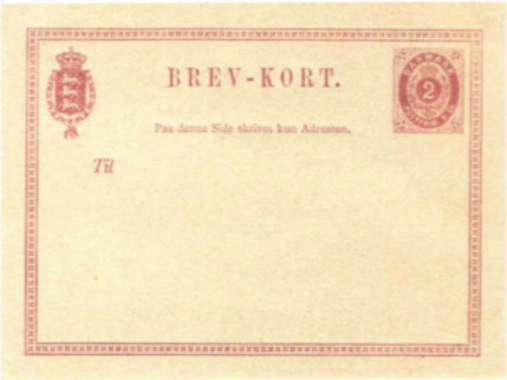

For korrespondancekortenes vedkommende findes der essays af 8 øre tofarvet. De forekommer på forskellige papirfarver, med forskellig typografi af teksten, samt med og uden våbenskjold. Også i korrespondancekortene kendes essays af overtryk, hvoraf de første er 5/4 øre og 10/8 øre uden det lille tal forneden med henholdsvis blåt og rødt overtryk.

Fælles for de fleste danske essays er, at de på et tidligt tidspunkt (sidst i 1800-tallet) af ukendte kanaler er havnet hos den østrigske frimærkehandler Friedl i Wien, idet de fleste er signeret "Friedl" med blyant på bagsiden. Senere er store dele af Friedls „lager" havnet i Sverige hos Sigge Ringström i Trelleborg (manden bag helsagskataloget over Danmarks, Slesvigs, Islands og Dansk Vestindiens helsager fra 1968 – se artikel 8). Efter hans død er store dele af materialet kommet på markedet gennem danske og tyske auktionshuse.

Prøvetryk

Fra den danske helsagsfilateli kendes der prøvetryk af 2 skilling

korsbåndet 1871. Prøvetrykkene forekommer i rød, gråviolet og blå farve, og der er sandsynligvis kun trykt et enkelt ark af hver farve. Disse ark er trykt på papir i et meget større format end de faktisk udgivne korsbånd. Hvert ark bestod af 6 korsbånd, og det er ganske sparsomt, hvad der er tilgængeligt af disse prøvetryk på markedet.

Et andet og meget tidligt prøvetryk er af værdiklicheen til konvolutterne. Der kendes et prøvetryk af en moderkliche (uden tal nederst) i rød farve.

Sorttryk

Blandt sorttrykkene findes der ligeledes et aftryk af en moderkliche. Det er et aftryk af det "tofarvede" værdistempel (ligeledes uden tal-angivelse), og det kendes i såvel positiv som negativt tryk.

Der findes endvidere sorttryk af 10 øre Fr VIII brevkort, 3 øre tjenestebrevkort samt 4 øre tofarvet korsbånd.

Det er ikke sikkert hvorfor disse sorttryk er lavet, men der er mulighed for, at nogle er lavet i forbindelse med udgivelse af bogen "Danske Postfrimærker" i 1901, hvor en række helsager (og frimærker) er afbilledet i sort. Andre sorttryk er sandsynligvis anvendt ved godkendelsesproceduren i Postvæsenet.

Nytryk

Midt i 1880'erne besluttede Verdenspostforeningen, at alle medlemslandene skulle fremsende et eksemplar af alle udgive frimærker/helsager til hinanden, og derefter fortsætte med dette (ordningen eksisterer den dag i dag).

Baggrunden for beslutningen var, at alle medlemslandenes postvæsener skulle have mulighed for at kontrollere, om mærkerne/helsagerne, de modtog, var ægte. De fleste lande har således helsager med overtrykket "Specimen" (Prøve) eller andet overtryk, der viser at der er tale om en prøve. Men det danske postvæsen havde ikke gemt på de tidligere udgaver og kunne derfor ikke umiddelbart leve op til Verdenspostforeningens krav. Man besluttede derfor i 1886, at fremstille nytryk af de tidligste udgaver.

Negativt sorttryk af moderkliche (ingen værdiangivelse) til "tofarvede" helsager.

For helsagernes vedkommende forekommer der derfor nytryk af de første seks udgivne konvolutter.

De seks nytryk afviger fra de originale konvolutter primært fordi papiret, der er anvendt til nytrykkene, er i andre nuancer end for originalernes vedkommende. Værdistemplerne, som er anvendt til nytrykkene, er de originale værdistempler, men også farven på værdistemplerne afviger.

I modsætning til essays og prøvetryk er nytryk ikke særlig efterstræbte blandt samlere.

Både essays, prøvetryk og nytryk kendes fra så at sige næsten alle helsagsudgivende lande, og mange lande har været meget liberale med hensyn til at lade denne type materiale komme ud til samlerne. De skandinaviske postvæsener, herunder selvfølgelig det danske, har haft væsentlig strammere regler herfor, hvorfor ovennævnte typer af dansk materiale som det fremgår kun findes i de tidlige udgaver og endog i meget sparsomme mængder.

Spansk brevkort essay.

Fri-correspondancekort

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Fri-correspondancekortene så dagens lys i 1880'erne, og som navnet siger, kunne de sendes frit (uden frankering fra afsenderens side). Men "fri" betyder ikke gratis, for modtageren betalte portoen. Anden del af navnet "correspondancekort" er en tidlig betegnelse for brevkort.

Anvendelsen

Fri-correspondancekortene blev oftest brugt af firmaer som bestillingsformularer. For eksempel udleverede en række kul- og koksleverandører kortene gratis til kunderne. Kortene var fortrykt, så man blot skulle angive den mængde koks, man ønskede, samt tid og sted for levering. Kortet kunne derefter sendes af kunden uden yderligere frankering, for firmaet betalte frankeringen for det antal fri-correspondancekort, de modtog.

For firmaerne var det en stor fordel at anvende fri-correspondancekortene til bestillinger. Alternative kommunikationsformer var telefon, men i 1880'erne var det meget få, der havde telefon.

En anden mulighed var at anvende helsager med påtrykt værdistempel, og udlevere disse til kunderne. Men frankeringen på disse helsager skulle forudbetales, og hvis firmaet uddelte kortet gratis til kunderne ville man risikere, at kunderne klippede værdistemplerne af helsagerne, og brugte dem til private forsendelser.

Anderledes var det med fri-correspondancekortene: Kortene har intet værdistempel med en angiven værdi, så der var intet at klippe ud, og firmaet skulle kun betale for portoen, for de brevkort, de modtog.

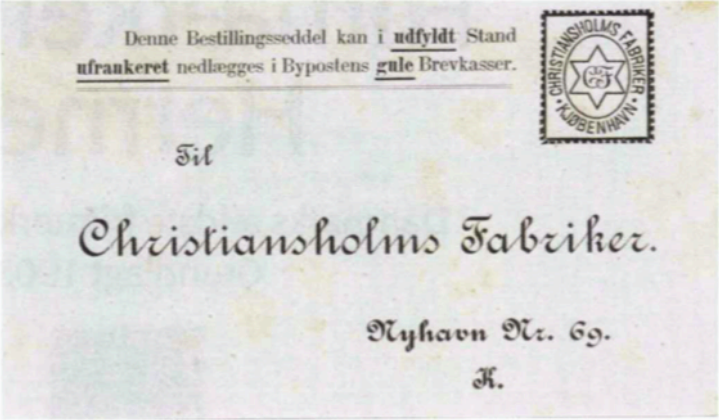
Denne Bestillingsseddel kan i udfyldt Stand ufrankeret nedlægges i Bypostens gule Brevkasser.

CHRISTIANSHOLMS FABRIKER KØBENHAVN

Til

Christiansholms Fabriker.

Nyhavn Nr. 69.

K.

Bypost Fri-correspondancekort med "værdistempel" i form af virksomhedens logo.

Dette er sandsynligvis en væsentlig årsag til, at vi meget sjældent ser dobbelte helsagsbrevkort sendt lokalt: Firmaerne i København anvendte fri-correspondancekort i stedet, da det var billigere.

Brugte fri-correspondancekort er sjældne. Nogle brugte kort er annulleret med et stempel på kortet (typisk et kassebrev stempel) og har et ombæringsstempel samt en markering "4" i blåkridt, der indikerer betalingen for portoen. Andre er ligeledes annulleret med kassebrev stempel, men ovenpå (eller ved siden af) er der sat et 4 øre frimærke, som er annulleret med ombæringsstemplet. Der har således været forskellige måder for modtageren at betale portoen på.

Udformning

Der findes mange forskellige udformninger af fri-correspondancekortene: De fleste fri-correspondancekort har en form for "værdistempel" trykt i øverste højre hjørne – ofte med inskriptionen "fri-correspondance" i ovalen. Andre fri-correspondancekort har intet "værdistempel", mens andre igen har firmaets logo placeret dér, hvor værdistemplet normalt er placeret. Men der står aldrig en specifik værdi angivet på et fri-correspondancekort.

Teksten på selve kortet varierer meget: Der kan blandt andet stå: "Post-Brev-Kort", "Brev-Kort", "Fri-Correspondance-Kort", "Bestillingskort", eller "Fri Rekvisitionskort".

Anden linie på kortene indeholdt typisk information om, at kortet kunne nedlægges i brevkasserne uden yderligere frankering.

Udgivelserne

Fri-correspondancekortene kendes kun fra København, og ordningen blev bekendtgjort via en bestemmelse fra Indenrigsministeriet den 27. marts 1883.

I bekendtgørelsen hedder det blandt andet, at "De til indsamling bestemte Breve kunne nedlægges ufrankerede i Postvæsenets Brevkasser og indløses af Adressaten mod en Betaling af 3 Kroner pr. 100 Stkr., som udleveres paa en Gang, og 4 Øre pr. Stk. indtil 75 Stkr., som udleveres over eller under 100 Stkr".

Der var således yderligere en økonomisk fordel for virksomhederne ved at anvende fri-correspondancekortene: Hvis de modtog tilstrækkelig mange (mere end 75 stk.) af gangen, ville der være op til 25% rabat på frankeringen (3 øre i stedet for 4 øre).

Den nøjagtige dato for udgivelsen af det første fri-correspondancekort kendes ikke, men det formodes, at det danske postvæsen introducerede fri-correspondancekort umiddelbart efter bekendtgørelsen i 1883.

Byposten i København fulgte ligeledes efter med at tilbyde samme produkt – først i form af overtrykte helsagsbrevkort, og fra 1886 som specielle fri-correspondancekort.

I 1886 udgav Byposten således en "Rekvisitionsbog for enhver praktisk Huusholdning" der indeholdt 24 fri-correspondancekort fra 20 forskellige firmaer, der blandt andet tilbød: Kul og koks, smør, kaffe, kød, fisk, mineralvand, øl, brød og mel, the og vin – hver fra sit firma og hver med sit kort. Kortene var trykt i små ark, som var perforerede, så kortene kunne udrives, og derfor findes nogle fri-correspondancekort med perforering.

Det er nemt at se forskel på Postvæsenets og Bypostens fri-correspondancekort. Teksten på de af Postvæsenet udgivne kort er "Kan nedlægges i Postvæsenets røde Brevkasser til gratis besørgelse", mens der på Bypostens kort står: "Kan nedlægges i Bypostens gule Gadepostkasser til gratis Besørgelse".

Der eksisterer visse variationer i formuleringen af teksten, og umiddelbart før nedlæggelsen af Byposten i 1889 blev der lavet fri-correspondancekort som kunne lægges i enten postvæsenets eller bypostens brevkasser.

Den 1. oktober 1902 steg taksten fra 4 øre til 5 øre og 1. januar 1919 steg den igen til 7 øre. Ordningen med fri-correspondancekort ophørte pr. 1. juli 1919, og der kendes ingen brugte fri-correspondancekort fra den korte 7 øres periode.

Er det helsager?

Men er et fri-correspondancekort overhovedet en helsag? De

Bypost Fri-correspondancekort med Bypostens "værdistempel" og overskriften "Bestillingskort"

har flere gange været medtaget i kataloger over helsager, og mange regner dem sikkert som værende helsager. Men vi må igen se på den officielle FIP definition af helsager:

"Helsager omfatter postalt materiale, som enten bærer et officielt anerkendt forudtrykt værdimærke eller et motiv eller en inskription, der angiver, at et nærmere angivet beløb er blevet forudbetalt for en postal eller dermed forbunden ydelse".

Fri-correspondancekortene passer ikke på definitionen, blandt andet fordi der ikke er et værdimærke og der ikke er *forudbetalt* et beløb. Det betales *efter* kortet er sendt, og dermed er der reelt ikke tale om helsager. Ellers ville "Det cyklende postbud" med "Porto Betalt" også kunne regnes som en helsag – og det er det heller ikke.

Fri-correspondancekortene er nærmere forløbere for "Modtager betaler portoen" forsendelser, som i dag stadig ses i bl.a. "Kupon-nyhederne" (nutidens svar på Bypostens rekvisitionsbog).

Men selvom vi ikke kan kalde fri-correspondancekort for helsager, så er de absolut samleværdige – og i brugt tilstand er de ikke almindelige. Der er skrevet nogle gode artikler om emnet, og senest har den skotske samler David MacDonald skrevet et hæfte om fri-correspondancekortene. På internettet: www.helsager.dk kan du læse mere om dette hæfte.

Fri-correspondancekort fra Postvæsenet. Først annulleret og efterfølgende frankeret med 4 øre frimærke, som er annulleret med ombæringsstempel.

Julens helsager

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Nu nærmer julen sig. Og hvad er mere naturligt for denne artikelserie end at se nærmere på julens indflydelse på helsagerne.

Helsager og julemærker

Julemærker optræder hyppigt på helsager. Specielt brevkort og konvolutter ses med julemærker, mens det er langt sjældnere at finde korsbånd med julemærker. Korsbåndene blev brugt til tryksager (aviser m.v.), og disse forsendelser fik sjældent påsat julemærker.

Julemærkehelsag

I flere lande verden over bliver der udgivet jule-aerogrammer. Det er helsags-aerogrammer med julemotiver enten på mærkebilledet og/eller i form af farverige illustrationer på for- eller bagsiden. Ideen med disse jule-aerogrammer er, at de kan benyttes som julekort, som skal sendes med luftpost. Oprindelsen af disse kan spores tilbage til anden verdenskrig, hvor de engelske soldater sendte julehilsner hjem ved hjælp af udleverede aerogrammer med julemotiver.

Jule-aerogrammer er et særligt samleområde indenfor helsager, og er oplagt for den traditionelt samlende julemærkesamler, der har lyst til at kaste sig over et nyt område.

Herhjemme er der ikke udgivet jule-aerogrammer, men til gengæld kendes en anden form for "jule-helsag": I 1905 blev der udgivet et specielt brevkort med julemærket trykt på. Dette kan siges at være en "julemærkehelsag", idet værdistemplet er trykt på kortet.

Anvendelse i julen

Men også før indførelsen af julemærker er helsager blevet brugt flittigt som julekort. Hvis de havde påtegningen "juleaften" blev de bragt ud den 24. december, også selvom de var indleveret flere dage før.

Dette er vores 27. artikel om helsager i serien "Helsagssamleren", som har været bragt i hvert nummer af DFT siden januar 2002.

I anledning af julen har vi lavet en lille gætte-konkurrence. Du skal svare på 13 spørgsmål om helsager, og hvis du ikke umiddelbart kender svaret på et spørgsmål, så kan du faktisk finde informationen i én af de 27 artikler.

Til slut vil vi ønske alle en rigtig glædelig jul.

Smukt illustreret jule-helsags-aerogram fra 1993.

Julemærke-helsags-brevkort fra 1905.

Jule-helsags-aerogram fra 1965, hvor også mærkebilledet har julemotiv.

Jule-helsags-quiz

Spørgsmål 1: Dobbelte brevkort blev indført i Danmark i året
1: 1871
X: 1883
2: 1888

Spørgsmål 2: En helsag er bl.a. kendetegnet ved
1: At der altid er påklistret et frimærke
X: At der altid er påtrykt et værdistempel
2: At de altid er trykt i én farve

Spørgsmål 3: Englands første helsag blev kaldt
1: Marshall
X: Mulready
2: Mercia

Spørgsmål 4: Militære helsager havde i Danmark overtrykt
1: SB
X: SF
2: MH

Spørgsmål 5: Det første danske helsagskatalog af Magius blev udgivet i året
1: 1891
X: 1922
2: 1944

Spørgsmål 6: Den først udgivne helsag i Danmark var
1: Korsbånd
X: Konvolut
2: Brevkort

Spørgsmål 7: Verdens første brevkort blev udgivet i
1: Danmark
X: England
2: Østrig

Spørgsmål 8: Fabrikationsnumre blev introduceret på de danske helsagskonvolutter i
1: 1903
X: 1918
2: 1943

Spørgsmål 9: Hvilken tekst findes IKKE på korrespondancekort
1: Kortet aabnes ved at afrive Randen
X: Kortet aabnes når Man afriver Randen
2: Man aabner Kortet ved at afrive Randen

Spørgsmål 10: Hvilke korsbånd kendes i brugte parstykker (to sammenhængende)
1: 3 øre bølgelinie
X: 4 øre tofarvet
2: 5 øre våbentype

Spørgsmål 11: Aerogrammer udkom i Danmark i året
1: 1947
X: 1948
2: 1949

Spørgsmål 12: Hvornår gav Postvæsenet tilladelse til "privatfremstillede" helsager (x-helsager)
1: 1901
X: 1911
2: 1921

Spørgsmål 13: Hvilken jysk by har ikke udgivet byposthelsager
1: Esbjerg
X: Horsens
2: Fredericia

De rigtige svar finder du nederst på side 401

Svar på Jule-helsags-quiz på side 389

x x x 1 x x 2 x x 2 2 2 1

Forfalskninger og manipulationer

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Helsager har i det store hele været forskånet for de mange forfalskninger og manipulationer, som vi kender fra frimærkerne.

Men såvel forfalskninger som manipulationer forekommer, og der er områder, hvor helsagssamleren bør være specielt opmærksom:

Amerikansk helsag med forfalsket overtryk og stempel.

Manipulationer

Det, helsagsamlere primært skal være på vagt overfor, er manipulationer af helsager, altså hvor der bevidst er foretaget ændringer af helsagens oprindelige udseende.

For opfrankerede helsagers vedkommende er det primært stemplerne og de påsatte frimærker, man skal kigge ekstra godt efter i sømmene. Frimærkerne kan være reparerede, med nye takker eller rande, eller eventuelt være skiftet ud med bedre eksemplarer. Derfor skal stemplerne ligeledes ses efter med en lup; stemplet kan være falsk, eller (hvad der er meget mere almindeligt) blevet udbedret (optegnet), således at det dels fremtræder flot, og dels er med til at binde mærket til helsagen.

Oprindelige stempler kan være fjernet af kemisk vej, og smukke falske stempler være påsat bagefter, så det er også et godt råd at kontrollere at stempel og en angiven afsenderadresse er i overensstemmelse.

Frimærker kan også være fjernet, så helsagen er sat i "strafporto" ved brug af falske påtegninger og stempler, eller den kan have fået et falsk stempel om at portoen er faldet af/pillet af under forsendelsen til bestemmelsesstedet.

Man bør ligeledes kontrollere, om helsagens frankatur (samlede pålydende) passer til taksterne til det pågældende modtagerland, i den periode helsagen er afsendt. Hvis der er anbefalingsgebyr, ekspresgebyr etc. skal de naturligvis være i overensstemmelse med de gældende takster på anvendelsestidspunktet.

For helsagskonvolutters vedkommende kan også vægtklassen spille ind.

For helsager uden opfrankering forekommer der ikke så mange manipulationer. Det primære man skal kigge efter her, er muligheden for at der forekommer udbedrede/falske stempler eller påtegninger.Der forekommer desuden helsager, der er blevet "vasket" kemisk for at fjerne pletter eller udtværede stempelklatter etc., men en sådan "vask" vil næsten altid kunne ses med det blotte øje, idet farven på helsagens tryk virker blegere end på en ikke vasket helsag.

Endelig forekommer der helsagskort hvor randene er blevet beskåret, for at fjerne pletter eller hak, og der forekommer også kort med påsatte hjørner, så man bør altid vende et helsagsbrevkort og se på bagsiden om der er tegn på manipulation.

Manipulationer af *danske* helsager er ikke almindeligt forekommende. I de mange år vi har samlet helsager er der identificeret ca. 100, hvoraf langt de fleste har optegnede stempler.

Et godt råd er, at hvis du er i tvivl om helsagens ægthed, så lad være med at anskaffe den, eller (hvis det er en helsag af en vis værdi) forlang en attest eller en udtalelse fra en anerkendt prøver før du køber objektet.

Forfalskninger

Deciderede forfalskninger af helsager, fremstillet for at bedrage postvæsenerne, forekommer så at sige ikke. Derimod kendes fra sidst i 1800-tallet en række forfalskninger – blandt andet af helsager fra de tyske stater – som er fremstillet med det formål for øje at snyde samlerne.

Ligesom frimærkeverdenen har deres helt store og verdenskendte forfalsknere i den svejtsiske frimærkehandler Fournier, og i franskmanden Sperati, som begge hærgede sidst i 1800 tallet, så havde helsagsverdenen også sin store forfalskner på den tid, nemlig franskmanden Georges Fouré.

Han blev født i 1848 i Frankrig, og startede med at samle frimærker som 13 årig. I 1875 flyttede Fouré til Berlin, hvor han slog sig ned som privatlærer.

Han blev en særdeles aktiv og velrenommeret person i tysk filateli, især i Berlin, hvor han blandt andet var medstifter af den første frimærkesamlerforening "Verein für Briefmarkenkunde zu Berlin" i 1877, og i 1878 startede han udgivelsen af "Berliner Illustrierte Philatelisten-Zeitung".

Sidst 1880'erne faldt Georges Fouré for fristelsen til at misbruge sin status og sit velrenommerede navn og begyndte at fremstille og sælge forfalskninger, primært af helsager fra de tyske stater som allerede på det tidspunkt, på grund af de små oplag, var steget væsentligt i pris.

Forfalskning af sydafrikansk helsag.

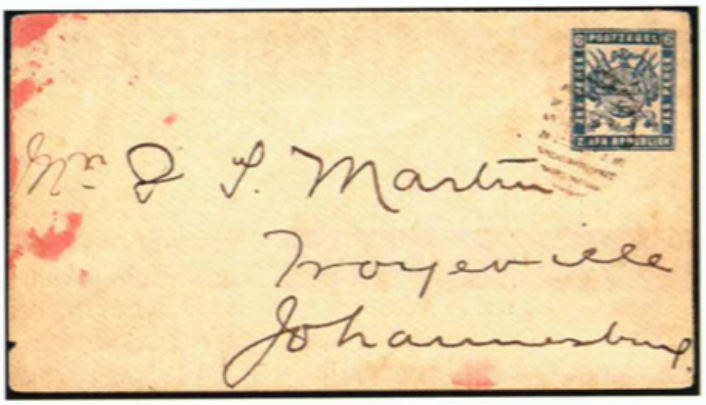

Der kendes Fouré forfalskninger af helsager fra Braunsweig, Bremen, Hamburg, Hannover, Helgoland, Lübeck, Mecklenburg, Schwerin, Norddeutsche Post Bezirk, Oldenburg, Preussen, Sachsen, Thurn und Taxis samt fra Württemberg.

Det gik ret hurtigt galt for Fouré: Han blev afsløret som falskner, og som følge heraf ekskluderet fra alle sine tillidsposter i tysk filateli, og da der desuden blev foretaget skridt til at indlede en retssag mod ham, flygtede han til Paris i 1893, hvor han døde i 1902.

Udover hel-forfalskninger kendes også en del forfalskninger af overtryk på helsager. Det vil sige, at der er lavet et falsk overtryk på en ellers ægte helsag. Det kan både være forfalskede overtryk i et forsøg på at lave provisoriske helsager, men der kendes også helsager med falske "specimen" overtryk.

Så der er grund til at være påpasselig, og kende den litteratur der findes om forfalskninger indenfor dét område af helsagerne, man samler.

Tilbageblik

Af Lars Engelbrecht
og Erik Hvidberg Hansen

Vi har igennem artikler i hver af de seneste 28 udgaver af DFT skrevet om de mange spændende facetter af at samle helsager, men vi har nu besluttet at stoppe artikelserien.

Vi håber meget, at artiklerne har været til inspiration for mange og har bidraget til at (gen)optage helsagssamleriet for nogle.

Vi vil også gerne sige tak for de mange henvendelser – både positive tilkendegivelser og konkrete spørgsmål – vi har fået i forbindelse med artiklerne.

I denne sidste artikel vil vi give et overblik over de emner, vi har været inde på i de 28 artikler. Det er naturligvis tanken, at artiklerne kan bruges som et lille opslagsværk om de mange aspekter af helsagerne.

Vi har derfor lagt artiklerne på internettet: *www.helsager.dk,* så man kan printe alle artikler ud som et samlet hæfte.

HELSAGSSAMLEREN DEL 1

Helsager: Hvad er det – og hvad er det ikke?

2002:

Nr.1 Jan 2002, p. 9-10
Artikel 1: Helsager: Hvad er det, og hvad er det ikke?
En definition af hvad en helsag er.

Nr. 2, Feb 2002, p 68-69
Artikel 2: De forskellige former for helsager
En kort introduktion til de forskellige helsagstyper. Disse typer bliver gennemgået dybere i efterfølgende artikler.

Nr. 3, Mar 2002, p 110-111
Artikel 3: Hvordan samler man helsager?
Ideer til hvordan man kan samle et område som helsager.

Nr. 4, Apr 2002, p 158-159
Artikel 4: Brevkort
En introduktion til helsagsbrevkortene og deres historie.

Nr. 5, Aug 2002, p 202-204
Artikel 5: Dobbelt brevkort
Dobbelte brevkort med en afsender- og en svardel.

Nr. 6, Sep 2002, p 263-264
Artikel 6: Konvolutter
Den "klassiske" helsag: Konvolutten.

Nr. 7, Okt 2002, p 296-298
Artikel 7: Udstilling og opsætning af helsager
Hvordan kan man sætte sine helsager op. Og hvad skal man være opmærksom på, hvis man vil udstille?

Nr. 8, Nov 2002, p 351-353
Artikel 8: Litteratur om helsager
Om den vigtigste danske helsagslitteratur.

Nr. 9, Dec 2002, p 394-396
Artikel 9: Helsager og internettet
Det moderne medie for frimærkesamlere – internettet – rummer mange spændende hjemmesider om helsager.

HELSAGSSAMLEREN DEL 3

Hvordan samler man helsager?

2003:

Nr. 1, Jan 2003, p 10-11
Artikel 10: Korrespondancekort
Helsager med huller: Korrespondancekort.

Nr. 2, Feb 2003, p 58-59
Artikel 11: Korsbånd
Korsbånd der typisk anvendes til omslag af trykte forsendelser.

Nr. 3, Mar 2003, p 110-111
Artikel 12: Aerogrammer
Om den mest succesfulde moderne helsag: Aerogrammet.

Nr. 4, Apr 2003, p 154-155
Artikel 13: Helsager med reklamepåtryk og andre private tiltryk
Helsager kendes ofte med tiltryk – og ikke mindst tiltrykte reklamer er ofte ekstra spændende.

Nr. 6, Aug 2003, p 204-205
Artikel 14: Opbevaring af helsager

HELSAGSSAMLEREN DEL 9

Helsager og internettet

Hvordan bør man opbevare sine helsager, så de ikke tager skade?

Nr. 7, Sep 2003, p 256-257
Artikel 15: Rørpost helsager
Helsager fremstillet til de rørsystemer, som nogle storbyer bruger til fremsendelse af post.

Nr. 8, Okt 2003, p 311-312
Artikel 16: Forløbere for helsager
I nogle lande blev der – før egentlige helsager blev udgivet – lavet kort uden påtrykte værdistempler. Disse betragtes som forløbere for helsager.

Nr. 9, Nov 2003, p 366-367
Artikel 17: Internationale svarkuponer
En helsagstype, som ikke er en forsendelse, men en slags "check".

Nr. 10, Dec 2003, p 408-409
Artikel 18: Danmarks Tjenestebrevkort
Om de danske tjenestebrevkort, som kun kunne benyttes af bestemte offentlige instanser.

2004:
Nr. 1, Jan 2004, p 6-7
Artikel 19: Privatfremstillede helsager
En introduktion til de "privatfremstillede" helsager – altså helsager bestilt af firmaer eller offentlige myndigheder.

Nr. 2, Feb 2004, p 58-59
Artikel 20: Om udstilling og bedømmelse af helsager -1
Uddrag fra et foredrag af Raymond Todd, hvor han kommer med gode råd om at udstille helsager.

Nr. 3, Mar 2004, p 106-107
Artikel 21: Om udstilling og bedømmelse af helsager -2
Mere fra Raymond Todd om at udstille helsager

Nr. 4, Apr 2004, p 148-149
Artikel 22: Byposthelsager
Om de danske byposters udgivelse af helsager.

Nr. 5, Aug 2004, p 200-201
Artikel 23: Mindre kendte typer helsager – del 1
Introduktion til de (i Danmark) mindre kendte typer helsager: Postsparekort og anbefalede konvolutter.

Nr. 6, Sep 2004, p 262-263
Artikel 24: Mindre kendte typer helsager – del 2
Andre mindre kendte typer helsager: Adressekort, telegramhelsager samt nye helsagslignende udgivelser.

Nr. 7, Okt 2004, p 296-297
Artikel 25: Essays, prøvetryk og nytryk
Forskellen på definition af essays, prøvetryk og nytryk. Kort om de kendte danske essays og prøvetryk.

HELSAGSSAMLEREN Del 20

Gode råd om at samle og udstille helsager

Nr. 8, Feb 2004, p 344-345
Artikel 26: Fri-correspondancekort
Fri-correspondancekort fremstillet af byposten og postvæsenet er ikke helsager, men ligner meget.

Nr. 9, Dec 2004, p 388-389
Artikel 27: Julens helsager (og Jule-helsags-quiz)
Koblingen mellem jul og helsager. Introduktion til helsager med julemotiver.

2005:
Nr. 1, Jan 2005, p 6-7
Artikel 28: Forfalskninger og manipulationer
Hvad skal man være opmærksom på, når det gælder forfalskede eller manipulerede helsager.

Nr. 2, Mar 2005
Artikel 29: Denne sidste artikel.